

Krakowski Rynek

Kopalnia Soli w Wieliczce

Kościół w Sękowej

Festiwal im. J. Kiepury w Krynicy

Ikona oznaczono miejscowości, obiekty i wydarzenia będące laureatami plebiscytu **Wielkie Odkrywanie Małopolski**, wyróżniającego najatrakcyjniejsze i najbardziej przyjazne turystom miejsca w województwie małopolskim.

Rozdział 1

Informacje praktyczne	2
Dziedzictwo historyczno-kulturowe	4
Tradycyjna kultura ludowa	8

1

Rozdział 2

Kraków – serce Małopolski	12
Małopolska Trasa UNESCO	16
Podziemne królestwo soli	18
Wieliczka. Magnum Sal, Bochnia. Sól cenniejsza niż złoto	18
Historyczne miasta	20
Tarnów. Perła renesansu	20
Biecz. Mały Kraków	21
Nowy Sącz. W dolinie Dunajca	22
Stary Sącz. Miasto muzyki	23
Zakopane. Perła Tatr	24
Zabytkowe wsie	26
Chochółów. Chałupy z jednej jedli	26
Zalipie. Malowana wieś	27
Skanseny małopolskie	28
Nowy Sącz. Sądcecczyzna w miniaturze, Zubrzyca Górna. Orawska wieś Moniaków	28
Wygiełzów. Nadwiślańscy Krakowiacy	29
Szlak Architektury Drewnianej	30
Dwory polskie i domostwa	30
Drewniane kościoły	31
Cerkwie łemkowskie	32
Zamki i warownie	34
Wawel. Królewska siedziba	34
Ojców. Warownia na skale, Pieskowa Skała. Gniazdo sztuki	35
Niepołomice. Na skraju puszczy, Wiśnicz. Palazzo in fortezza, Dębno. W średniowiecznym zamku	36
Szymbark. Kasztel nad Ropą, Niedzica. Skarb Inków	37
Czorsztyn. Zamek przy jeziorze, Sucha Beskidzka. Mały Wawel	38
Sanktuaria i miejsca kultu	40
Miechów. Bazylika Grobu Bożego, Czerna. W pustelni św. Eliasza	40
Łagiewniki. Centrum Miłosierdzia, Kraków. Brat ubogich	41
Kalwaria Zebrzydowska, Łudźmierz. Królowa Podhala	42
Tropie. Pustelnia nad Dunajcem	43
Ścieżkami Jana Pawła II	44
Śladami Żydów małopolskich	46
Oświęcim, Krakowski Kazimierz	46
Bochnia	47
Nowy Wiśnicz, Nowy Sącz, Bobowa	48
Tarnów	49
Dziedzictwo techniczne	50
Krakowski Szlak Techniki, Muzeum Lotnictwa Polskiego, Tarnów. Pomnik polskiego Edisona	50
Chabówka. Pociąg pod chmurką, Inne zabytki techniki	51
Szczególne muzea	52
Kraków	52
Bochnia, Tarnów	54
Biecz, Krynica Zdrój	55
Zakopane	56
Kalendarium najważniejszych imprez	56

2

Rozdział 3

Baza noclegowa i gastronomiczna	57
---------------------------------------	----

3

DOJAZD

SAMOCHODEM

Po regionie można bez problemów podróżować samochodem dzięki dobrze rozwiniętej sieci dróg krajowych i lokalnych. Przejazd drogami krajowymi – bezpłatny, przejazd autostradą A4 (Katowice – Kraków) płatny gotówką: 13 zł – samochód osobowy.

Drogi krajowe biegnące przez Małopolskę:

■ **droga nr 4:** granica państwa z Niemcami – Wrocław – Katowice – Chrzanów – Kraków – Tarnów – Rzeszów – granica państwa z Ukrainą

■ **droga nr 44:** Gliwice – Mikołów – Tychy – Oświęcim – Zator – Skawina – Kraków

■ **droga nr 94:** Legnica – Prochowice – Wrocław – Opole – Strzelce Opolskie – Toszek – Pyskowice – Bytom – Będzin – Sosnowiec – Dąbrowa Górnicza – Olkusz – Kraków – Balice

■ **droga nr 7:** Gdańsk – Elbląg – Warszawa – Radom – Kielce – Kraków – Chyżne (granica państwa ze Słowacją)

■ **droga nr 79:** Warszawa – Kozienice – Zwoleni – Sandomierz – Polaniec – Nowe Brzesko – Kraków – Trzebinia – Chrzanów – Jaworzno – Katowice – Chorzów – Bytom

Maksymalne prędkości:

- 50 km/h – teren zabudowany
- 90 km/h – teren niezabudowany
- 110 km/h – drogi ekspresowe
- 130 km/h – autostrady

POCIĄGIEM

Małopolska ma bezpośrednie połączenia kolejowe ze wszystkimi większymi miastami w Polsce oraz wieloma za granicą m.in. z Wiedniem, Pragą, Berlinem, Bukareszt, Bratysławą, Koszycami, Kijowem, Lwowem, Odessą i Budapesztem.

Informacje o rozkładzie jazdy, dworcach i połączeniach można uzyskać na stronie: www.pkp.pl; telefoniczna informacja kolejowa: (0-12) 94 36.

AUTOBUSEM

Do większości miejscowości w Małopolsce można dotrzeć autobusem. Do największych przewoźników należy PKS. Większe miasta Małopolski posiadają regularne połączenia autobusowe z wieloma miejscami w Polsce i Europie. Ceny biletów zależą od odległości i rodzaju połączenia (zwykłe, pośpieszne). Więcej zob: www.pks.krakow.pl.

SAMOLETEM

Międzynarodowy Port Lotniczy im. Jana Pawła II Kraków Balice położony jest na zachód od Krakowa, w odległości 11 km od centrum miasta. Więcej informacji: Port Lotniczy w Krakowie Balicach, tel.: (0-12) 639 30 00, www.lotnisko-balice.pl.

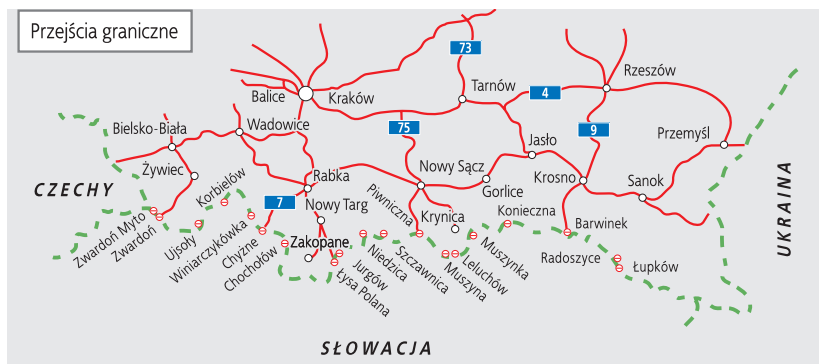
Do portu lotniczego z centrum Krakowa prowadzi cztery niezależne drogi, a także bezpośredni zjazd z autostrady A4. Do lotniska można dojechać autobusami Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego S.A. w Krakowie (MPK S.A.) nr: 192 (z przystanku przy Krakowskiej Szkole Wyższej przez: Dworzec Główny, Nowy Kleparz, hotel Cracovia, Balice) oraz 208 (z Nowego Kleparza przez ul. Czarnowiejską i Miasteczko Studenckie AGH na ul. Balicką i Balice). Końcowy przystanek autobusowy znajduje się bezpośrednio przed terminalem pasażerskim. Rozkłady jazdy tych autobusów są dostępne pod adresem www.mpk.krakow.pl. Połączenia centrum miasta – lotnisko Balice obsługuje też szybka linia kolejowa PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. (czas przejazdu: ok. 15 minut, bilety: 4 zł, do naby-

Czas bezpośredniego dojazdu do Krakowa

- z Warszawy – 2 h 40 min
- z Gdańska – 6 h 55 min
- z Wrocławia – 3 h 40 min
- z Poznania – 5 h 40 min
- z Rzeszowa – 2 h 9 min
- z Łodzi – 3 h 22 min
- z Bydgoszczy – 6 h 35 min
- z Katowic – 1 h 12 min

Przejścia graniczne

cia w pociągu; pociąg kursuje średnio co 40 minut w godz. 4.00–24.00). Przystanek kolejki znajduje się ok. 200 m od terminalu pasażerskiego, odległość tę można pokonać pieszo (ok. 5 minut spacerem) albo skorzystać z bezpłatnego wahadłowego połączenia autobusem MPK. (Powyższe dane przedstawiają stan na dzień: 01.07.2006 r.)

PRZEKRACZANIE GRANICY

Obywatele państw członkowskich Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia, Liechtenstein) mogą przekroczyć granicę na podstawie ważnego paszportu lub dowodu osobistego. Małoletni – na podstawie ważnego paszportu, wpisu do paszportu rodzica, z którym dziecko przekracza granicę lub własnego dowodu osobistego. Przekraczanie granicy przez obywateli państw, które nie są członkami UE – na podstawie ważnego paszportu i wizy, jeżeli jest wymagana. Więcej informacji na stronie: www.clo.gov.pl i www.karpacki.strazgraniczna.pl.

INFORMACJA TURYSTYCZNA

KRAKÓW

Sieć Informacji Miejskiej – punkty informacji miejskiej:

Wieża Ratuszowa, Rynek Główny 1, tel.: (0-12) 433 73 10; Międzynarodowy Port Lotniczy w Balicach, tel.: (0-12) 285 53 41, faks: (0-12) 285 50 17; ul. Szpitalna 25, tel.: (0-12) 432 01 10, 432 00 60, faks: (0-12) 432 00 62, it-krakow@wp.pl, www.krakow2000.pl; ul. św. Jana 2, tel.: (0-12) 421 77 87, faks: (0-12) 430 65 03; ul. Józefa 7, tel.: (0-12) 422 04 71, faks: (0-12) 421 77 31, biuro@kazimierzbiuro.krakow.pl; os. Słoneczne 16, tel.: (0-12) 643 03 03; wspólny adres e-mail dla punktów informacji miejskiej: it@infokrakow.pl

Małopolskie Centrum Informacji Turystycznej, Rynek Główny 1/3 (Sukiennice), tel.: (0-12) 421 77 06, faks: (0-12) 421 30 36, info@mcit.pl, www.mcit.pl; obsługa klientów w językach: angielskim, niemieckim i francuskim

Diecezjalne Centrum Informacji, Promocji i Turystyki, ul. Wiślna 12, tel.: (0-12) 430 20 10, faks: (0-12) 430 20 96, dc@diecezja.krakow.pl, www.kck.diecezja.pl

NOWY SĄCZ

Centrum Informacji Turystycznej, ul. Piotra Skargi 2, tel./faks: (0-18) 443 55 97, 444 24 22, cit@sarr.com.pl, www.nowy-sacz.info

TARNÓW

Tarnowskie Centrum Informacji, Rynek 7, tel.: (0-14) 688 90 90, 698 633 421, faks: (0-14) 688 90 92, centrum@it.tarnow.pl, www.it.tarnow.pl

DZIEDZICTWO HISTORYCZNO-KULTUROWE

W Małopolsce znajdziemy aż 8 obiektów wpisanych na Listę UNESCO, zabytkowe miasta, 6 parków narodowych, wody mineralne o leczniczych właściwościach, jedyne polskie góry typu alpejskiego – Tatry, a nawet najprawdziwszą pustynię – Pustynię Błędną. Bogaty kalendarz imprez kulturalnych, barwne tradycje i niezwykli ludzie dopełniają obrazu regionu, sprawiając, że Małopolska jest naprawdę niepowtarzalna!

MAŁOPOLSKA PIASTOWSKA

Historia regionu sięga początków naszej ery. Już w I w. n.e. przez tereny dzisiejszej Małopolski biegł rzymski szlak handlowy prowadzący na wybrzeże Bałtyku. W VII w. Małopolskę zamieszkiwało plemię słowiańskie, **Wiślanie**, czego dowodem są groby odkryte m.in. w Krakowie na wzgórzu wawelskim i w Wiślicy. Włączenie państwa Wiślan do powstającego państwa polskiego miało miejsce prawdopodobnie w 990 r. Ówczesna **Polska**, rządzona przez Mieszka I (pierwszego historycznego władcę Polski z dynastii Piastów), obejmowała Małopolskę, Wielkopolskę, Śląsk, Mazowsze i Pomorze. Poślubiając księżniczkę czeską Dobrawę, Mieszko zawarł sojusz z Czechami, a przyjęcie chrztu za pośrednictwem Czech zadecydowało o losach kształtującego się państwa polskiego.

W roku 1000 utworzono **biskupstwo krakowskie**, z którym związani byli m.in. kronikarz Wincenty Kadłubek oraz biskup krakowski, św. Stanisław ze Szczepanowa.

Po Mieszku I na tron polski wstąpił jego syn – **Bolesław Chrobry**. Śmierć tego władcy w 1025 r. zapoczątkowała w kraju falę zamieszek na tle religijnym. Do znaczącego rozwoju państwa przyczynił się Bolesław Krzywousty panujący w I. poł. XII w. Pod koniec życia podzielił kraj pomiędzy swych pięciu synów – decyzja ta zaowocowała chaosem politycznym i gospodarczym. Po śmier-

ci Krzywoustego (1138), na skutek walk pomiędzy książętami, państwo polskie rozpadło się na wiele księstw i księstewek. Trwający ponad 150 lat okres rozbitcia dzielnicowego zakończył **Władysław Łokietek**. Zjednoczył poszczególne dzielnice, odbudowując Królestwo Polskie, i w 1320 r. w Krakowie koronował się na króla Polski. Po tym wydarzeniu na Wawelu rozpoczęto budowę **gotyckiej katedry**.

Syn Łokietka, **Kazimierz Wielki** (1333–70) kontynuował dzieło ojca – ustabilizował sytuację polityczną i gospodarczą Polski oraz przyczynił się do jej rozwoju. To dzięki królowi powstały pierwsze małopolskie ratusze i budynki użyteczności publicznej, a miasta opasano potężnymi murami. Zabezpieczając się przed Czechami, król wznosił szereg **zamków obronnych** na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej, m.in. w Ojcowie i Pieskowej Skale. Twierdze położone na wysokich, niedostępnych skałach do dziś zachwycają turystów (zob. s. 35). Za przyczyną Kazimierza Wielkiego powstały **statuty wiślickie** – pierwsze skodyfikowane prawo polskie. On też w 1364 r. powołał do życia **Akademię Krakowską** (obecny Uniwersytet Jagielloński) – był to drugi uniwersytet w Europie Środkowej (pierwszy powstał w 1348 r. w Pradze). Król nie zrealizował tylko jednego celu – nie pozostawił następcy. Jego śmierć w 1370 r. zakończyła panowanie dynastii Piastów na tronie polskim.

ZŁOTE WIEKI JAGIELLONÓW

Królestwo na krótki czas przejęli **Andegawenowie węgierscy**, król **Ludwik** (1370–82), i jego córka **Jadwiga** (1384–99) – władczyni umiłowana przez lud i kanonizowana po śmierci, której znaczenie dla historii kraju trudno przecenić (m.in. poprzez małżeństwo Jadwigi z wielkim księciem litewskim Jagiełłą zawarto unię personalną pomiędzy Litwą i Polską, wzmacniając oba państwa zagrożone przez zakon krzyżacki, a Litwa – jeden z ostatnich pogańskich krajów w ówczesnej Europie – przyjęła chrzest; także dzięki zabiegom królowej

i w zapisie jej majątku osobistego na rzecz Akademii Krakowskiej, podupadająca uczelnia wznowiła aktywność).

Drugą ważną w dziejach Polskich dynastią byli **Jagiellonowie**. Rządzili oni krajem od 1386 do 1572 r. Założycielem dynastii był, wspomniany już, **Władysław II Jagiełło**. Za czasów Jagiellonów Polska rozwijała się gospodarczo i kulturalnie. Stolica kraju – Kraków – słynęła z najlepszych w Polsce warsztatów rzeźbiarskich i snycerskich. Dość wspomnieć o **Wicie Stwoszu**, który na zlecenie rady miejskiej wyrzeźbił ołtarz główny do kościoła Mariackiego w Krakowie (prace trwały w latach 1477–89). Za panowania króla **Kazimierza IV Jagiellończyka** (1447–92) Rzeczpospolita stała się potęgą wśród państw europejskich. W latach 1490–1526 potomkowie Jagiełły zasiadali na tronach Polski, Litwy, Węgier i Czech.

O czasach panowania ostatnich Jagiellonów, **Zygmunta I Starego** (1506–48) i **Zygmunta Augusta** (1548–72) Franciszek Bohemolec pisał: „wiek królów Zygmunatów był u nas co do nauk owym to wiekiem, który u Rzymian za panowania cesarza Augusta złotym nazywano”. Historycy przyznali, że okres ten był najpomyślniejszym w dziejach narodu polskiego. Jednym z ważniejszych wydarzeń było podpisanie w 1525 r. traktatu kładącego kres wojnom polsko-krzyżackim. Stabilizacja polityczna sprzyjała rozwojowi gospodarczemu – w samym tylko Krakowie i okolicach mieszkało wówczas 20 tys. osób. Wespół z Polakami żyli tam przedstawiciele kilkunastu mniejszości narodowych m.in. Żydzi, Niemcy i Szkoci.

W XVI w. w Krakowie powstała oficyna **Floriana Unglera**, w której w 1513 r. wydano polski przekład łacińskiego modlitewnika *Raj duszny* w układzie Bierната z Lublina. Dzięki temu język polski wkraczał na „książkowe salony”, do tej pory zdominowane przez łacinę. Dzięki Zygmuntom rozwijał się także **teatr**, który pasjonował obu królów. W 1511 r. miał miejsce pierwszy występ grupy żaków na dworze królewskim. Dzięki **królowej Bonie** (żonie Zygmunta Starego) rozwijały się też **nauki humanistyczne**.

Na dworze Zygmunta Augusta, **konesera muzyki**, przebywał lutnista **Walenty Bakfark** i **Wacław z Szamotuł**. Splendoru nie tylko Małopolsce, ale całemu krajowi dodawała **Akademia Krakowska**, w której murach studiowali m.in. **Mikołaj Rej**, **Jan Kochanowski**, **Andrzej Frycz Modrzewski** i **Marcin Kromer**.

WIEKI SPOD ZNAKU MARSA

Bezpomtna śmierć ostatniego z Jagiellonów zapoczątkowała nową erę w dziejach kraju. Na krakowskim tronie zasiadali teraz królowie elekcyjni. Jednym z nich był król **Zygmunt III Waza**

Wnętrze kościoła Mariackiego, fot. P. Witosławski

(1587–1632), który wraz z dworem przeniósł się w 1609 r. z Krakowa do Warszawy. W 1655 r. przez Rzeczpospolitą przetoczył się tzw. „potop szwedzki”. Małopolskie miasta – Kraków, Nowy Sącz, Tarnów, Żywiec – nie wytrzymały naporu Szwedów i poddały się. Dwa lata później potomkowie Wikingów opuścili je, zabierając przy okazji co wartościowsze przedmioty i niszcząc to, czego zabrać się nie dało. Odbudowę Małopolski rozpoczęto już w duchu nowego stylu – **baroku**. Zasadniczej przebudowie uległ m.in. **klasztor Paulinów na Skałce** w Krakowie – ten sam, którego kościół słynie z **Krypty Zasłużonych**, gdzie spoczywają m.in.

Kościół na Skałce, fot. P. Mierniczak

ronikarz i fundator klasztoru **Jan Długosz**, kompozytor **Karol Szymanowski** czy noblista **Czesław Miłosz**.

Sztuka i kultura u schyłku XVII w. miały się dobrze, podczas gdy polityka i dyplomacja – coraz gorzej, co było fatalne w skutkach dla Polski. Król **August II Sas** (1697–33) wciągnął kraj w tzw. „wojnę północną”, w efekcie czego ostatecznie Polska przestała się liczyć na arenie międzynarodowej.

GALICYJSKIE WŁOŚCI POD ZABORAMI

W 1772 r. część ziem Rzeczypospolitej podzieliły między sobą Rosja, Prusy i Austria. Małopolska znalazła się w zaborze austriackim i odtąd, aż do 1918 r. nazywana była Galicją. Ze względu na stosunkowo tolerancyjne podejście Austriaków do kwestii tożsamości narodowej Polaków, Galicja stała się ostoją polskości. Życie toczyło się tu utartym torem. Z upadku podniosła się **Akademia Krakowska** (przemianowana w 1780 r. na Szkołę Główną Koronną), dzięki reformom **Hugona Kołłątaja**, który m.in. wprowadził język polski jako wykładowy. Uczelnia ta miała ogromny wkład w rozwój polskiej nauki i kultury.

Niestety, ostatni zryw niepodległościowy tj. powstanie kościuszkowskie i wygrana **bitwa pod Racławicami** w 1794 r. nie przyniosły Polsce upragnionej wolności. Cała Polska została zagarnięta przez ościennie państwa.

W 1815 r. na Kongresie Wiedeńskim podzielono ziemie małopolskie między Rosję a Austrię, tworząc jednocześnie **Rzeczpospolitą Krakowską**, w skład której wchodził Kraków i okolice. W samym Krakowie wiele się wówczas zmieniło, m.in. rozebrano mury miejskie i na ich miejscu założono **Planty**. W mieście żyli wówczas m.in. **Jan Matejko** (1838–93), jeden z najwybitniejszych malarzy polskich, i **Stanisław Wyspiański** (1869–1907), malarz, reformator teatralny i dramaturg.

Przełom XIX i XX w. to czas rozkwitu miast galicyjskich, narodzin Młodej Polski i bohemy (m.in. w 1905 r. w Krakowie powstał najsłynniejszy kaba-

ret owych czasów – „Zielony Balonik”). Galicja oddychała sztuką, m.in. dzięki twórcom tej miary co poeci **Kazimierz Przerwa-Tetmajer** i **Jan Kasprzowicz**, czy malarze **Jacek Malczewski** i **Józef Mehoffer**.

W DRODZE KU WOLNOŚCI

W 1914 r., z Krakowa, pod wodzą **Józefa Piłsudskiego** wyruszyła I Kompania Kadrowa, by wziąć udział w rozpoczynającej się wówczas wojnie, która dla Polski oznaczała walkę o odzyskanie niepodległości. W tym samym roku Legiony Piłsudskiego pokonały wojska rosyjskie pod **Bylinem**, **Załęczem** i **Krzywopłotami**. W 1915 r. podczas trwającej 50 dni **operacji gorlickiej** prowadzonej przeciwko Rosjanom we wschodniej Galicji, zginęło 60 tys. żołnierzy. Do dziś region gorlicki usiany jest cmentarzami żołnierzy poległych w jednym z najkrwawszych walk prowadzonych na terenie Małopolski. W roku 1918 r. zakończyła się I wojna światowa, a Polska po ponad stu latach odzyskała niepodległość.

Dwudziestolecie międzywojenne to okres rewolucji w sztuce i kulturze. Mimo że stolicą kraju była Warszawa, prym w kulturze i sztuce wciąż wiodła Galicja. To właśnie tu rodziły się nowe prądy – awangarda, futuryzm, powroty do koloryzmu. Właśnie w tym okresie w Krakowie powstały tak monumentalne budowle jak **Biblioteka Jagiellońska** i **Narodowy Bank Polski**.

Rozkwit kultury i sztuki przerwał wybuch II wojny światowej. Mimo represji w Krakowie wciąż toczyło się życie kulturalne, funkcjonował też tajny uniwersytet. Jego studentem był m.in. Karol Wojtyła, przyszły papież **Jan Paweł II**.

Zawierucha wojenna i nowy układ sił w powojennej Polsce zaważyły na zmianie wizerunku wielokulturowej dotąd Małopolski. Dwa lata po wojnie, w wyniku akcji „Wisła” z południowo-wschodnich terenów regionu wysiedlono Łemków. W krajobrazie Beskidów zostały po nich ślady w postaci przepięknych cerkiewek (zob. s. 32). Żydzi, którzy przeżyli Holocaust, wyemigrowali. Małopolska budziła się do

Małopolskie Szlaki Dziedzictwa Kulturowego

Małopolskie dziedzictwo to przede wszystkim tysiąc lat kultury. Aby zachować bogatą spuściznę i jednocześnie umożliwić jej poznanie jak największej ilości ludzi, stworzono szlaki dziedzictwa kulturowego. **Małopolska Trasa UNESCO** wiedzie przez najcenniejsze zabytki i miejsca szczególnie ważne dla kultury Europy m.in. Kraków i Oświęcim (zob. s. 16). **Szlak Architektury Drewnianej** prezentuje najwartościowsze i najpiękniejsze przykłady budownictwa drewnianego – malownicze kościołki, cerkwie, dwory (zob. s. 28). Z kolei **Szlak Romański** i **Szlak Gotycki** ukazują mury i zabytki minionych epok – kościoły i zamki, do dziś wzbudzające podziw dla sztuki dawnych budowniczych.

życia w nowej rzeczywistości PRL-u. Właśnie w latach powojennych niepokorny Kraków zastąpił... śmiechem. Powstała tu najsłynniejsza scena kabaretowa w Polsce „**Piwnica pod Baranami**”. Spośród innych ważnych wydarzeń kulturowych wymienić trzeba działalność legendarnego już teatru **Cricot2**, którego koryfeuszem był **Tadeusz Kantor**.

Z Małopolską zawsze związani byli i są wybitni artyści. Od 1945 r. czynny udział w życiu literackim Krakowa bierze noblistka **Wisława Szymborska**. Ze stolicą Małopolski związany był **Czesław Miłosz**, również laureat Nagrody Nobla. Większą część życia spędził tu **Stanisław Lem**, autor wielu powieści fantastycznych (m.in. niedawno zekranizowanej *Solaris*) i wybitny dramaturg **Sławomir Mrożek**. Wiele wybitnych Polaków spoczywa na najsłynniejszych małopolskich nekropoliach: krakowskim **cmentarzu Rakowickim** i zakopiańskim **cmentarzu na Pęksowym Brzyzku** (zob. s. 24), a także w podziemiach **katedry wawelskiej** i wspomianej już **Krypty Zasłużonych na Skałce** w Krakowie.

W 2000 r. Kraków otrzymał prestiżowy tytuł **Europejskiej Stolicy Kultury**, dołączając do grona najbardziej znanych i cenionych centrów kulturalnych Starego Kontynentu.

TRADYCYJNA KULTURA LUDOWA

Wraz z postępem cywilizacyjnym ogromna część kultury i obyczajów ludowych ulega zapomnieniu. Jednak Małopolska jest miejscem, gdzie najwspanialsze tradycje pielęgnuje się także współcześnie, a dziedzictwo materialne skutecznie chroni dla przyszłych pokoleń. Ze względu na ogromne bogactwo kultury ludowej regionu, w tym rozdziale przedstawimy zaledwie część ciekawych informacji.

GRUPY ETNICZNE

Niemal od początku istnienia państwowości polskiej, ziemie małopolskie zamieszkiwane były przez różne grupy etniczne, wyróżniające się m.in. swoją kulturą, cechami języka i świadomością swojej odrębności. Niektóre grupy z biegiem czasu utraciły te cechy, po innych zostały jedynie ślady w architekturze i sztuce. Obecnie Małopolska zamieszkiwana jest przez 19 polskich grup etnicznych, m.in. Krakowiaków, Górali, Łemków i Lachów Sądeckich. Kraków – stolica regionu – to także centrum terytorium zamieszkiwanego przez **Krakowiaków zachodnich**: od rzeki Przemszy na zachodzie, po Miechów na wschodzie i Myślenice na południu.

Grupa ta trudniła się głównie rolnictwem. Bardzo charakterystyczny jest strój ludowy Krakowiaków. Na ubiór męski składały się m.in.: długi, zazwyczaj granatowy kaftan dekorowany tzw. kutasami w kolorze czerwonym, zielonym i czarnym, pasiaste spodnie i czerwona czapka-rogiatka z pawimi piórami. W stroju kobiecym uwagę zwracały: bogato haftowany gorset, najczęściej kwiecista spódnica i korale. Tradycyjne budownictwo w tym regionie to drewniane, często wielobudynkowe zagrody, o chatkach z czterospadowym dachem krytym słomą. Krakowiacy słynęli też z wyrobu malowanych skrzyń o motywach kwiatowych. Najpiękniejsze skrzynie wyrabiano w Skawinie, a także w Morawicy, Kaszowie, Liszczach.

Pogórzanie to grupa etniczna zamieszkująca pas terenów od Dunajca po San, trudniąca się zazwyczaj rzemiosłem. Na ludowy strój męski składała się długa biała koszula przewiązana rzemiennym pasem, białe spodnie, kamizelka i jasny płaszcz. Ubiór kobiecy również składał się z białej koszuli, marszczonę u szyi, długiej spódnicy z lnu oraz kolorowych chust na głowę. Tradycyjna zabudowa Pogórzan to domy o konstrukcji zrębowej z obejściami wielobudynkowymi – współcześnie można je zobaczyć w Sądeckim Parku Etnograficznym (zob. s. 28).

Sądecki Park Etnograficzny
– chata pogórzańska z Niecwi, fot. P. Mierniczak

Przez pryzmat nazwy **Lachów Sądeckich** często identyfikuje się wyłącznie z Sądecczyzną. Termin „lachy” wywodzi się jednak z określenia ludności zamieszkujących ziemie równinne. Ta grupa etniczna zamieszkiwała Kotlinę Sądecką, Podgrodzie i okolice Limanowej. Typowa zabudowa Lachów jest zbliżona do zabudowy krakowskiej, lecz cechuje się białymi zrębami domów i żytnią strzechą. W ubiorze Lachów dominują zdecydowane barwy: biała koszula, granatowy kaftan do kolan, spodnie z lampasami i z haftem czerwonym lub żółtym o motywie kwiatowym. Ubiór kobiety podkreślał figurę, składały się na niego: aksamitny czarny gorset zapinany na haftki, korale, szeroka spódnica i fartuszek z koronki.

Rusini Szlachtownicy mieszkający na pograniczu Pienin i Beskidu Sądeckiego, osiedli najdalej na zachód spośród górali ruskich w Polsce. Zamieszkiwali w czterech wsiach: Szlachtownej, Jaworkach, Białej i Czarnej Wodzie. Po II wojnie światowej, większość z nich wysiedlono do ZSRR, a reszta opuściła rodzinne chaty podczas akcji „Wisła” w 1947 r. Po Rusinach Szlachtownskich zachowało się niewiele śladów. W okolicach wsi, gdzie mieszkali, pozostał cmentarz i przydrożne krzyże. Przyjmuje się, że kolejna grupa etniczna – **Górale** – jest najbliższa kulturowo Lachom Sądeckim. W zależności od miejsca zamieszkania wyróżnia się Górali m.in. pienińskich, podhalańskich, babiogórskich. Typowa chałupa górska jest wzniesiona na planie prostokąta i dzieli się na trzy trakty: sień i po obu stronach izby mieszkalne. Całość przykrywa dach gontowy. Cechą charakterystyczną ubioru górali są hołostnie (spodnie sukienne) oraz czarny kapelus z muszelkami i piórem. Strój kobiecy składa się z wąskiego kaftanu, długiej spódnicy z płótna oraz gorsetu.

Zupełnie odrębną grupą są **Łemkowie** – ludność w większości wyznania greckokatolickiego lub prawosławnego, która w XVI w. przywędrowała na ziemie polskie. Łemkowie trudnili się pasterstwem, uprawą ziemi oraz kamieniarstwem. Podczas

Tarńczące górali, fot. Arch. UM Zakopane

akcji „Wisła” (zob. s. 7) zostali masowo wysiedleni. Po latach, gdy zmieniła się sytuacja polityczna, część Łemków powróciła na ojcowiznę. Dziś działają zespoły i organizacje promujące kulturę łemkowską, a w Żdźni co roku w lipcu organizowany jest festiwal łemkowska Watra, na który ściągają Łemkowie z całego świata.

Na łemkowszczyźnie występowała dawniej bogata architektura. Do dziś najliczniejsze ślady łemkowskiej kultury materialnej to drewniane cerkwie z gontowymi dachami, zwieńczone wieżami z cebulastymi hełmami. Zachowały się również nieliczne chate – chałupy z dwu- lub czterospadowym dachem gontowym, w których strych służył jako stodoła.

W stroju łemkowskim dominowały odcienie błękitu. Mężczyźni nosili długą, białą koszulę (tzw. soroczkę) wpuszczaną do spodni, kamizelkę bądź kożuszek. Strój kobiecy składał się m.in. z koszuli zdobionej koronką, gorsetu z delikatnym haftem roślinnym, chusty przykrywającej głowę i plecy oraz spódnicy z gęsto marszczonego płótna.

TRADYCE I ZWYCZAJE

Każdego roku do Lipnicy Murowanej w **Niedzielę Palmową** (ostatnia niedziela przed Wielkanocą) przyjeżdża tłum turystów, by podziwiać ogromne (nawet do 20 m długości) palmy prezentowane

na dorocznym **Konkursie Palm Wielkanocnych**. Od setek lat wyrabia się je z wiklinowych witek związanych wokół tyczki, ozdabia bibułką, kwiatami, trzcina wodną i wstążkami. Po świętach wielkanocnych (marzec – kwiecień) palmę rozbiera się, a następnie robi z niej krzyżyki, które mają zapewnić urodzaj i zdrowie przez cały rok. W organizowanym od 1958 r. konkursie lipnickim rekordzistką była palma o długości 30,1 m (w 2006 r.). Z Niedzielą Palmową związany jest też inny obyczaj – **Pucheroki** (łac. *puer* – chłopiec). We wsiach, które kultywują tę tradycję (np. podkrakowskie Zielonki, Trojanowice, Bibice) można wtedy zobaczyć istny

Palmy lipnickie, fot. P. Barszczowski

korowód chłopców w niezwykle barwnych, szpiczastych czapach na głowie i z twarzami umazanymi sadzą, którzy dzierżą w dłoniach koszyki na datki. Zwyczaj chodzenia „na puchery” narodził się w jeszcze średniowieczu i początkowo miał związek z żakami, którzy nierzadko pukali do drzwi mieszczan z misą żebraczą.

W Krakowie nieodłącznym elementem świąt **Bożego Narodzenia** już od końca XVIII w. jest **szopka**. Pierwszą szopkę – żywy obraz betlejemskiej scenki – urządził św. Franciszek z Asyżu w asyście braci franciszkanów. Po śmierci świętego, franciszkanie kultywowali zwyczaj. Najstarsze, XV-wieczne polskie figurki jasełkowe pochodzą z klasztoru klarysek przy ul. Grodzkiej w Krakowie. Niestety, rozwój kultury masowej zapoczątkował schyłek tworzenia szopek. Tę piękną tradycję uratował pomysł Jerzego Dobrzyckiego: od 1937 r. co roku (z kilkoma krótkimi przerwami) 2 grudnia organizowany jest konkurs na najpiękniejszą szopkę krakowską. Współczesne makiety szopek wykonane są z nieamałym kunsztem, cechują się wspaniałymi barwami, symetrią oraz umieszczaniem w szopce elementów architektonicznych najbardziej znanych budowli krakowskich.

RZEMIOSŁO I TRADYCYJNE PAMIĄTKI

Rzemiosło małopolskie rozwijało się przez setki lat, osiągając najwyższy stopień kunsztu. Dzięki temu regionalne wyroby cechują się zróżnicowaniem form i kształtów. Wiele z nich to małe dzieła sztuki, nawiązujące do dawnych wierzeń, kultury oraz tradycji regionalnej.

Koronki klockowe sprowadziła do Polski królowa Bona. W **Bobowej** do dziś wytwarza się je ręcznie, używając szpilek klockowych, na które nawija się nić. Raz w roku (na początku października) odbywa się tu Międzynarodowy Festiwal Koronki Klockowej. Z kolei **Stryszawa** jest głównym ośrodkiem zabawkarstwa ludowego w Polsce. Drewniane **koniki na kółkach** i **klepoki** (ptaszki z machającymi skrzydełkami) ucieszą nie tylko dzieci. Odwiedzając

Korale krakowskie, fot. J. Kubiena

Przysłop warto kupić **wiatraki**, a **lipowe aniołki** przywieziemy z **Wysokiej**. Pierwsze wzmianki o stolarce w **Kalwarii Zebrzydowskiej** (zob. s. 16) pochodzą już z 1786 r. Dziś jest to jedno z nielicznych miejsc w południowej Polsce, gdzie zakupić można tradycyjne i współczesne **meble**. Z kolei unikalne **drewniane świątki** artystów z **Paszyna** od lat określa się mianem „paszyńskiego fenomenu”. Wielkim uznaniem cieszy się **ceramika** z **Lanckoronny**, podobnie jak **krakowskie kunsztowne ozdoby ze srebra**. Będąc w grodzie Kraka warto również sprezentować sobie **czerwone korale chlebowe**. Z zimowej stolicy regionu, **Zakopanego**, można przywieźć na pamiątkę **haftowane serwetki**, **drewniane misy** oraz kultowe **kierpce**, **ciupagi** i ciepłe **swetry** z owczej wełny.

PRODUKTY LOKALNE

Rarytasy małopolskie każdego dnia gościły na szlacheckich stołach. Nie bez przyczyny – charakteryzują się nie tylko różnorodnością i bogactwem smaku, ale pomagają też zachować zdrowie i docenić urok życia.

Wśród słodczy, na uwagę zasługuje wadowicka **kremówka papieska**. W 1999 r., podczas wizyty w Małopolsce, Ojciec Święty z rozrzewnieniem wspominał smak ciastek z lat młodości. Od tamtej pory wadowicka kremówka cieszy się niesłabnącym

zainteresowaniem turystów. Z kolei Kraków nie byłby Krakowem bez okrągłych **obwarzanków** (nazywanych też preclami bądź bajglami). Niepowtarzalny smak podsuszzonej **kielbasy krakowskiej** dotarł nawet za ocean. Estymą cieszy się mocno wędzona **kielbasa lisiecka** z podkrakowskich Liszek. Typowo polskim serem i specjalnością górali jest **oscypek** – serki o różnych kształtach wędzi się w dymie paleniska, co zapewnia im charakterystyczny smak i zapach. Po męczącym spacerze warto posilić się **kwaśnicą**, gęstą góralską zupą gotowaną na kiszzonej kapuście i żeberkach. Nierzadko dodaje się do niej leśne grzyby, boczek lub kielbasę. Tradycja przyrządzania **karpia po zatorsku** lub **po królewsku** sięga czasów Bolesława Krzywoustego, gdyż już wówczas Zator ✚ k. Oświęcimia słynął ze wspaniałych stawów rybnych. Także na amatorów **owoców** czeka w Małopolsce nie lada gratka: przez Zawoję, Raciechowice, Laskową, Trzciannę, Łącko, Stary Sącz i Gdów przebiega **Małopolski Szlak Owocowy** obejmujący kilkadziesiąt gospodarstw. We wszystkich można zakupić owocowe przetwory domowej roboty, a w sezonie – świeże owoce. Po najlepsze **śliwki** warto wybrać się do gminy Iwłowa. Wyborne **gruszki** i **truskawki** znajdziemy w gminie Gdów. Łącko słynie z dorodnych **jabłoni** i **łąckiej śliwowicy** (wódki o wysokiej zawartości spirytusu, wytwarzanej ze śliwek), a Trzcianna z **malin**, **borówek** i **jabog**.

KRAKÓW – SERCE MAŁOPOLSKI

Leżący nad Wisłą, otulony Pogórzem Karpackim, Kraków jest kolebką polskiej kultury. Do dawnej stolicy Polski ściągają rzesze turystów z najodleglejszych zakątków globu. Trudno oprzeć się urokowi miejsca, w którym przeszłość i teraźniejszość tak płynnie się przenikają.

Pierwsze wzmianki o Krakowie zostały zapisane ręką arabskiego podróżnika Ibrahima ibn Jakuba w X w. Starsze od tych zapisków są tylko legendy: o założycielu grodu, kró-

lu Kraku, pogromcy smoka mieszkającego w pieczarze na Wzgórzu Wawelskim (zob. s. 34) i królowie Wandzie, „co nie chciała Niemca”. Pamiątką po pierwszych mitycznych władcach są dwa kurhany usypane w okolicach miasta. Kopce Wandy i Kraka archeolodzy datują na ok. VII w.

Wawel, fot. Arch. UM Krakowa

W księdze Muhammada al-Idrisiego z połowy XII w. przeczytać już można o Krakowie, jako „mieście pięknym i wielkim, o wielu domach i mieszkańcach, targach, winnicach i ogrodach”. Kolebkę polskiej kultury szerzej opisuje Gall Anonim w początkach XII w. w swoich *Kronikach*: „Kraków stołeczne miasto, wszystkich miastom polskim przoduje”. Z *Kronik* wylania się obraz prężnie rozwijającej się metropolii i rządzących sprawiedliwie

władców. Dość wspomnieć, że we wspianą katedrę na Wawelu koronowano większość królów polskich.

W dniu 5 czerwca 1257 r. Kraków otrzymał prawa miejskie na wzór Magdeburga i dołączył tym samym do wielkiej rodzi-

ny miast europejskich. Już w 2007 r. będzie uroczyście obchodzone **750-lecie lokacji Krakowa**, uważane za najważniejsze wydarzenie o charakterze historycznym obecnej dekady.

Jednak Kraków to nie tylko odległa historia, ale i bliższe dzieje. Z tym właśnie miastem związane są wielkie osobistości m.in. Karol Woj-

Rynek krakowski, fot. Arch. UM Krakowa

tyła – późniejszy papież Jan Paweł II, noblistka Wisława Szymborska, dramaturg Stanisław Lem.

O Krakowie – mieście magicznym – powstały opasłe tomy poezji, śpiewano o nim i malowano go na tysiącach płócien. Mówi się, że kto raz odwiedzi gród Kraka, będzie tu wracać, by cieszyć oko i duszę dawną polską stolicą wpisaną na Listę UNESCO. Wystarczy krótki spacer, by przekonać się, czy to prawda.

Stare Miasto. Zabytki i miejsca, które należy zobaczyć w Krakowie skoncentrowane są w jego najstarszej części, na Starym Mieście. Zwiedzanie warto rozpocząć od XV-wiecznej obronnej budowli zwanej Rondlem lub Barbakanem. W dawnych wiekach był on połączony z Bramą Floriańską mostem zwodzonym i murami (tzw. szyją). Brama ta, wzniesiona pod koniec XIII w. otwiera ulicę Floriańską, jedną z głównych ulic starego Krakowa. Trakt Królewski, którym przez stulecia władcy podążali do swej siedziby, wiódł właśnie przez Bramę Floriańską, a potem przez ulicę Floriańską, Rynek, ulicę Grodzką, aż do Wawelu (zob. s. 34). Stare Miasto otoczone jest Plantami (4 km długości, 21 ha) – parkiem założonym w 1822 r. na miejscu rozebranych dawnych murów obronnych, w którym krakowianie chętnie odpoczywają pod rozłożystymi koronami drzew.

Dumą Krakowa są obrazy mistrzów europejskich: *Dama z gronostajem* Leonarda da Vinci i *Krajobraz z miłosiernym Samarytanie* Rembrandta. Oba znajdują się właśnie na Starym Mieście, w Muzeum Czartoryskich (zob. s. 53).

Rynek Główny. Sercem miasta jest Rynek Główny z otaczającymi go szpalerami kamienic, kościołem Mariackim oraz romańskim kościołkiem św. Wojciecha, Sukiennicami, wieżą ratuszową i pomnikiem Adama Mickiewicza – polskiego wieszczka.

Krakowski Rynek jest jednym z trzech największych średniowiecznych placów w Europie (200 x 200 m). Jego granice wytyczono w 1257 r. dla kupców przybywających do miasta. Rozkwit handlu pociągnął za sobą konieczność wzniesienia na Ryunku Sukiennic – budynku przeznaczonego na kramy i sklepy handlarzy. Obieczone w gotyk i renesans Sukiennice do dziś spełniają funkcję pasażu handlowego, w którym można kupić przeróżne pamiątki. Na pięttrze Sukiennic mieści się oddział Muzeum Narodowego: Galeria Malarstwa Polskiego (zob. s. 53).

Wieża ratuszowa w Krakowie, fot. G. Liszka

Perłą Rynku jest gotycki kościół Mariacki ufundowany przez mieszczan krakowskich, wzniesiony w XIV–XV w. Każdego dnia, od ponad 600 lat, ze strzelistej wieży kościelnej rozbrzmiewają dźwięki hejnału, granego na pamiątkę obrony przed najazdem tatarskim. Na wieżę można i warto się wspiąć, by popatrzeć na magiczne miasto z góry. W przestronnych wnętrzach kościoła zobaczymy polichromie wykonane m.in. przez Wyspiańskiego i Mehoffera wg projektu Jana Matejki. W prezbiterium, gotycki ołtarz Wita Stwosza – największy tego typu i jeden z najcenniejszych w Europie.

Będąc na Starym Mieście, nie wypada sobie odmówić zwiedzenia „dzielnic uniwersyteckiej”. Nieopodal Rynku Głównego, przy ulicy Jagiellońskiej wznosi się najstarszy zachowany budynek uniwersytecki w Polsce: Collegium Maius, powstałe dzięki Władysławowi Jagielle, który w 1400 r. przekazał kamienicę Pęcherzów Uniwersytetowi Jagiellońskiemu – wówczas zwanemu jeszcze Akademią Krakowską. Do końca XV w. zbudowano arkadowy dziedziniec z kruzgankami i gankiem profesorskim. Obecnie Collegium Maius jest siedzibą Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego z ekspozycją insygniów profesorskich, instrumentów naukowych, galerią rzeźby

średniowiecznej i malarstwa, a nawet statuetką Oscara ofiarowaną muzeum przez reżysera Andrzeja Wajdę. Najcenniejszym eksponatem jest globus jagielloński, na którym po raz pierwszy w świecie ok. 1508 r. zaznaczono kontynent Ameryki z napisem po łacinie „Ameryka novo odkryta”.

Wawel. Wyniosłe wzgórze wawelskie z dawną siedzibą władców Polski i katedrą znajduje się przy końcu ul. Grodzkiej, nad Wisłą. Na zwiedzenie tego miejsca, owianego legendami i pełnego bezcennych zbiorów sztuki świeckiej i sakralnej, najlepiej byłoby poświęcić kilka dni (zob. s. 34).

Krakowski Kazimierz. Ta na połę żydowska, na połę chrześcijańska (kościół św. Katarzyny i Bożego Ciała, klasztor Paulinów na Skalce, zob. s. 6) dzielnica położona jest w południowo-wschodniej części miasta. Lokowana była przez króla Kazimierza Wielkiego w 1335 r., jako osobne miasto. Dziś wizytówką Kazimierza jest ulica Szeroka z galeriami i stylowymi restauracjami wkomponowanymi w krajobraz dawnych świątyń i kamienic.

Mimo współczesnego wizerunku, na Kazimierz echa przeszłości są mocno zaakcentowane. Przy ul. Szerokiej stoi najstarsza w Polsce świą-

tnia żydowska: XVI-wieczna Synagoga Stara. W jej wnętrzach mieści się obecnie oddział krakowskiego Muzeum Historycznego. Zaledwie kilka kroków dalej wznosi się Synagoga Poppera, wzniesiona ok. 1620 r. z fundacji bogatego bankiera Wolfa Poppera, zwanego Bocianem. Podobno przydomek ten zyskał dlatego, że zwykł modlić się, stojąc na jednej nodze. Z kolei synagogę Remuh w 1557 r. ufundował zaufany kupiec Zygmunta Augusta. Do świątyni przylega również wiekowy cmentarz Remuh.

Co roku na przełomie czerwca i lipca na krakowskim Kazimierzu odbywa się Festiwal Kultury Żydowskiej, przemieniający dzielnicę w centrum sztuki i kultury. W synagogach, szczególnie we wspaniałej synagodze Tempel, rozbrzmiewa wówczas muzyka, a ulicami płynie korowód tysięcy ludzi. (Więcej informacji o Kazimierz zob. s. 46).

Nowa Huta. Jeszcze do niedawna mało znana północno-wschodnia przemysłowa dzielnica Krakowa i duma socjalizmu w Polsce, dziś budzi się do życia. Przygotowana niedawno trasa turystyczna po Nowej Hucie jest coraz bardziej popularna. Rozpoczyna się ona przy Centrum Administracyjnym Huty im. Tadeusza Sendzimira, czyli dwóch gmachach, wzniesio-

Informacje praktyczne

Wieża Mariacka, czynna: wt., czw., sb. 9.00–11.30 i 13.00–17.30, vstup: 5 zł, ulgowy 3 zł; bilety do nabycia w kasie kościoła Mariackiego; wejście od strony pl. Mariackiego; **Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego**, czynne: pn., śr., pt. 10.00–14.30, wt. i czw. 10.00–17.20, sb. 10.00–13.20; vstup: 12 zł, ulg. 6 zł.

nych w latach 50. XX w. Stylizowane na renesans i barok budowle nazywa się potocznie „Watykanami” i „Pałacami Dożów”. Dalej trasa wiedzie przez Krzesławice, gdzie zobaczymy kościół św. Jana Chrzyciela i Matki Bożej Szkaplerznej z XVII w. oraz dworek Jana Matejki z XIX w., a także przez Mogiłę – z cysterskim klasztorem i kościołem Wniebowzięcia Matki Bożej i św. Wacława oraz drewnianym kościołem św. Bartłomieja. Jednym z najciekawszych miejsc na szlaku jest aleja Róż. Jeszcze 20 lat temu była to reprezentacyjna ulica Nowej Huty. Od 1973 r. aleję „zdobił” pomnik Lenina. W 1979 r. nieznani sprawcy podłożyli pod niego bombę. W efekcie do 1989 r. – kiedy pomnik zlikwidowano – towarzyszył Iljicz miał oderwaną część nogi. (Więcej o trasie nowohuckiej na stronie www.krakow.pl/turystyka).

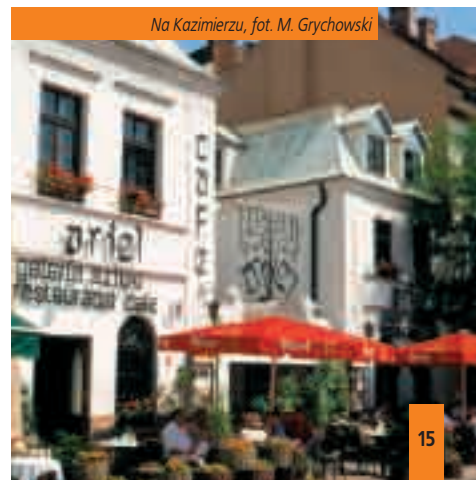
Dziedziniec Collegium Maius, fot. G. Liszka

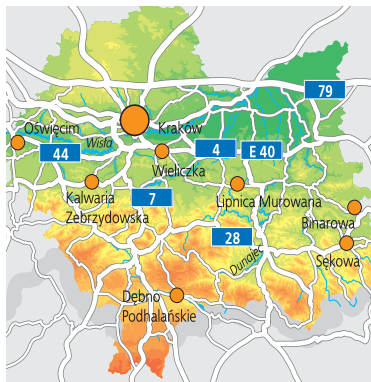

Wnętrze Starej Synagogi, fot. P. Witosławski

Na Kazimierz, fot. M. Grychowski

MAŁOPOLSKA TRASA UNESCO

Miejsca wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO są swoistym medium łączącym przeszłość i teraźniejszość. Na pierwszej Liście, powstałej w 1978 r., znalazły się: historyczne centrum Krakowa i Kopalnia Soli w Wieliczce. Dziś, spośród wszystkich polskich obiektów wpisanych na Listę UNESCO, w Małopolsce odnajdziemy ich aż osiem!

Kraków. W uzasadnieniu aktu wpisania na listę UNESCO podano, iż „**Kraków** przekazuje potomności tę jedyną w swoim rodzaju kolekcję pomników kultury dawnych wieków, wybitne dzieła sztuki i architektury”. Mówiąc o Krakowie, nie można zapomnieć o Wawelu – dawnej siedzibie królewskiej, Uniwersytecie Jagiellońskim czy Kazimierzu – niegdyś dzielnicy żydowskiej (zob. s. 12).

Kopalnia Soli w Wieliczce. To jedna z najstarszych kopalni soli na świecie i skarb, którego nie sposób ominąć podczas wizyty w Małopolsce. Zachwyty wzbudzają zabytkowe wyrobiska, podziemne jeziora, ogromne komory i kaplice (zob. s. 18).

Kościół Mariacki, fot. P. Krzan

Obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau. Wpisany na listę UNESCO w 1979 r. obóz stanowi ostrzeżenie dla przyszłych pokoleń, przypomina bowiem o tej części historii świata, która nigdy nie powinna się wydarzyć. Z rozkazu H. Himmlera, w 1940 r. powstał obóz koncentracyjny w Oświęcimiu, a w 1941 r. założono obóz w Brzezince (Birkenau). Na bramie głównej oświęcimskiego obozu umieszczono motto: „Arbeit Macht Frei” (tłum. *praca czyni wolnym*), co sugerowało, że będzie to obóz pracy, jednak pierwsze próby masowego uśmiercania więźniów podejmowano już w 1942 r. Do 1945 r. zamordowano tam ok. 1,5 mln osób, w większości pochodzenia żydowskiego. Upamiętniając tragiczne losy ofiar, w 1947 r. na obszarze 40 ha stworzono największe na świecie muzeum martyrologii, odwiedzane dziś przez ludzi z całego świata.

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej. Usytuowana na malowniczych wzgórzach beskidzkich Kalwaria, zbudowana na wzór Drogi Krzyżowej w Jerozolimie, stanowi cel pielgrzymek od początku swego istnienia.

W skład sanktuarium wchodzi: Bazylika Matki Boskiej Anielskiej z cudownym obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej, klasztor oo. Bernardy-

nów oraz 42 zabytkowe kościółki i kaplice, składające się na tzw. Dróżki Kalwaryjskie. Do cenniejszych dzieł sztuki, które znajdują się w sanktuarium należą: imponujący późnobarokowy prospekt organowy z XVII w. w bazylice, obraz św. Antoniego w ołtarzu kaplicy tego świętego oraz obrazy pasyjne z wieku XVII w kościele Ukrzyżowania. Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej wpisano na Listę UNESCO w 1999 r. (zob. też s. 42).

W 2003 r. na Listę UNESCO wpisano cztery drewniane kościoły stanowiące przykład regionalnego budownictwa sakralnego z przełomów XIV, XV i XVI w. Orientowane na wschód świątynie zbudowano z drewnianych płazów ułożonych poziomo. Ich wnętrza ozdobione są malowidłami ściennymi. **Kościół św. Michała Archanioła w Dębnie** zbudowano bez użycia ani jednego gwoździa. Znajdują się tu tzw. malowidła patronowe wykonane w unikatowej technice tempery. We wzniesionym pod koniec XV w. **kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej** warto zwrócić uwagę na polichromie z XV i XVI w. Atrakcją **kościół św. Filipa i Jakuba Apostołów w Sękowej**, datowanego na 1520 r. są tzw. soboty, podcienia budowane po to, by wierni przybywający na mszę nieraz już

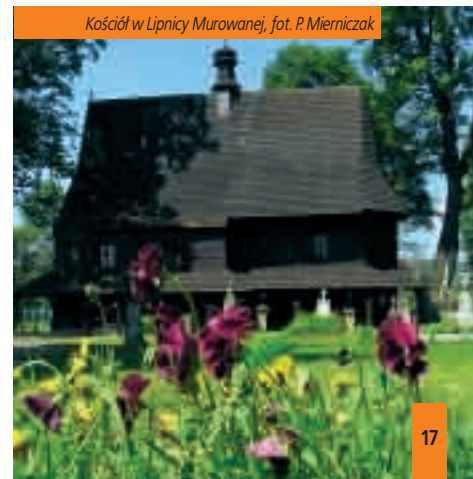
Kościół w Dębnie, fot. P. Witosławski

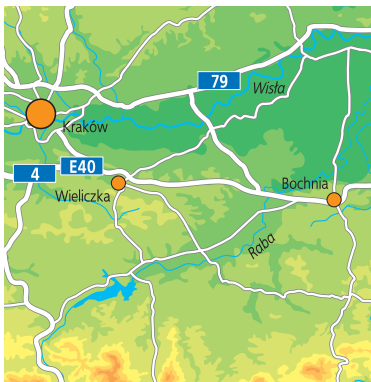
Informacje praktyczne

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, czynne: XII–II pn.–nd. 8.00–15.00, III i XI pn.–nd. 8.00–16.00, IV i X pn.–nd. 8.00–17.00, V i IX pn.–nd. 8.00–18.00, VI–VIII pn.–nd. 8.00–19.00; wstęp bezpłatny; zwiedzanie wyłącznie z przewodnikiem; rezerwacje telefoniczne: (0-33) 843 21 33, 844 81 00 lub internetowo na stronie www.auschwitz.org.pl. Nie poleca się zwiedzania dzieciom do lat 14; **Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej**, furta klasztorna, ul. Bernardyńska 46, tel.: (0-33) 876 63 04, 876 54 99, kustosz@kalwaria.ofm.pl, www.kalwaria.ofm.pl; **kościół św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim**, otwarty dla zwiedzających: pn.–pt. 9.00–12.00 i 14.00–16.30, sb. 9.00–12.00; **kościół św. Leonarda w Lipnicy Murowanej**, zwiedzanie po uzgodnieniu: tel.: (0-14) 685 26 01, parlipn.ica-m@tarnow.opoka.org.pl; **kościół św. Filipa i Jakuba Apostołów w Sękowej**, zwiedzanie po uzgodnieniu: tel.: (0-18) 351 85 85; **kościół św. Michała Archanioła w Binarowej**, zwiedzanie po uzgodnieniu: tel.: (0-13) 447 63 96.

w sobotę wieczorem, mieli gdzie przenocować. Starszy od świątyni w Sękowej o ok. 20 lat jest **kościół św. Michała Archanioła w Binarowej**. Warto zwrócić uwagę na ołtarz główny z figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1. poł. XV w., gotycki dzwon oraz malowidła ścienne z XVI i XVII w.

Kościół w Lipnicy Murowanej, fot. P. Mierniczak

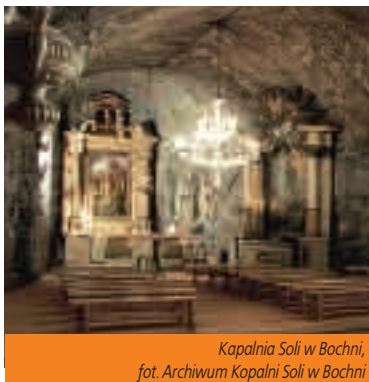

PODZIEMNE KRÓLESTWO SOLI

Małopolskie kopalnie soli – świat podziemnych korytarzy, jezior, komór, a nawet dzieł sztuki – to miejsca unikatowe w skali światowej. Po prostu trzeba je zobaczyć.

WIELICZKA. MAGNUM SAL

Wieliczka, leżąca 15 km na południowy wschód od centrum Krakowa, sławą niemalże dorównuje Krakowowi. Wielicką Kopalnię Sól – w 1978 r. wpisano na pierwszą Listę UNESCO, a szesnaście lat później Prezydent RP nadał kopalni tytuł Pomnika Historii Narodowej. Pierwsze ślady warzenia soli w Wieliczce sięgają neolitu. W dokumentach pochodzących z 1044 r. pojawia się pierwszy zapis o Magnum Sal (Wielka Sól). Od XIII w., kiedy rozpoczęto wydobywanie soli kamiennej na wielką skalę, systematycznie powiększano kopalnię. Obecnie sieć chodników o długości ok. 300 km oraz ok. 3000 komór sięga do 327 m głębokości. Z myślą o odwiedzających przygotowano 3,5-kilometrową **trasę turystyczną**, położoną na głębokości od 64 m do 135 m. Trasa prowadzi przez 22 komory, ukazując najpiękniejsze zakątki kopalni. Jednym z unikatowych miejsc jest pięk-

Kaplica Sól w Bochni, fot. Archiwum Kopalni Sól w Bochni

na kaplica św. Kingi o wymiarach 55 na 17 m i wysokości 12 m, mieszcząca 500 osób. Wszystkie detale kaplicy wraz z płaskorzeźbą *Ostatniej wieczerzy* zostały wykonane w litej soli: białej, szpizowej lub zielonej. W podziemnym Muzeum Żup Krakowskich zobaczyć można zabytkowe maszyny, narzędzia i ubiory górnicze. Ponadto w komorze Jezioro Wessel, na głębokości 135 m, funkcjonuje Podziemny Ośrodek Rehabilitacyjno-Leczniczy, gdzie alergicy i osoby z chorobami dróg oddechowych mogą korzystać z dobrodziejstw unikalnego mikroklimatu. Atrakcją są także bale, koncerty, spektakle, konferencje oraz trasa geologiczna. W pobliżu kopalni, w XIV-wiecznym Zamku Żupnym zobaczyć można wystawę historyczną, kolekcję narzędzi pracy i strojów żupników oraz... solniczke.

BOCHNIA. SÓL CENNIJSZA NIŻ ZŁOTO

Nieco dalej (26 km od Wieliczki, a 40 km na południowy wschód od Krakowa) znajduje się **Kopalnia Sól w Bochni** . Przez wieki wydobywanie i handel „białym złotem” znacząco zasilaly monarsze skarbcze, dzięki czemu miasto otrzymywało liczne przywileje i rozrastało się. W latach 90. XX w. zaprzestano wydobywania, a kopalnię oddano w ręce konserwatora.

W bocheńskiej kopalni dla odwiedzających utworzono dwie trasy. Przejście **trasą turystyczną** zajmuje ok. 1,5–2 godzin. Wędrówka pozwalająca poznać historię i piękno bocheńskiej kopalni rozpoczyna się już w chwili zjazdu zabytkowym **szybem Sutoris**, a spacer na głębokości 223 m dostarcza niezapomnianych wrażeń. Zachowana niemal w niezmienionym kształcie XVIII-wieczna **komora Mysiur** aż do 1963 r. pełniła funkcję stajni dla pracujących w podziemiach koni. Także bocheńska kopalnia ma swą **kaplicę św. Kingi**, pochodzącą z ok. 1754 r. i później wielokrotnie powiększaną. Na **poziomie Wernier** zobaczymy wystawę ubrań i narzędzi wykorzystywanych do pracy w kopalni. Ciekawym przykładem budownictwa górniczego są 320-metrowej długości **schody Regis**, których najstarsze fragmenty wyciosano na przełomie XIV i XV w. Perłą kopalni jest komora Ważyn (ok. 255 m długości, 14,5 m szerokości, 7,2 m wysokości), w której utworzono **ośrodek rehabilitacyjno-uzdrowiskowy** z 200 miejscami noclegowymi oraz boiskiem do gry w piłkę nożną i koszykówkę (350 m długości, 12 m szerokości). W przestronnych podziemnych salach regularnie odbywają się koncerty, spektakle teatralne oraz bale i spotkania towarzyskie.

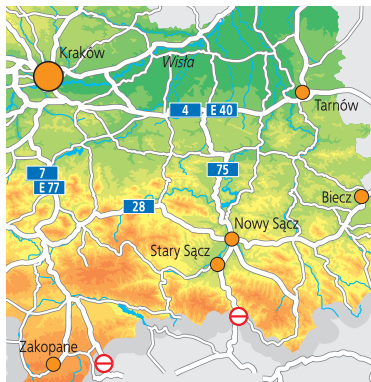
Informacje praktyczne

Kopalnia Sól w Wieliczce, trasa turystyczna i Muzeum Żup Krakowskich, ul. Daniłowicza 10, www.kopalnia.pl; rezerwacja: tel.: (0-12) 278 73 02; czynna 1 IV–31 X pn.–nd. 7.30–19.30, 2 XI–31 III pn.–nd. 8.00–17.00; wstęp dla turystów indywidualnych w okresie VII–VIII: 46 zł, ulg. 32 zł, rodzinny 124 zł, przez resztę roku: 44 zł, ulg. 30 zł, rodzinny 118 zł; zwiedzanie wyłącznie z przewodnikiem; fotografowanie lub filmowanie: 10 zł; **Kopalnia Sól w Bochni**, ul. Solna 2, tel.: (0-14) 615 36 36, www.kopaliasoli.pl; zjazdy do kopalni: pn.–pt. 9.30, 11.30 i 15.30, sb.–nd. 10.00–16.00 (co godzinę); wstęp: dla turystów indywidualnych w okresie 15 IV–VIII i X–XII: 29 zł, ulg. 20 zł, rodzinny 70 zł, przez resztę roku: 22 zł, ulg. 17 zł, rodzinny 70 zł; w przypadku trasy geologicznej (grupy maksymalnie 5-osobowe) konieczna jest rezerwacja 7 dni przed planowanym terminem wycieczki, koszt 350 zł od grupy; fotografowanie: 5 zł

Atrakcją jest też **trasa geologiczna**. Poleca się ją osobom o zacięciu eksploratorskim i przygotowanym na trudny przeciskania się wąskimi szybami i krętymi korytarzami. Wszyscy, niezależnie od kondycji, mogą skorzystać ze 140-metrowej **zjeżdżalni** i przejechać się **podziemną kolejką**.

Kaplica św. Kingi w Wieliczce, fot. J. Podlecki

HISTORYCZNE MIASTA

Małopolskie miasta obleczone w historię wieków są pełne zarówno zabytków, jak i współczesnych atrakcji.

TARNÓW. PERŁA RENESANSU

Tarnów 📍 sławę zyskał dzięki wspaniałej, renesansowej architekturze z czasów XVI-wiecznego rozkwitu miasta, która w znac-

Rynek w Tarnowie, fot. P. Barszczowski

nej części zachowała się do dnia dzisiejszego. Centrum życia kulturalnego jest Rynek, otoczony kolorowymi kamienicami pochodzącymi z XVI–XVIII w. Na placu wznosi się renesansowy ratusz z wieżą i attyką, bogato zdobiony maszkaronami. Właśnie w tym budynku mieści się oddział Muzeum Okręgowego, w którym prezentowane są eksponaty związane z dziejami miasta i jego mieszkańców, m.in. gen. Józefa Bema (1794–1850), polskiego i węgierskiego bohatera, uczestnika powstań narodowych. Mauzoleum z jego prochami znajduje

Ratusz w Tarnowie, fot. M. Grychowski

Mury obronne w Bieczu, fot. M. Grychowski

się w północnej części miasta, w Parku Strzeleckim. Jest to budowla stylizowana na starożytną świątynię, zaprojektowana przez Adolfa Szyszko-Bohusza w 1928 r.

Przy rynku wznosi się także XV-wieczna katedra ze wspaniałymi renesansowymi nagrobkami w prezbiterium. Naprzeciw świątyni, w XVI-wiecznym domu Mikołajowskich herbu Gryf, mieści się obecnie Muzeum Diecezjalne, prezentujące jedno z najciekawszych w Polsce zbiorów sztuki sakralnej (zob. s. 55).

Dwie tarnowskie świątynie znalazły się na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce – są to kościoły: Św. Trójcy (Na Terlikówce) i Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej (Na Burku) – więcej zob. s. 32.

Tarnów przez stulecia był jednym z największych skupisk żydowskich w Małopolsce. Po najstarszej XVII-wiecznej bożnicy pozostała bima. Przetrwał również wiekowy kirkut z nagrobkami najznakomitszych rodzin żydowskich oraz mykwa (łaźnia) z 1904 r. (zob. s. 49).

Na szczególną uwagę zasługuje tarnowski Muzeum Etnograficzne – oddział Muzeum Okręgowego, w którym znajduje się jedyna w Polsce, stała ekspozycja poświęcona kulturze i tradycji Romów (zob. s. 54).

BIECZ. MAŁY KRAKÓW

Jednym z najpiękniejszych miast południowej Polski jest Biecz 📍. Jedna z pierwszych wzmianek o „perle Podbeskidzia”, jak nazywany jest Biecz, pojawiła się w 1257 r. i dotyczyła prawdopodobnie jego lokacji. Położenie miasta na szlakach handlowych sprzyjało rozwojowi Bieczy. W XV w. powstał otoczony fortyfikacjami obronnymi rynek z siatką ulic. Do naszych czasów dotrwała część murów obronnych, wraz z dwiema basztami: Radziecką oraz Kowalską, nazywaną też Plebańską. Funkcję baszty zwanej Rzeźnicką, pełniła dzwonnica kolegiaty. Do dziś zachował się również układ urbanistyczny dawnego miasta królewskiego.

Najpiękniejszą budowlą na rynku jest gotycko-renesansowa kamienica Chodorów, znana jako dom zbroja Bieczy, legendarnego założyciela miasta. Równie ciekawy jest Dom z Basztą, obecnie Muzeum Aptekarstwa prezentujące wnętrza i wyposażenie dawnej apteki, a także eksponaty związane z dziejami i kulturą miasta. Centralne miejsce na rynku zajmuje ratusz z przylegającą doń 56-metrową, wysmukłą wieżą renesansową. Choć wzniesiono go połowie XV w., nie przypomina już budowli gotyckiej. Kształt zawdzięcza przebudowie z 1830 r.

Jednak najokazalszą budowlą miasta jest późnogotycka kolegiata, kościół parafialny Bożego Ciała, zaliczany do najcenniejszych zabytków architektury sakralnej w Polsce. Najstarszą częścią trójnawowej świątyni jest prezbiterium (zbudowane przed 1480 r.), którego sklepienie zdobi polichromia wykonana w 1905 r. przez Włodzimierza Tetmajera. Na uwagę zasługuje również późnorenansowy ołtarz główny z ok. 1604 r.

Biech słynie też z tzw. małej architektury: najstarszą z przydrożnych kapliczek jest XV-wieczna kapliczka słupowa przy ul. Bochniewicza.

NOWY SĄCZ. W DOLINIE DUNAJCA

Założony przez króla Wacława II Czeskiego w 1292 r. jest dziś prężnie rozwijającym się ośrodkiem gospodarczym. Sławę i uznanie na rynkach polskich i zagranicznych zdobył dzięki firmie komputerowej „Optimus” oraz dobrej bazie turystycznej. Położenie miasta u zbiegu rzek Dunajca i Kamienicy, w otoczeniu lasów ze starymi drzewami daje sposobność do aktywnego wypoczynku na łonie natury.

Centrum życia kulturalnego Nowego Sącza jest Stare Miasto. Składa się na nie XIX- i XX-wieczne Przedmieście Węgierskie z eklek-

tyczno-secesyjnymi kamienicami przy ulicy Jagiellońskiej oraz fragmenty miasta lokacyjnego. Na placu Kolegiackim znajduje się najstarsza zachowana budowla Nowego Sącza: gotycka kolegiata św. Małgorzaty z przełomu XIV i XV w. Z tamtego okresu w świątyni zachował się włoski obraz *Przemienienie Pańskie* oraz dwie nieco starsze kaplice: św. Anny i św. Jakuba. Za kościołem, w ogrodzie plebanii, ocalały fragmenty murów obronnych z XIV w.

Sercem rynku jest ratusz. Spośród wszystkich budowli nowosądeckich ten obiekt wart jest szczególnej uwagi. Zbudowano go w 1897 r. na podwalinach dwóch poprzednich budowli, które spłonęły. Wejście główne z kolumnami podtrzymującymi portyk nawiązuje stylem do klasycyzmu. Gmach zdobią herby miast handlowych i wieża z figurą królowej Jadwigi. Za rynkiem, w tzw. Domu Gotyckim mieści się Muzeum Okręgowe prezentujące m.in. kolekcję sztuki cerkiewnej. Na uwagę zasługuje, ulokowany w zachodniej części miasta, Sądecki Park Etnograficzny prezentujący kulturę i tradycję mieszkających niegdyś w regionie grup etnicznych (zob. s. 28).

Niezwykłą atrakcją Nowego Sącza jest zbudowana w końcu XIX w. dzielnica zwana Starą

Stary Sącz, fot. M. Grychowski

Kolonią Kolejową, z Domem Robotniczym, dworcem kolejowym i neogotyckim kościołem zbudowanym wg projektu Teodora Talowskiego w latach 1890-93. Dzielnica powstała dla robotników pracujących przy nowo powstałej linii kolejowej tarnowsko-lełuchowskiej i w warsztatach kolejowych. Jest to jedno z najstarszych osiedli robotniczych w kraju.

Do 1939 r. Nowy Sącz był silnym ośrodkiem chasydzkim. Obecnie, w XVIII-wiecznej synagodze mieści się Galeria Sztuki „Dawna Synagoga” (zob. s. 48).

najświętszej. Znajduje się w nim unikalna ambona z XVII w. z bogatą dekoracją rzeźbiarską przedstawiającą drzewo Jessego (ojca Dawida) – symboliczne wyobrażenie genealogii Jezusa. Natomiast w przylegającej do kościoła XIV-wiecznej kaplicy umieszczono relikwie św. Kingi.

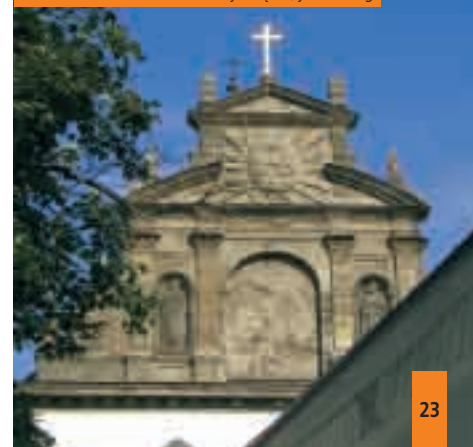
Atrakcją miasta jest odbywający się rokrocznie, na przełomie czerwca i lipca, Festiwal Muzyki Dawnej. Zamiłowanie do dźwięków starosądeckich zawdzięczają franciszkanom, którzy od XIII w. kultywowali trady-

STARY SĄCZ. MIASTO MUZYKI

Między Popradem a Dunajcem leży najstarsze miasto Sądeckizny, swoisty rezerwat urbanistyczny. Prawa miejskie i przywileje celne Stary Sącz otrzymał między rokiem 1268 a 1272, za panowania św. Kingi i Bolesława Wstydlwego. Dzięki fundacji książęcej, na przełomie XIII i XIV w., w Starym Sączu wzniesiono dwa klasztory: klarysek i franciszkanów. Niestety franciszkańskie dobra wraz z zabudową uległy kasacji w 1815 r.

Przetrwał natomiast i nadal funkcjonuje klasztor klarysek wraz z należącym do zespołu klasztornego kościołem Trójcy Prze-

Sanktuarium w Starym Sączu, fot. M. Klag

Nowy Sącz z lotu ptaka, fot. S. Markowski

Krupówki w Zakopanem, fot. T. Gębuś

cję śpiewu, osiągając w tej sztuce stopień mistrzowski. Wiele koncertów odbywa się na dziedzińcu klasztoru klarysek, przy ul. Biskupa Bandurskiego 6.

Ze Starego Sącza pochodzi światowej sławy śpiewaczka Ada Sari (właściwie Jadwiga Szayer). Przy ul. Sobieskiego 16, na elewacji domu w którym mieszkała, znajduje się tablica jej poświęcona. Przy rynku, w zabytkowym XVII-wiecznym „Domu na dołkach” mieści się Muzeum Regionalne ze zbiorami nawiązującymi do historii miasta i osób z nim związanych (m.in. św. Kingi, Jana Pawła II, Ady Sari). W muzeum zobaczymy także unikatowe zbiory malarstwa, świątków oraz kolekcję militariów z przełomu wieków. Najnowszą atrakcją miasta jest jedyny zachowany w Polsce ołtarz papieski, znajdujący się na Błoniach starosądeckich, z muzeum pamiątek po Ojcu św. Janie Pawle II. Orok Staremu Sączowi dodają malownicze okolice, zwłaszcza Popradzki Park Krajobrazowy.

ZAKOPANE. PERŁA TATR

Zakopane to najbardziej znana miejscowość górską w Polsce. Od połowy XIX w. przybywali tu artyści, by podreperować zdrowie

i tworzyć na łonie tatrzańskich krajobrazów w tętniącym życiu kurortu. Bywalczy przysporzyli sławy nie tylko Zakopanemu, ale i kulturze polskiej, dość wspomnieć o Kasprowiczu, Szymanowskim, Witkiewicz czy Reymonie.

Ikoną Zakopanego są Krupówki, promenada ciągnąca się przez środek miasta z rzędem kamienic, kawiarni i hoteli. Przy końcu deptaka stoi kościół św. Rodziny z XIX w., a nieco dalej, już przy ul. Kościeliskiej, znajduje się cmentarz na Pęksowym Brzyzku z grobami wielu znanych i zasłużonych dla Zakopanego ludzi (m.in. Chałubińskiego, Sabały, Witkiewicza, Stryjeńskiego, Makuszyńskiego i Orkana). Pomniki nagrobne w większości wykonane z drewna zadziwiają formą i kształtem. Wiele z nich to dzieła sztuki sepulkranej. Przed cmentarzem stoi drewniany kościół Matki Boskiej Częstochowskiej (pierwotnie św. Klemensa), wzniesiony w 1847 r., a w kolejnych latach rozbudowany przez ks. Stolarczyka, duchownego znanego z inicjatyw społecznych.

Najpiękniejszą ulicą Zakopanego jest wspomniana już ul. Kościeliska z wiekowymi, drewnianymi domami. Tu również zobaczymy

słynną willę Koliba – pierwszy dom zaprojektowany w stylu zakopiańskim przez Stanisława Witkiewicza (styl ten powstał w oparciu o budownictwo i zdobnictwo góralskie). Obecnie Koliba jest siedzibą Muzeum stylu Zakopiańskiego (zob. s. 56). W willi Harenda, dawnym domu Jana Kasprowicza znajduje się muzeum tego poety, a w kamienicy Opolanka – Muzeum Kornela Makuszyńskiego, najbardziej znanego jako autor popularnych książek dla dzieci. Miłośnicy teatru nie mogą pominąć Teatru im. Stanisława Ignacego Witkiewicza.

Współczesne Zakopane przyciąga turystów przez cały rok, łącząc rozmaite atrakcje turystyczne z podhalańskim folklorem (np. występami góralskich zespołów pieśni i tańca w barwnych strojach ludowych, charakterystyczną sztuką ludową czy rękodziełem). Zimą ściąga tu miłośnicy „białego szaleństwa”, a latem – pieszych górskich wędrówek.

Największą atrakcją Zakopanego są Tatry – jedyne w Polsce góry typu alpejskiego, o unikatowej szacie roślinnej, z malowniczymi szczytami, jaskiniami i potokami.

W granicach Tatrzańskiego Parku Narodowego szczególnie warto wybrać się na przejażdżkę najstarszą w Polsce kolejką linową z Kuźnic na Kasprowy Wierch, gdzie na wysokości 1985 m n.p.m. stoi obserwatorium meteorologiczne i astronomiczne, poniżej którego wytyczono popularne trasy narciarskie.

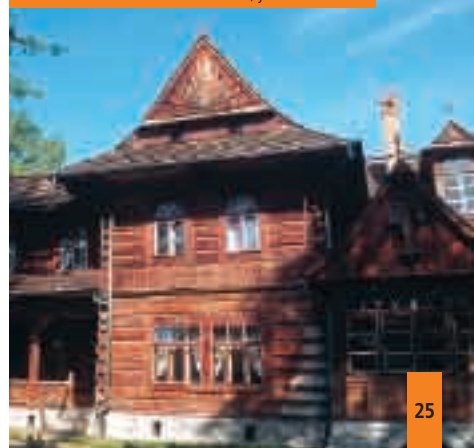
Z kolei w Dolinie Kościeliskiej zobaczymy stare pasterskie szałaszy oraz rzeźbione ręką natury jaskinie (Mroźną, Smoczą Jamę, Młyną). Nad Morskie Oko zaś, które uważane jest za najpiękniejsze jezioro w Polsce, prowadzi kręta droga pozwalająca podziwiać górskie krajobrazy. Stamtąd też wyruszają profesjonalne wyprawy na Rysy – najwyższy szczyt w Polsce liczący 2499 m n.p.m.

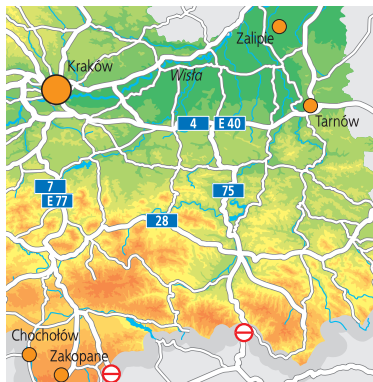

Informacje praktyczne

Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Ratusz, Rynek 1, tel.: (0-14) 621 21 49, ratusz@muzeum.tarnow.pl, www.muzeum.tarnow.pl; czynne: wt. i czw. 10.00–17.00, śr. i pt. 9.00–15.00, sb.–nd. 10.00–14.00, wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł, w niedzielę bezpłatnie; **Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu**, ul. Kromera 3, tel.: (0-13) 447 10 93, 447 13 28, tel./faks: (0-13) 447 19 50, muzeum.biecz.pl; czynne: V–IX wt.–pt. 8.00–17.00, sb. 8.00–16.00, nd. 9.00–14.00; X–IV wt.–sb. 8.00–15.00, nd. 9.00–14.00, wstęp: 3 zł, ulg. 1,50 zł; **Muzeum Aptekarstwa w Bieczu**, oddział Muzeum Ziemi Bieckiej, ul. Węgierska 2; czynne – jak placówka przy ul. Kromera; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł; **klasztor Klarysek w Starym Sączu**: sekretariat@klaryski.sacz.pl, www.klaryski.sacz.pl; **Muzeum Regionalne w Starym Sączu**, Rynek 6, tel.: (0-18) 446 00 94, www.muzeum.stary.sacz.pl; czynne: V–VIII wt.–nd. 10.00–17.00, pozostałe miesiące wt.–nd. 10.00–13.00; **Muzeum Jana Kasprowicza**, Harenda 12a, czynne: wt.–nd. 10.15–15.15; wstęp: 3 zł; **Muzeum Kornela Makuszyńskiego w Zakopanem**, ul. Tetmajera 15, tel.: (0-18) 201 22 63; czynne: śr.–nd. 9.00–15.00; **Teatr Witkacego w Zakopanem**, ul. Chramcówki 15, rezerwacje, bilety: tel./faks: (0-18) 206 82 97, 206 82 78, www.witkacy.zakopane.pl; (informacje dotyczące pozostałych muzeów zob. s. 56).

Willi Koliba, fot. B. Czerwiński

ZABYTKOWE WSIE

W niektórych małopolskich wsiach można zobaczyć o wiele więcej ciekawych rzeczy, niż w niejednym miasteczku. Bo czy wszędzie znajdziemy miejsce, które można nazwać „żywym skansenem”? Lub zagrodę, w której wielobarwne kwiaty rozkwitają nawet na piecu lub ścianach psiej budy?

CHOCHOŁÓW. CHAŁUPY Z JEDNEJ JEDLI.

Gęsta zabudowa domów stojących szczytami do drogi, bogato zdobione ganki i dachy kryte gontem – kilkadziesiąt lat temu tak wyglądała większość podhalańskich wsi, położonych w dolinach u stóp Tatr. Dziś Chochołów (750 m n.p.m., 1100 mieszkańców) jest jednym z niewielu tego typu relikwów. Położony nad brzegiem Czarnego Dunajca, na północny zachód od Zakopanego, stanowi fenomen na skalę europejską i znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej (zob. s. 30).

Unikalną zabudowę Chochołowa określa się mianem „żywego skansenu tradycyjnego budownictwa regionalnego”. Większość pochodzących z XVIII i XIX w. domów jest nadal zamieszkiwana.

Chochołów, fot. Arch. UMWM

Sławę wsi przyniosło powstanie chochołowskie, inaczej zwane poruszeństwem. Pod wodzą księży: Leopolda Kmietkowicza i Michała Głowackiego oraz organisty Jana Kantego Andruszkiewicza, 21 lutego 1846 r., mieszkańcy Chochołowa i okolicznych wsi wystąpili przeciwko austriackiemu zaborcy. Niestety, austriacka straż, wspomagana przez górali z pobliskiego Czarnego Dunajca, już po kilku dniach powstanie stłumiła. Zryw ten stał się symbolem walki o niepodległość dla następnych pokoleń. Pamiątki po powstańcach zobaczymy w Muzeum Powstania Chochołowskiego, którego siedziba mieści się w najstarszej we wsi chałupie, datowanej na 1789 r.

Nieopodal muzeum, w samym sercu wsi, wznosi się neogotycki kościół św. Jacka. Spod kościoła, aż po Gubałówkę, wiedzie szlak turystyczny im. Powstania Chochołowskiego. Należąca do Anny Stryculi „chałupa z jednej jedli” (nr 24) jest jedną z najpiękniejszych na Podhalu. Zbudowano ją pod koniec XIX w. z jednego, potężnego pnia jodły rosnącej na wzgórzu Ostrysz. Równie ciekawy jest dom nr 8, w którym mieści się Izba Regionalna założona przez rzeźbiarza Jana Ziędera.

Chochołów stanowi doskonałą bazę wypadową do wycieczek po okolicy: od Zakopanego dzieli go tylko 17 km, a od przejścia granicznego ze Słowacją – 2 km.

ZALIPIE. MALOWANA WIEŚ

Niewielka wieś (710 mieszkańców) leżąca na północ od Tarnowa, w regionie Powiśla Dąbrowskiego, od kilkadziesiąt lat cieszy się zainteresowaniem nie tylko wśród turystów, ale również dziennikarzy i etnografów z całej Europy. Trudno bowiem znaleźć podobną do Zalipia wieś, która zasłynęłaby dzięki unikalnemu zwyczajowi – malowaniu chałup i zagród w kwiaty. Założkiem tego zwyczaju było zdobnictwo obrzędowe. Już w XIX stuleciu wiejskie gospodynie dokonywały pierwszych prób malowania domów i zagród. W początkach XX w., zwyczaj zdobienia ścian i sprzętów kwiecistymi ornamentami zakorzenił się na dobre. Zalipianie kultywują tę piękną tradycję do dziś. W Zalipiu, spośród ponad dwudziestu malowanych domów bez wątpienia najpiękniejsza jest zagroda-muzeum słynnej malarki, Felicji Curyłowej (1904–74). To również jedna z niewielu już tradycyjnych, drewnianych zagród w Zalipiu. Na jej terenie stoi kilka budyn-

Informacje praktyczne

Muzeum Powstania Chochołowskiego, Chochołów 75; czynne: śr.–nd. 10.00–14.00; wstęp: 4,48 zł, ulg. 3,21 zł; **Zagroda Felicji Curyłowej w Zalipiu**, oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie; czynna: wt.–nd. 10.00–16.00; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł.

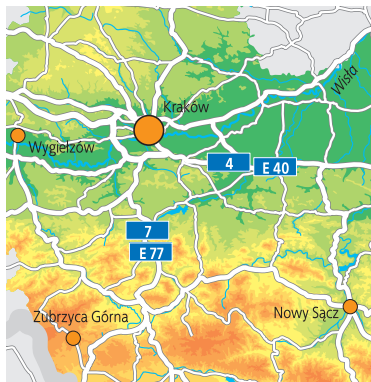
ków, których ściany ozdobione są fantazyjnymi motywami roślinnymi. We wnętrzach zachwył wzbudzać barwne piece, obrazki, a także ozdobione meble i naczynia.

Atrakcją jest również cieszący się wielkim zainteresowaniem coroczny konkurs „Malowana Chata”, organizowany pod patronatem tarnowskiego Muzeum Etnograficznego. Bierze w nim udział kilkadziesiąt artystów z Powiśla Dąbrowskiego, których zapał i talent przemieniają wieś w tętniące życiem i kolorami centrum ludowej sztuki. Konkurs rozpoczyna się w weekend po Bożym Ciele (połowa czerwca; w roku 2007: 9–10 VI) i trwa dwa dni. To najlepszy czas do odwiedzin malowanej wsi.

Będąc w Zalipiu, warto również zwiedzić mурowany kościół św. Józefa z pięknymi polichromiami. Ciekawostką jest to, że zbudowano go na palach, gdyż wcześniej na tym terenie znajdowały się mokradła.

Zalipie – malowana chata, fot. P. Barszczowki

SKANSENY MAŁOPOLSKIE

Dawne życie na wsi i w małych miasteczkach najlepiej można poznać, odwiedzając muzea budownictwa ludowego na wolnym powietrzu, popularnie nazywane skansenami.

SĄDECCZYNA W MINIATURZE

Jedyną w swoim rodzaju kulturę i tradycję Łemków Zachodnich, Pogórzan, Górali i Lachów Sądeckich oraz Cyganów karpaccich poznamy w **Sądeckim Parku Etnograficznym** 📍, leżącym na Szlaku Architektury Drewnianej w regionie.

Budowę muzeum rozpoczęto w 1969 r., a pierwszą część otwarto dla zwiedzających w 1975 r. Na powierzchni 20 ha znajduje się prawie 70 pieczołowicie odtworzonych lub przeniesionych z innych wsi fragmentów wiejskich osad, dworów i folwarków szlacheckich pochodzących z XVII, XVIII i XIX w. Uwzględniając możliwości czasowe odwiedzających, w skansenie utworzono trzy trasy (1-, 1.5- i 3-godzinną) dające okazję do poznania bogactwa kultury grup etnicznych Sądecczyny. Wnętrza większości obiektów są udostępnione do zwiedzania. Znajdują się tam stałe ekspozycje: umeblowa-

Sąddecki Park Etnograficzny, fot. P. Miernicki

nie, sprzęty gospodarstwa domowego, narzędzia i stroje ludowe. Najcenniejszym obiektem parku jest cerkiew św. Dymitra z Czarnego. Warto zwiedzić należące do Pogórzan i Lachów zagrody chłopskie oraz warsztaty rzemieślnicze: starą kuźnię, wiatrak i olejarnię. Podziw wzbudza też osiedle Cyganów karpaccich.

ORAWSKA WIEŚ MONIAKÓW

Leżący na północny zachód od Nowego Targu **Orawski Park Etnograficzny** w Zubrzycy Górnej utworzono wokół dawnej posiadłości Moniaków – rodziny, której korzenie sięgają 1674 r. Perłą muzeum jest rodowy dwór Moniaków z budynkami gospodarczymi w pełni ukazującymi bogactwo szlachty orawskiej i zachodzące na przełomie wieków zmiany. Pochodząca z XVII w. część kuchenna, tzw. „czarna izba”, jest prosta i skromnie urządzona. Najważniejsze elementy to dwa piece na których, prócz gotowania i wypieków, niegdyś sypiano. Drugie skrzydło, tzw. „biała izba”, dobudowano wiek później. To z kolei już stylowo urządzony salon. Wizyta w skansenie jest okazją do poznania typowej orawskiej chałupy z wyżką, czyli poddaszem spełniającym funkcję spichlerza.

Przykładem jest XIX-wieczna karczma Alojzego Dziubka z Jablonki. W jej wnętrzach, dzięki ekspozycji *Izba weselna*, dowiemy się, jak i czym raczono się na weseliskach orawskich. Ciekawym przykładem ludowej sztuki jest pięknie zdobiona chałupa Paś-Filipka, zbudowana w 1843 r. W jej wnętrzu znajduje się ekspozycja poświęcona tkactwu regionalnego. Ponadto na terenie skansenu umieszczono zagrody, budynki przemysłowe oraz pasiekę.

NADWIŚLAŃSCY KRAKOWIACY

U stóp ruin zamku Lipowiec znajdują się **Nadwiślański Park Etnograficzny** 📍 w Wygiełzowie. Na niespełna 4-hektarowym obszarze zgromadzono ponad 20 obiektów. Większość pochodzi z XVIII i XIX w. Skansen podzielono na sektory. Część małomiasteczkową tworzą zabudowania na planie kwadratu: nadwiślańskie domy mieszkalne, spichlerz i karczma. W tej ostatniej serwuje się regionalne potrawy. Sektor wiejski obejmuje w pełni wyposażone chałupy chłopskie, warsztaty rzemieślnicze oraz pasieki. Do najciekawszych zabytków należą: modrzewiowa chałupa z XIX w. oraz dom z Podolsza, dawne centrum wikliniarstwa regionalnego. Znaj-

Skansen w Zubrzycy Górnej, fot. M. Grabek

Skansen w Wygiełzowie, fot. P. Klimek

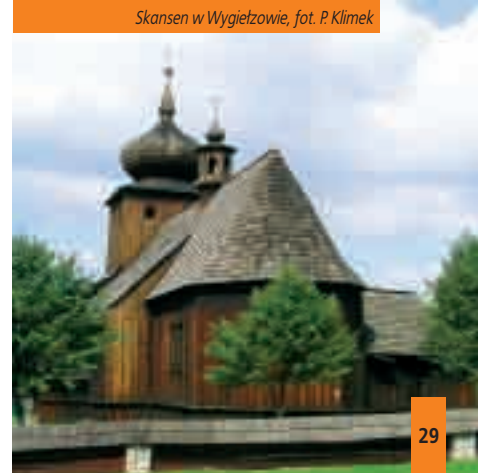

Informacje praktyczne

Sąddecki Park Etnograficzny, ul. Wieniawy Długoszowskiego 83b, Nowy Sącz, tel.: (0-18) 441 44 12, www.muzeum.sacz.pl; czynny: V–IX wt.–nd. 10.00–17.00, IV–X pn.–pt. 10.00–14.00; wstęp: 10 zł, ulg. 6 zł, w niedzielę wstęp bezpłatny;
Orawski Park Etnograficzny, Zubrzyca Górna, tel.: (0-18) 285 27 09, www.skansen.orawski.pl; czynny: V–IX pn.–nd. 8.30–17.00, X–IV pn.–nd. 8.30–14.00; wstęp: 8 zł, ulg. 5 zł, w cenie biletu przewodnik;
Nadwiślański Park Etnograficzny, Wygiełzów, 33-551 Babice, tel.: (0-32) 613 40 62, www.muzeum.chrzanow.pl; czynny: VII–VIII pn.–nd. 8.00–18.00, pozostałe miesiące pn.–nd. 8.00–15.00; wstęp: 5,40 zł, ulg. 3 zł.

dujący się w sektorze sakralnym XVI-wieczny kościół Podwyższenia Krzyża Świętego z Ryczowa to perła skansenu. Przy funkcjonującej do dziś świątyni stoi dzwonnica z Nowej Góry datowana na 1778 r.

Rokrocznie na terenie skansenu odbywa się wiele wspaniałych imprez, jak choćby przegląd potraw regionalnych, przeglądy muzyki ludowej oraz cieszący się ogromnym powodzeniem wśród artystów Międzynarodowy Festiwal Muzyki Kameralnej i Organowej (przełom sierpnia i września).

Łączenie bali drewnianych, fot. P. Mierniczak

Willa Pod Jedlami, fot. P. Marek wica

SZLAK ARCHITEKTURY DREWNIANEJ

Na Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce znajduje się ponad 200 oznakowanych obiektów pozwalających ocenić różnorodność regionalnego budownictwa. Znajdziemy tam m.in. unikatowe cerkwie, kościoły, zabudowę miejską, polskie dwory i skanseny. Opisy najciekawszych przedstawiamy poniżej.

DWORY POLSKIE I DOMOSTWA

Zakopane w stylu własnym. Na przestrzeni stuleci wykształcił się specyficzny folklor i styl drewnianego budownictwa Podtatrz, czego przykładem jest wzniesiona u schyłku XVIII w. zakopiańska **chałupa Sabaty** (ul. Krzeptówki 17). Mieszkał w niej legendarny gawędziarz i pieśniarz ludowy Jan Krzeptowski (1809–94), znany pod pseudonimem Sabala. Drewniany budynek o konstrukcji zrębowej i dachu krytym gontem, zbudowano na planie prostokąta.

Punkt informacji o Szlaku Architektury Drewnianej

Kraków, ul. Wiślna 12, tel.: (0-12) 430 20 96, pielgrzymki@diecezja.krakow.pl, www.malopolska.pl/szlak

Ten typ budownictwa stał się inspiracją dla XIX i XX-wiecznej koncepcji narodowej architektury polskiej, której twórcą był malarz i pisarz Stanisław Witkiewicz. Stolicą nowego stylu zostało **Zakopane**. Tu też zobaczymy wille wzniesione zgodnie z ówczesnymi trendami. Elementy tradycyjne: konstrukcję zrębową i dachy kryte gontem pozostawiono. Zasadniczym zmianom uległo snycerstwo, urastając do rangi wyrafinowanej sztuki oraz wyposażenie, które wzbogacono stylowymi meblami i detalami wykonanymi przez górali. W stylu zakopiańskim wybudowano m.in. wille: **Pod Jedlami**, **Koliba**, **Atma**.

Szwajcaria krynicka. Na przełomie XIX i XX w. drugim, po Zakopanem, najliczniej odwiedzanym miastem była **Krynica** . Tam też zobaczymy najokazalszy zespół zabudowy zdrojowej z wieków XVIII, XIX i XX. O ile w Zakopanem wykształcił się styl zakopiański, w Krynicy dominował styl szwajcarski (tyrolski). Domy o konstrukcji szkieletowej lub zrębowej cechują się dowolną ilością kondygnacji, gankami, balkonami, werandami oraz kolorami – odcieniami zieleni, błękitu, czerwieni. Całość zdobi ażurowa snycerka i wieżyczki. Współczesnie część zabytkowych wili przekształcono

w restauracje i kawiarnie, a inne wciąż pełnią funkcje domów wczasowych i pijalni. Najwięcej „tyrolskich” budowli zobaczymy na **Bulwarach Dietla**. Na deptaku wznosi się ikona stylu szwajcarskiego, willa **Romanówka**, obecnie Muzeum Nikifora (zob. s. 55).

Perły małopolskich dworów. Na północ od Limanowej, we wsi Laskowa, zobaczymy przykład klasycznego dworu szlacheckiego. Tynkowany, parterowy budynek z łamanym dachem krytym gontem zbudowano na planie prostokąta w 1677 r. **Dwór w Laskowej** należał do Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie, obecnie jest własnością prywatną. We wnętrzach zachowały się wspaniałe polichromie i stiuki.

Mniej więcej w połowie drogi z Nowego Targu do Dębna Podhalańskiego znajduje się XVIII-wieczny **zespół dworski w Łopusznej**, utrzymany w podobnej stylistyce architektonicznej co dwór w Laskowej. Zbudowano go z modrzewiowych bali z gankiem i facjatą, i przykryto łamanym dachem gontowym. Przez długi czas dwór znajdował się w posiadaniu rodziny Tetmajerów. Obecnie mieści się tam **Muzeum Kultury Szlacheckiej** z ekspozycją dotyczącą historii dworu.

Z kolei 30 km od Krakowa, w **Woli Żręczycy** stoi **dwór Bella Vita**, wzniesiony w latach 1876–79 przez rodzinę Feillów. Parterowy budynek dworu zbudowano z bali modrzewiowych w konstrukcji zrębowej. Obiekt od zewnątrz jest nieoszalowany, przykrywa go dach łamany mansardowy pokryty dachówkami. Obecnie w dworku funkcjonuje restauracja, galeria sztuki oraz pokoje noclegowe.

Sucha Beskidzka. Karczmą Rzym. Od początku XVIII w. Sucha Beskidzka była znaną i cenioną osadą handlową. Kupcy zjeżdżali tłumnie na jarmarki, a po udanych zakupach transakcje opijano w karczmach. Do dziś przy suskim rynku zachowała się jedna z nich. Jest to parterowy budynek z 1717 r. wzniesiony na planie prostokąta, o konstrukcji zrębowej z czterospadowym dachem krytym gontem. Cechą charakterystyczną karczmy Rzym są podcienia we frontowej części wsparte na słupach. Obecnie funkcjonuje tu restauracja regionalna.

DREWNIANE KOŚCIOŁY

Drewniane kościoły rozsiane są po całej Małopolsce. Większość z nich wzniesiono na przełomie XV i XVI w. Orientowane na wschód świątynie najczęściej budowano z drewnia-

Dwór w Woli Żręczycy, fot. M. Grychowski

nych płazów ułożonych poziomo, a spadzi-
ste dachy i wieże kryto gontem. Wnętrza
kościółków zachwycają malowidłami ściennymi. Kościoły w Lipnicy Murowanej, Binarowej, Sękowej i Dębnie Podhalańskim – perełki architektury drewnianej – w 2003 r. zostały wpisane na Listę UNESCO (zob. s. 17). Inne ciekawe świątynie to:

- kościół w Osieku ☒ powstał latach 1538–49 lub 59 na miejscu wcześniejszej świątyni. Odwiedzających zachwycają m.in. barokowy ołtarz główny, manierystyczny ołtarz św. Karola Boromeusza z lat 1645–47 i rokokowa ambona w kształcie łodzi z 2. poł. XVIII w.;

- kościół św. Jana Chrzciciela w Orawce to najstarszy kościół katolicki na Górzej Orawie, wzniesiono go w latach 1650–59. Wnętrze do dziś zdobi XVII-wieczna polichromia. Uwagę zwracają organy z 1. poł. XVIII w.;

- w Rabce, w dawnym kościele św. Marii Magdaleny, gdzie obecnie mieści się Muzeum im. Władysława Orkana, zaznajomimy się z kulturą ludową górali Zagórzan i Kliszczaków oraz zobaczymy największą w Polsce kolekcję świątków;

- kościół św. Elżbiety w Trybszu, datowany na 1567 r., słynie z polichromii przedstawiającej panoramę Tatr i z rokokowej ambony z XVIII w.;

- kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa na Jaszczurówce jest doskonałym przykładem stylu zakopiańskiego (zob. s. 30). Wewnątrz warto zobaczyć barwne witraże i malowane na szkle stacje Drogi Krzyżowej;

- w Tarnowie znajduje się wzniesiony w 1458 r. kościół Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej, tzw. na Burku (na rogu ulic Konarskiego i Marii Panny). Jego wyposażenie pochodzi głównie z XVIII w. Najcenniejszym obiektem jest XVI-wieczny, słynący łaskami, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem mieszczący się w gotycko-renesansowym ołtarzu głównym.

Kaplica na Jaszczurówce, fot. M. Grychowski

CERKWIE ŁEMKOWSKIE

Drewniane cerkwie przez wieki mocno wpi-
sały się w krajobraz kulturowy Łemkowszczy-
zny (w obecnym województwie małopolskim
to południowe części powiatu nowosądeckiego
i gorlickiego).

Łemkowskie cerkwie budowano w układzie trój-
izbowym, w konstrukcji zrębowej i przykrywano
je dachami namiotowymi (w nowszych obiek-
tach – kalenicowymi). Dachy cerkwi wieńczą
baniaste hełmy, najczęściej dodatkowo zwień-
czone pozornymi latarniami i baniami oraz

Wnętrze kościoła w Orawce, fot. M. Grychowski

zawsze metalowymi kutymi krzyżami. Główną część świątyni stanowiła nawa dominująca wielkością nad pozostałymi elementami. Po jednej stronie nawy, pod wieżą znajdował się babiniec z przedsionkiem, a po drugiej, oddzielone od nawy ikonostasem – prezbiterium. Oddzielenie to miało wymiar symboliczny oznaczający barierę między *sacrum* a *profanum*.

Najciekawsze cerkwie w Małopolsce to:

- cerkiew Zaśnięcia Bogurodzicy w Andrzejówce pochodzi z 1864 r. Najstarszym elementem świątyni jest dzwon Antoni z 1691 r. Wnętrze zdobią wspaniałe polichromie i ikonostas z początku XIX w.;

- w XIX-wiecznej cerkwi św. Michała Archanioła w Dubnem zachwycą rokokowo-kla-
sycystyczny ikonostas. Ściany zewnętrzne trójdzielnej świątyni obito gontem, a łamane dachy blachą. Całości dopełniają wieże z cebulastymi czaszami i pozornymi latarniami;

- cerkiew św. Paraskewy w Kwiatoniu wzniesiono ok. 1700 r. Jest ona najpiękniejszym przykładem sakralnej architektury łemkowskiej. W świątyni zachowało się oryginalne wyposażenie z XVIII, XIX i XX w. Na uwagę zasługują wspaniałe polichromie oraz ikonostas pędzla Michała Bogdańskiego z 1904 r.;

Kopuły cerkwi, fot. P. Barszczowski

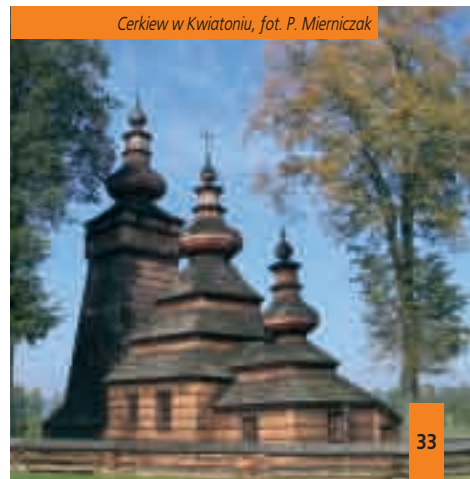

Informacje praktyczne

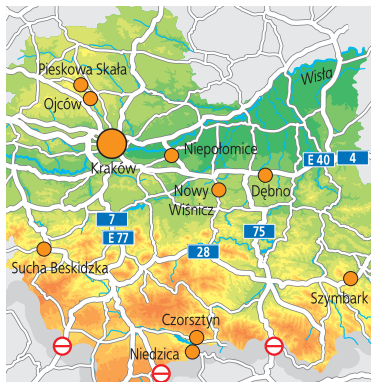
Muzeum Kultury Szlacheckiej w Łopusznej, oddział Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Łopuszna, ul. Gorczańska 2; tel.: (0-18) 265 39 19, www.muzeumtatrzańskie.com.pl; czynne: śr.–nd. 10.00–16.00; wstęp: 4,28 zł, ulg. 3,21 zł; **Dwór Bella Vita w Woli Zręczyckiej**, www.bellavita.krakow.pl; **Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce**, ul. Orkana 2, tel.: (0-18) 267 67 47, www.muzeum-orkana.pl; czynne: pn., śr.–nd. 9.00–16.00; wstęp: 6 zł, ulg. 4 zł; **Cerkiew św.św. Kosmy i Damiana w Bartnem**, zwiedzanie po uzgodnieniu z p. Józefem Madzikiem: Bartne 25 – obok cerkwi, tel.: (0-18) 351 84 56; wstęp: 3 zł, ulg. 2 zł.

- cerkiew Opieki Bogurodzicy w Owczarach zbudowano w XVII stuleciu. Dokładną datę wzniesienia świątyni (1653) wyryto nad portalem zachodnim. We wnętrzach zobaczymy m.in. barokowy ikonostas z XVIII w. Od 1988 r. do dziś odprawiane są tam msze greckokatolickie;

- w XIX-wiecznej cerkwi greckokatolickiej św.św. Kosmy i Damiana w Bartnem mieści się obecnie muzeum z kolekcją sztuki łemkowskiej. Wewnątrz centralne miejsce zajmuje barokowy ikonostas z XVIII w.

Cerkiew w Kwiatoniu, fot. P. Mierniczak

ZAMKI I WAROWNIE

Wybierając się w podróż szlakiem małopolskich warowni, zobaczymy zachowane zamki, zbudowane z rozmachem kompleksy pałacowe i malownicze ruiny twierdz.

WAWEL. KRÓLEWSKA SIEDZIBA

Symbolem polskiej państwowości jest Wawel – kompleks fortyfikacji obronnych z katedrą i zamkiem królewskim. Już od IX w. istniał tam gród obronny, a od czasów Kazimierza Odnowiciela (1016–58) do roku 1609 Wawel był główną siedzibą książąt i królów polskich. Władcom z dynastii Jagiellonów Wawel zawdzięcza przebudowę w stylu renesansowym i reprezentacyjny arkadowy dziedziniec z krużgankami – do dziś stanowiący charakterystyczny element pałacu, choć w architekturze zamku wciąż widoczne są także pozostałości romańskie i gotyckie. Współcześnie mieści się tam muzeum, jedno z najważniejszych w Polsce (zob. s. 52).

Zamkowe wnętrza zdobią zachowane zbiory narodowego dziedzictwa, w tym niepowtarzalna kolekcja flamandzkiej gobelinów (arra-sów), włoskie meble renesansowe, malarstwo

Dziedziniec wawelski, fot. P. Mierniczak

włoskie i holenderskie XV–XVII w. W Sali Poselskiej warto zwrócić uwagę na strop kasetonowy z realistycznymi rzeźbami głów krakowskich mieszczan. W komnatach zamku zobaczymy też kolekcję sztuki orientu oraz skarbiec i zbrojownię m.in. z wyrobami złotniczymi oraz cennymi okazami broni i rzeźb kościelnych.

Katedra wawelska jest miejscem szczególnym. Tu, w 1320 r., jako pierwszy koronował się Władysław Łokietek, po nim zaś cały szereg kolejnych królów. To właśnie w katedrze wawelskiej znajduje się najdoskonalsze dzieło renesansowej architektury i rzeźby całej północnej Europy – kaplica Zygmuntowska, przykryta kopułą o połączonym helmie. Muzeum Katedralne mieści zbiory liczące ok. 1000 lat; są to m.in. bezcenny relikwiarz św. Stanisława (patrona Polski), kopia słynnej włóczni św. Maurycego i insygnia królewskie. Na dzwonnicy katedry znajduje się jeden z największych dzwonów w Europie – „Zygmunt”, ważący 11 ton. W podziemiach katedry zobaczymy groby władców polskich oraz wieszczów i bohaterów narodowych. Na wzgórzu wawelskim znajduje się także rezerwat archeologiczno-architektoniczny (wystawa Wawel Zaginiony).

OJCÓW. WAROWNIA NA SKALE

Murowany zamek z 1. poł. XIV w. nazwę zawdzięcza Kazimierzowi Wielkiemu, który obdarzył go przydomkiem „Ociec u Skały”. W XVII w., za zasługi dla króla Władysława IV, Ojców wszedł w posiadanie starosta sądeckiego Mikołaja Korycińskiego, dzięki któremu zamek „przeżył” erę swojej świetności. W XIX w. częściowo rozebrano mury i w konsekwencji do naszych czasów zamek przetrwał tylko we fragmentach.

Najlepiej zachowaną częścią twierdzy jest przylegająca do bramy głównej Baszta Kazimierzowska z XIV w., wzniesiona z kamiennych bloków. W niej też znajduje się niewielka muzealna ekspozycja historyczna.

Obecnie zamek ojcowski znajduje się na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego, w którym można podziwiać oryginalne wapienne ostańce, skalne bramy i ściany oraz liczne malownicze dolinki.

PIESKOWA SKAŁA. GNIAZDO SZUKI

Na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego, nieopodal słynnej skały zwanej Maczugą Herkulesa, wznosi się inny dawny zamek króla Kazimierza Wielkiego. Usytuowany na skalnej

platformie, otoczonej z trzech stron urwiskami, bronił granicy ze Śląskiem i szlaku wodącego z Krakowa do Wrocławia. Od XIV do XVIII w. zamek w Pieskowej Skale stanowił własność prywatną polskich rodów, bywając schronieniem dla innowierców, alchemików i bazą słynnych polowań. Pierwszymi jego włodarzami byli Szafraniec. W XVI w. dzięki Hieronimowi Szafrancowi i jego stryjecznemu bratu, Stanisławowi, zamek zmieniono w imponującą renesansową rezydencję.

Dziś zamek w Pieskowej Skale należy do najcenniejszych renesansowych budowli w Polsce. Wejście na dziedziniec prowadzi przez bramę zdobioną XVII-wiecznymi kartuszami herbowymi Zebrzydowskich, która łączy dwa bastiony. Największy podziw wzbudza stary zamek z dwukondygnacyjną loggią z attyką i arkadowym dziedzińcem zdobionym maszkaronami. Warto też udać się do barokowej kaplicy. Z okresu gotyckiego pochodzi m.in. kuta w skale studnia o głębokości 50 m.

Od 1970 r. zamek jest filią muzeum Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie. W czterech salach prezentowana jest sztuka europejska od czasów średniowiecza po XVIII w. oraz wystawy czasowe.

Pieskowa Skała, fot. G. Wamberski

Ojców, fot. M. Grychowski

Zamek w Wiśniczu, fot. Arch. UMWM

NIEPOŁOMICZE. NA SKRAJU PUSZCZY

Zamek w Niepołomicach 🏰 położony jest 20 km na wschód od Krakowa. Już w połowie XIV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego wzniesiono gotycką strażnicę z trzema wieżami połączonymi kurtynowym murem. Rozkwit królewskiej rezydencji nastąpił za czasów króla Władysława Jagiełły, który w Niepołomicach organizował zjazdy królewskie i przyjmował zagranicznych gości. Po pożarze, który zniszczył zamek w 1550 r., rezydencję odbudowano w stylu renesansowym – na planie czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem otoczonym krużgankami arkadowymi. Na miejsce starych wież wzniesiono nowe, rozlokowane w narożach. Złupienie zamku przez Szwedów w 1655 r. zakończyło okres świetności zamku. W 1772 r. na mocy I. rozbioru Polski, Niepołomice przeszły w ręce Austriaków. Ci przekształcili zamek w koszary i rozebrali drugie piętro. Prowadzone w XX w. prace konserwacyjne znacząco poprawiły stan zamku: odnowiono piękne krużganki i zdobienia okien, przywrócono świetność komnatom i dziedzińcowi, a we wnętrzach urządzono muzeum. Obecnie zamek pełni również funkcję centrum kultural-

no-biznesowego, w historycznych wnętrzach działa restauracja, a wkrótce zostanie otwarty hotel. Świeżym powietrzem można odetchnąć w pobliskiej Puszczy Niepołomickiej (6 rezerwatów florystycznych, liczne pomniki przyrody, Ośrodek Hodowli Żubra) lub w niepołomickim Klubie Jazdy Konnej.

WIŚNIECZ. PALAZZO IN FORTEZZA

Choć historia warowni sięga XIV w., okres prosperity zawdzięcza dopiero Piotrowi Kmici. Dzięki niemu na przełomie XV i XVI w. Wiśnicz przekształcono we wspaniałą rezydencję magnacką, otoczoną fortyfikacjami i włoskimi ogrodami. Gościło tu wiele osobistości, w tym Zygmunt August z żoną, Barbarą Radziwiłłówną. Po bezpotomnej śmierci Kmity i walkach o majątek, zamek dostał się w ręce Lubomirskich. Za ich rządów posiadłość stała się rezydencją reprezentacyjną i jednym z centrów kultury polskiej, a także potężną twierdzą obronną (tzw. *palazzo in fortezza* – pałac otoczony fortyfikacjami). W tym też kształcie możemy dziś zamek oglądać. Po II wojnie światowej odrestaurowano go i obecnie stanowi on największą atrakcję Wiśnicza i okolic. Obecnie zamek w Nowym Wiśniczu jest oddziałem Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu.

DĘBNO. W ŚREDNIOWIECZNYM ZAMKU

W Dębnie, leżącym przy drodze krajowej nr 4 z Krakowa do Tarnowa, wznosi się XV-wieczny zamek, będący jednym z nielicznych przykładów feudalnej rezydencji średniowiecznej w Małopolsce. Zbudowany na planie czworoboku z wewnętrznym dziedzińcem, drewnianymi gankami, bogato zdobionymi drzwiami i wykuszami, nosi cechy przejściowe z gotyku do renesansu. Malownicze położenie i uroda zamku sprawiają, że cieszy się sporym zainteresowaniem. Atrakcją jest doroczny Turniej

Rycerski o Złoty Warkocz Tarłówny 🏰 (we wrześniu). Zgodnie z legendą, na wieść o romansie córki z dworzaninem Jaśkiem, ojciec Tarłówny nakazał zabić kochanka, a pannę poślubić innego. Dziewczyna nie przystała na ojcowski nakaz, za co została zamurowana w wieży. Następni właściciele zamku pochowali szkielet nieszczęśnicy, zabierając na pamiątkę jej złote warkocze.

Od 1976 r. zamek jest siedzibą oddziału Muzeum Okręgowego w Tarnowie. Ekspozycje tu prezentowane dotyczą m.in. dziejów zamku i... uprawiania winorośli. Zobaczyć można wnętrza reprezentacyjne – salę rycerską i kaplicę. W komnacie Skarbiec znajduje się cenna XVI-wieczna tzw. Biblia Wujka.

SZYMBARK. KASZTEL NAD ROPĄ

Leżący przy drodze nr 28 z Nowego Sącza do Gorlic Szymbark, może poszczycić się jednym z nielicznych zachowanych w Polsce przykładów kasztelu – dworu obronnego. Budowlą, stojącą na skraju skarpy nad rzeką Ropą, została wzniesiona z jasnego kamienia ok. 1540 r. przez Gładyszów herbu Gryf. W wyniku rozbudowy pod koniec XVI w. okazała rezydencja obronna uzyskała swój ostateczny kształt

z kamiennymi portalami, arkadową attyką i szkarpami (wzmocnienia zewnętrznej ściany budowli w postaci wysuniętej do przodu klinowej części muru). Niestety, spustoszenia dokonane przez wojska księcia siedmiogrodzkiego Rakoczego w 1657 r., a także koszty utrzymania dworu, przyczyniły się do opuszczenia dworu przez Gładyszów w XVIII w. Kasztel następnie przekształcono w gorzelnię.

Odnowiona twierdza cieszy się sporym zainteresowaniem turystów, pomimo że można ją zobaczyć jedynie z zewnątrz, gdyż nadal jest remontowana. Kasztel znajduje się na terenie skansenu w Szymbarku.

NIEDZICA. SKARB INKÓW

Polski Spisz słynie nie tylko z urokliwej przyrody, ale i z nietuzinkowych zabytków, czego przykładem jest leżący na Szlaku Gotyckim zamek Dunajec 🏰 w Niedzicy. Pierwszym właścicielem dóbr był węgierski ród Berzevichów, dla których w 1310 r. wzniesiono drewnianą fortecę. Następnie, węgierski palatyn Wilhelm Drugeht przebudował ją na murowaną twierdzą. Zamek jako jeden z nielicznych zamieszkiwany był aż do 1943 r. Po wojnie budowlę odrestaurowano i przekształcono

Zamek w Dębnie, fot. Arch. UMWM

w muzeum ze stałą ekspozycją (m.in. makie-
ta odtwarzająca wygląd XV-wiecznego zamku
i kolekcja zabytkowych zegarów).

Obecnie na teren zamku wchodzi się przez
wjazd zbudowany na przełomie XVI i XVII w.
Wokół nieregularnego dziedzińca wznoszą się
zabudowania zamku dolnego otoczone murem
z pięcioma basztami. Schodami przy stromej
skale można dojść do zabudowań zamku
średniego, który z kolei przylega do zamku
górnego. Z tarasu widokowego w tej części
twierdzy widać wspaniałe spiski krajobraz,
z Zalewem Czorsztyńskim i ruinami zamku
w Czorsztynie.

Z niedzickim zamkiem wiąże się również histo-
ria skarbu Inków. W XVIII w., przebywający
w Peru Sebastian Berzeviczy poślubił indiań-
ską księżniczkę. Owocem związku była cór-
ka Umina, późniejsza żona ostatniego władcy
Inków, Tupaka Amaru II. Okrucieństwa kolo-
nizatorów hiszpańskich sprawiły, że Sebastian
z rodziną uciekł do Europy. W trakcie podróży
Uminę i Tupaka zamordowano. W obawie o ży-
cie jedyne go wnuka, Berzevicz oddał go bra-
tankowi z Moraw do adopcji. Sam wybrał się do
zamku Dunajec, gdzie ukrył testament Inków.
Potomek wnuka, Andrzej Benesz (wicemarsza-

łek Sejmu w okresie PRL-u) odnalazł zwoje.
Niestety, testament sporządzony węzłowym
pismem kipu nie został odcyfrowany i do dziś
nie wiadomo, jaką tajemnicę kryje.

CZORSZTYN. ZAMEK PRZY JEZIORZE

Ruiny wzniesionego ok. 1350 r. przez Kazi-
mierza Wielkiego zamku usytuowane są na
wzniesieniu, którego nazwa wywodzi się z nie-
mieckiego *Schorstein* (tłum. ostro postrzępiona
góra). Dzięki położeniu na szlaku handlowym
wiodącym z Krakowa do Budy, przez wieki
Czorsztyn był ośrodkiem władzy królewskiej.
Z nakazu władców opiekowali się nim staro-
stowie. Jeden z nich, Jan Baranowski, zbu-
dował maszyną basztę. W 1651 r. schronił się tu
inicjator rebelii chłopskiej, Kostka Napierski,
a kilka lat później uchodzący przed Szweda-
mi król Jan Kazimierz. W 1795 r. za sprawą
potężnego pożaru nastąpił zmierzch Czorsz-
tyna. Pierwsze próby ratowania ruin podję-
to w początkach XX w., jednak na fachową
pomoc zamek czekał do 1992 r., kiedy prze-
jął go Pieniński Park Narodowy. Dziś możemy
obejrzeć kamienne mury obronne, fragmenty
pomieszczeń mieszkalnych i słynną Basztę
Baranowskiego, a w piwnicach – ekspozycję
prezentującą dzieje zamku.

Zachwył wzbudzą rozpamiętujące się z twier-
dzy widoki na wody Jeziora Czorsztyńskiego,
zamek w Niedzicy oraz Pieniny Spiskie.

SUCHA BESKIDZKA. MAŁY WAWEL

Wzniesiony w latach 1554–80 przez Kasp-
ra Suskiego (inaczej Castiglione, z pochodzenia
Włocha) zamek zbudowano z kamienia i dreb-
na. Dopiero drugi właściciel, Piotr Komorow-
ski, przebudował go na okazałą rezydencję
renesansową. Pod koniec lat 60. XX w. obiek-
tem zaopiekowały się Państwowe Zbiory Sztuki
na Wawelu, a w 1996 r. zamek przeszedł w ręce
Samorządu Gminy Sucha Beskidzka.

Zamek w Suchej Beskidzkiej, fot. Arch. UMWM

Niedzica i Czorsztyn, fot. T. Gębuś

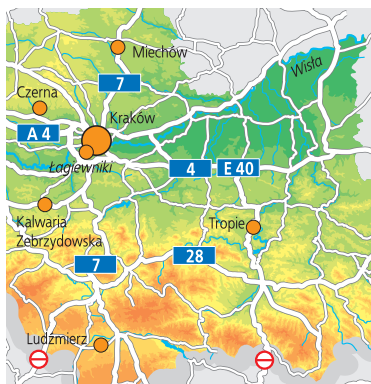
Dziś na renesansowy kompleks składają się:
zbudowany na planie prostokąta trójskrzydło-
wy zamek z czterema wieżami (zwany Małym
Wawelem) oraz otaczający go od południa park
z neogotycką oranżerią. W parku znajduje się
tzw. Domek Ogrodnika, w którym urządzono
wystawę etnograficzną poświęconą Góralom
Babiogórskim i Żywieckim. W samym zamku
warto zwrócić uwagę na dziedzińiec z arka-
dowymi krużgankami. Wspaniałe wnętrza
zaanektowane zostały przez Galerię Sztuki
Zamek, zaś jedną z części przekształcono na
hotel. W zamku mieści się także punkt infor-
macji turystycznej i Miejskie Centrum Kultury.

Informacje praktyczne

Zamek w Ojcowie, Ojców, www.ojcow.pl;
czynny: 17 IV–12 XI 10.00–16.45 (IV–V, ostat-
nie wejście), 10.00–17.45 (VI–VII), 10.00–
16.45 (VIII–IX), 10.00–15.45 (X), 10.00–14.45
(XI); w niedziele i święta czas otwarcia prze-
dłuża się o godzinę; wstęp: 2,20 zł, ulg. 1,10 zł;
zamek w Pieskowej Skale, [www.piesko-
waskala.pl](http://www.piesko-
waskala.pl); czynny: wt.–czw. 9.00–15.00,
pt. 9.00–12.00, sb.–nd. i święta 10.00–17.00;
wstęp: 10 zł, ulg. 7 zł, w piątki wstęp bezpłat-
ny na I. piętro muzeum; **Zamek Królewski
w Niepołomicach**, ul. Zamkowa 2, 32-005

Niepołomice, tel.: (0-12) 281 32 32, [www.za-
mekkrolewski.com.pl](http://www.za-
mekkrolewski.com.pl); czynny: pn.–pt. 10.00–
17.00, sb.–nd. 10.00–18.00; wstęp: muzeum
i komnaty: 6 zł, ulg. 3 zł, wejście na dziedzi-
niec jest bezpłatne; **Klub Jazdy Konnej Pod
Żubrem**, ul. Targowa 5, 32-005 Niepołomi-
ce, tel.: (0-12) 288 19 96, [www.kjk.podzu-
brem.rozeta.pl](http://www.kjk.podzu-
brem.rozeta.pl); **zamek w Nowym Wiśniczu**,
ul. Zamkowa 2, tel.: (0-14) 612 85 89, faks:
(0-14) 612 83 41, www.muzeum.sacz.pl; czynny:
IV–X pn. 9.00–14.00; wt.–czw. 9.00–14.00, pt.
9.00–17.00, sb. 10.00–17.00, nd. 10.00–18.00),
pozostałe miesiące: pn.–pt. 9.00–14.00; wstęp:
8 zł, ulg. 5 zł; **zamek w Dębnie**, Dębno 1; tel.:
(0-14) 665 80 35, www.muzeum.tarnow.pl;
czynny: wt. 10.00–17.00, czw. 9.00–17.00, śr.
i pt. 9.00–15.00, czw. 9.00–17.00, sb.–nd. 11.00–
15.00; **muzeum w zamku w Niedzicy**, tel.:
(0-18) 262 94 89, tel./faks: (0-18) 262 94 80,
262 94 73, www.niedzica.com.pl; czynne: V–
IX pn.–nd. 9.00–17.00, pozostałe m-ce pn.–
nd. 10.00–16.00; wstęp: 6 zł, ulg. 3 zł; **zamek
w Czorsztynie**, www.pieniny.pl (zakładka
turystyka); czynny: V–IX pn.–nd. 9.00–18.00,
X–IV wt.–nd. 10.00–15.00, (1 I, 11 XI, 25 i 26
XII oraz w Wielkanoc zamek nieczynny);
wstęp: 3 zł, dzieci do 7 lat wchodzą za dar-
mo; w zamku nie ma obsługi przewodnic-
kiej; **zespół zamkowo-parkowy w Suchej
Beskidzkiej**, ul. Zamkowa 1, tel.: (0-33) 874
13 03, www.zameksuski.pl; galeria czynna:
pn.–sb. 9.00–16.00.

SANKTUARIA I MIEJSCA KULTU

W Małopolsce odnajdziemy wiele pustelni, monumentalnych świątyń i cudownych obrazów, które przez wieki dawały ludziom wiarę i nadzieję. Pod względem historycznym oraz kulturowym stanowią bezcenne zabytki kultury i tożsamości polskiej.

MIECHÓW. BAZYLIKA GROBU BOŻEGO

Perłą Miechowa, miejscowości oddalonej o 40 km na północ od Krakowa, jest zespół kościelno-klasztorny zbudowany przez Bożogrobców po 1163 r. Zakonników z Jerozolimy sprowadził do Polski Jaksa herbu Gryf, właściciel włości miechowskich. Bożogrobcy po opuszczeniu Ziemi Świętej szerzyli kult Grobu Pańskiego, od nich pochodzi m.in. zwyczaj urządzania Grobu w Wielki Piątek. Sanktuarium miechowskie, gdzie w bazylice Grobu Bożego ✠ przechowywano kamień z Grobu Chrystusa, do XIX stulecia znane było w całej Europie.

Główną budowlą kompleksu jest trójnawowa bazylika mniejsza Grobu Bożego, wzniesiona na przełomie XIII i XIV w. Obecny, późnobarokowy kształt kościoła zawdzięcza przebudowie

Sanktuarium w Łagiewnikach, fot. Arch. UMMW

w XVIII w. Do dzisiaj jednak zachowały się elementy romańsko-gotyckie, jak choćby konstrukcja nawy głównej, z niewielkim okrągłym okienkiem zdobionym czterolistnym przeźroczem. Z bocznej nawy wychodzi się na wewnętrzny dziedziniec klasztoru, gdzie znajduje się kaplica Grobu Pańskiego. Zbudowana w XVI w. jest repliką kaplicy w Jerozolimie. W jej wnętrzu zobaczymy kopię Całunu Turyńskiego.

W skład kompleksu klasztoru wchodzi również: przykościelny cmentarz i budynek zakonu generałów. W ogromnych podziemiach, ciągnących się poza obręb zespołu, znajdują się setki zabytkowych krypt, w których spoczywają zmarli zakonnicy. W części, pod budynkiem Sądu, od 1986 r. mieści się Galeria Sztuki U Jaksy.

CZARNA. W PUSTELNI ŚW. ELIASZA

Położony w malowniczej dolinie Eliaszówki klasztor z kościołem św. Eliasza Pustelnika ✠ ufundowała w 1. poł. XVII w. Anna z Tęczyńskich Firlejowa. Do jego rozwoju przyczynił się Rafał Kalinowski, powstaniec i Sybirak, kanonizowany w 1991 r. W klasztorze o ścisłej regule rezydują do dziś karmelici bosci. W XIX w. zespół w Czernej udostępniono wiernym.

W kościele znajduje się obraz Matki Boskiej Szkaplerznej słynącej łaskami. W sanktuarium warto również zobaczyć bramę wjazdową z portalem z 1640 r. oraz kutą w skale studnię klasztorną krytą gontowym dachem. W przyklasztornych lasach, w jurajskiej dolinie Eliaszówki, znajdują się też ruiny kamiennego mostu z ok. 1671 r., nazywanego przez karmelitów Mostem Anielskim, a przez mieszkańców wsi – Diabelskim.

ŁAGIEWNIKI. CENTRUM MIŁOSIERDZIA

Historia powstania kaplicy i klasztoru w krakowskich Łagiewnikach związana jest ze Zgromadzeniem Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia, prowadzących tam misję wychowawczą od 1889 r. Impulsem, który zainicjował rozprzestrzenienie się kultu Miłosierdzia Bożego i późniejsze powstanie tu sanktuarium, były objawienia doświadczane przez jedną z zakonnic – św. Faustynę (1905–38). W latach 1999–2002 łagiewnicki zespół rozbudowano, by mógł pomieścić coraz liczniejszych pielgrzymów, a 17 sierpnia 2002 Jan Paweł II uczynił z sanktuarium w Łagiewnikach Światowe Centrum Miłosierdzia.

Najbardziej charakterystyczną budowlą nowo powstałego kompleksu jest eliptyczna, przeszklona bazylika Bożego Miłosierdzia usytuowana nieopodal kaplicy, w której znajdują się relikwie św. Faustyny. Wnętrze bazyliki cechuje się minimalizmem; na uwagę zasługuje rzeźbiony ołtarz główny ze słynącym łaskami obrazem Jezusa Miłosiernego oraz złote tabernakulum w kształcie kuli ziemskiej z aureolą. Tuż przy bazylice wznosi się 76-metrowa wieża, z której podziwiać można imponującą panoramę okolic. Na platformę widokową wchodzi się, pokonując 351 stopni, lub wjeżdża jedną z dwóch wind. Kompleks sanktuarium w Łagiewnikach współtworzą ponadto: kaplica Wierzytwej Adoracji, Aula Jana Pawła II, Dom Duszpasterski oraz kapliczki.

KRAKÓW. BRAT UBOGICH

Sanktuarium Ecce Homo Świętego Brata Alberta ściśle wiąże się z kultem św. Brata Alberta – Adama Chmielowskiego (1845–1916; artysty, założyciela przytulisk dla bezdomnych oraz Zgromadzeń Braci i Sióstr Posługujących Ubogim) i bł. Siostry Bernardyny oraz obrazu *Ecce Homo* przedstawiającego Chrystusa ubiczowanego (pędzla św. Brata Alberta).

Kalwaria Zebrzydowska, fot. P. Mierniczak

Świątynia powstała w latach 1982–83 przy Domu Generalnym Sióstr Albertynek na Prądniku Czerwonym w Krakowie. W dniu 23 listopada 1997 r. metropolita krakowski ks. kard. Franciszek Macharski podniósł kościół do rangi sanktuarium. Beatyfikacja Adama Chmielowskiego, która miała miejsce 22 czerwca 1983 r., przyczyniła się do nasilenia kultu tego świętego. Jego relikwie znajdują się w kaplicy zakonnej krakowskiego domu Sióstr Albertynek, obok relikwii współzałożycielki Zgromadzenia Sióstr Albertynek bł. Siostry Bernardyny Marii Jabłońskiej. Co roku w piątek przed Niedzielą Palmową (marzec / kwiecień) w sanktuarium odbywa się odpust ku czci Chrystusa Ecce Homo, a 17 czerwca – uroczystość odpustowa Świętego Brata Alberta. W sanktuarium można także obejrzeć film i zwiedzić wystawę poświęcone życiu i działalności św. Brata Alberta i bł. Siostry Bernardyny.

KALWARIA ZEBRZYDOWSKA

Kalwaria Zebrzydowska ☑ od XVII w. jest największym, po Jasnej Górze, sanktuarium katolickim w Polsce. Kompleks architektoniczno-krajobrazowo-pielgrzymkowy (klasztor oo. Bernardynów, bazylika, dróżki kalwaryjskie z kościółkami i kaplicami) odwiedzają rokrocznie setki tysięcy osób. Polską kalwarię jako jedyną na świecie wpisano na Listę UNESCO (więcej o zespole klasztornym zob. s. 16).

Perłą zespołu jest Bazylika Matki Bożej Anielskiej z cudownym obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej. Właścicielem obrazu był początkowo Stanisław Paszkowski. Gdy w 1641 r. na obliczu Matki Bożej pojawiły się krwawe łzy, przekazał obraz kalwarii. Wnętrze świątyni zdobią liczne freski, malowidła i rzeźby.

Kalwaria Zebrzydowska słynie z kultu Męki Pańskiej i kultu maryjnego. Co roku w niedzielę po 15 sierpnia odbywa się tu misterium

Zaśnięcia i Wniebowzięcia Matki Bożej – największa uroczystość w Kalwarii i jedna z największych tego typu w Polsce. Z kolei w okresie Wielkiego Tygodnia (tydzień poprzedzający święta wielkanocne – marzec / kwiecień), od ok. 1630 r. odbywają się tu pełne natchnienia Misteria Męki Pańskiej. Szczególny przebieg ma misterium wielkopiątkowe: aktorzy w strojach historycznych odgrywają przejmujące sceny z ostatnich chwil życia Chrystusa. Widowisko oglądane przez tłumy pielgrzymów kończy się drogą krzyżową, ale bez samego ukrzyżowania. Misterium Męki Pańskiej jest nie tylko barwnym przypomnieniem wydarzeń biblijnych, ale też przejmującym tłem dla medytacji o znaczeniu Człowieka. W bazylice co roku powstaje też słynna już Szopka Kalwaryjska.

W 1982 r., z polecenia Jana Pawła II, kardynał Franciszek Macharski, ustanowił dzień 13 VIII świętem Matki Bożej Kalwaryjskiej.

LUDŹMIERZ. KRÓLOWA PODHALA

W odległości 4 km na zachód od Nowego Targu leży Ludźmierz, mogący poszczycić się najstarszą parafią katolicką Podhala (krainy u północnego podnóża Tatr). Para-

Sanktuarium w Ludźmierzu, fot. Arch. UMWM

Kościółek w Tropiu, fot. M. Klag

fia ta zawdzięcza swoje istnienie cystersom kierującym nią od XIII do XIX w. Pierwsze wzmianki o istnieniu drewnianego kościołka w Ludźmierzu pochodzą już z 1234 r. Obecna, neogotycka świątynię wzniesiono w latach 1869–77. W rokokowym ołtarzu głównym umieszczono wykonaną ok. 1400 r. cudowną figurę Matki Boskiej Ludźmierskiej, zwanej Królową Podhala.

Z figurą tą związana jest legenda o jadącym przez bór ludźmierskim kupcu, który ugrzązł na bagnach. Jego prośb o pomoc wysłuchała Matka Boska, a kupiec w podzięce za opiekę wyrzeźbił figurę wybawicielki i złożył w darze cystersom. Wieść o cudownym ocaleniu szybko rozeszła się po okolicy przyciągając do Ludźmierza pielgrzymów.

W 2000 r. przy sanktuarium zbudowano Maryjny Ogród Różańcowy w postaci drogi z 20 stacjami. Jan Paweł II w 2001 r. podniósł świątynię do rangi bazyliki mniejszej.

TROPIE. PUSTELNIA NAD DUNAJCEM

Okolice Tropia nad Jeziorem Rożnowskim zasłynęły dzięki zamkowi Tropsztyn oraz parafii i sanktuarium św. Pustelników Świerada i Benedykta. Do XVII w. w dokumentach kościel-

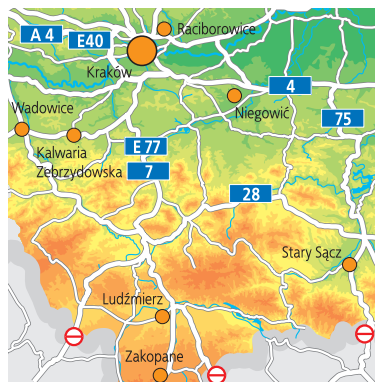
nych wieś najczęściej figurowała pod nazwą Świerad, tak bowiem nazywał się asceta zamieszkujący ze swym uczniem Benedyktem, pustelnię nad Dunajcem. Świerad przebywał również w węgierskiej Słowacji, gdzie krzewił i umacniał nauki chrześcijańskie – stąd też tak duże zainteresowanie jego osobą nie tylko wśród Polaków, ale Słowaków i Węgrów. Około 1083 r. kanonizowano otoczonych już kultem pustelników. Po raz drugi też – już oficjalnie – poświęcono wzniesiony kilka lat wcześniej na skale kościółek w Tropiu.

Do kaplicy-pustelni św. Świerada wiodą oznakowane tablice, a w jej wnętrzu znajduje się figura klęczącego świętego. W świątyni na uwagę zasługują wspaniałe przebiterium romańskie z bezcennym malowidłem ściennym, na którym widnieje św. Stefan, król Węgier.

Informacje praktyczne

Parafia Grobu Bożego w Miechowie, ul. Warszawska 1, tel.: (0-41) 383 13 78, tel./faks: (0-41) 383 05 00, www.sanktmiechow.kielce.opoka.org.pl; **klasztoro. Karmelitów Bosych w Czernej**, Czerna 79, tel.: (0-12) 282 00 65, czerna@karmel.pl, www.karmel.pl; **Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie – tagiewnikach**, ul. Siostry Faustyny 3, tel.: (0-12) 252 33 11, 252 33 33, faks: (0-12) 269 79 97, pielgrzymki@milosierdzie.pl, informacja@pastoralodge.com.pl, www.milosierdzie.pl; **Sanktuarium Ecce Homo Świętego Brata Alberta**, Dom Generalny w Krakowie, ul. Woronicza 10, tel.: (0-12) 413 55 99, 412 62 95, faks: (0-12) 418 57 00, www.albertynki.pl; **Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu**, ul. Jana Pawła II 124, tel.: (0-18) 265 55 27, sanktuarium@ludzmiierz.pl, www.mbludzm.pl; kustosze: Tadeusz Juchas, tel.: (0-18) 265 55 27 w. 24, tjuchas@ludzmiierz.pl; **parafia rzymskokatolicka św. Pustelników Świerada i Benedykta**, Tropie 6, 33-316 Rożnów, tel.: (0-18) 440 30 76, tropie@tarnow.opoka.org.pl, www.tropie.tarnow.opoka.org.pl

ŚCIEŻKAMI JANA PAWŁA II

Jana Pawła II można określić mianem jednego z największych wędrowców i myślicieli XX w. Polski papież odwiedził wszystkie kontynenty, zobaczył najodleglejsze zakątki świata. Mimo to, spośród wszystkich miejsc, które widział właśnie Małopolskę i Kraków wspominał najczęściej.

Kraków jest jedynym miastem na świecie, w którym znajdują się miejsca związane z niemal całym życiem papieża Jana Pawła II. Tu studiował, pracował jako robotnik, prowadził działalność duszpasterską i naukową. Aby umożliwić poznanie tych miejsc opracowano szlak tematyczny po Krakowie *Ścieżki Jana Pawła II*. Wiodą one przez 25 najważniejszych obiektów i miejsc związanych z życiem polskiego papieża. Szlak rozpoczyna się przy **pałacu biskupów krakowskich**, przy ul. Franciszkańskiej 3. W 1944 r. Karol Wojtyła zamieszkał tu jako student tajnego seminarium duchownego archidiecezji krakowskiej. W pałacu arcybiskupim znajduje się słynne okno papieskie, z którego Ojciec Święty wielokrotnie pozdrawiał wiernych.

Pałac Arcybiskupi w Krakowie, fot. T. Warczak

Inne miejsca na krakowskim szlaku papieskim to m.in. **kamienica Dziekańska** przy ul. Kanoniczej 21, gdzie Karol Wojtyła mieszkał jako biskup w latach 1958–67 (obecnie Muzeum Archidiecezji Krakowskiej z ekspozycją m.in. pamiątek po Ojcu Świętym), **kamień papieski** na Błoniach ważący 26 ton i umieszczony tu w październiku 1997 r. w 19. rocznicę inauguracji pontyfikatu Jana Pawła II – głaz upamiętnia spotkania Ojca Świętego z krakowianami, **kościół na Skalce**, w którym podczas pierwszej pielgrzymki do Polski Jan Paweł II spotkał się z młodzieżą akademicką i przedstawicielami świata nauki i sztuki, **Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach**, miejsce w którym Karol Wojtyła modlił się, gdy w czasie II wojny światowej pracował jako robotnik w Zakładach Sodowych Solvay, a w którym – już jako papież – w 2002 r. dokonał Aktu Oddania Świata Miłosierdziu Bożemu. Ostatnim miejscem na trasie jest **Międzynarodowy Port Lotniczy** w podkrakowskich Balicach (11 km na zachód od Krakowa), który od listopada 1995 r. nosi imię Jana Pawła II. W holu głównym zobaczmy płaskorzeźbę upamiętniającą papieża. Więcej informacji o krakowskim szlaku papieskim na stronie www.krakow.pl/turystyka

Rodzinnym miastem Jana Pawła II są Wadowice. Już jako papież trzy razy odwiedził wadowicką ziemię, kolejno w 1979, 1991 i 1999. W urodziny papieża, 18 maja 1984 r., oficjalnie otwarto muzeum **Dom rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II** przy ul. Kościelnej 7. Niewielka ekspozycja prezentuje pamiątki po polskim papieżu – fotografie, dokumenty, a nawet narty. Niedaleko, przy rynku w Wadowicach wznosi się **bazylika Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny**, w której Karol Wojtyła został ochrzczony. Jest to świątynia wzniesiona w stylu barokowym, z wieżową fasadą, którą w XIX stuleciu przekształcono w stylu neobarokowym. Wewnątrz warto zwrócić uwagę na ołtarz główny z obrazem Maryi Panny z Dzieciątkiem oraz polichromię z lat 2002–03 pędzla artystek krakowskich A. Grochali i K. Dobrzyńskiej. W 1992 r. Jan Paweł II podniósł świątynię do godności bazyliki mniejszej.

W odległości 13 km od Wadowic w stronę Krakowa znajduje się **sanktuarium maryjno-pasyjne w Kalwarii Zebrzydowskiej** (zob. s. 16). Jan Paweł II odwiedził je w 1997 i 2002 r., a w 1998 r. polski papież otrzymał honorowe obywatelstwo miasta i gminy Kalwaria. Wspaniałe sanktuarium kalwaryjskie było jednym z ulubionych sanktuariów Ojca Świętego i zarazem jednym z najczęściej przez niego odwiedzanych miejsc w Małopolsce.

Inne miejsca w regionie związane z Janem Pawłem II to m.in. podkrakowskie **Racibórz**, gdzie Karol Wojtyła, jako młody ksiądz, spędzał wakacje, a także oddalona o 24 km od Krakowa **Niegów** – parafia, w której rozpoczął swą pracę duszpasterską. Nieco bardziej oddalone od stolicy Małopolski miejsca, również związane z osobą polskiego papieża to sanktuarium Matki Boskiej Królowej Podhala w **Ludźmierzu** (zob. s. 42), sanktuarium Matki Boskiej Fatimskiej na **zakopiańskich Krzeptówkach**, sanktuarium św. Brata Alberta na stokach Krokwi w Zakopa-

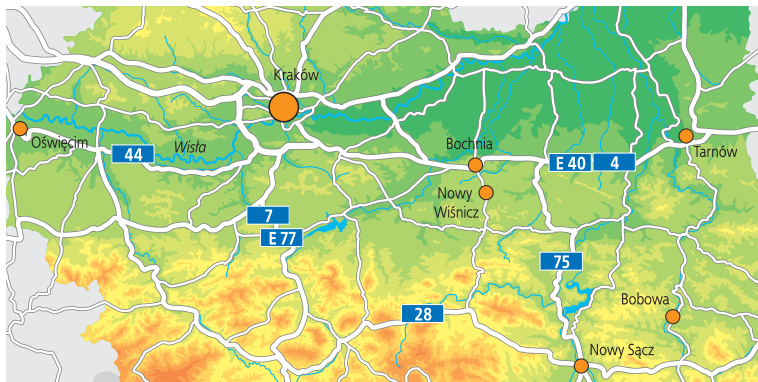

Informacje praktyczne

Dom rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach, ul. Kościelna 7; czynne: X–IV wt.–nd. 9.00–12.00 i 13.00–16.00, V–IX pn.–nd. 9.00–13.00 i 14.00–18.00; wstęp: wolne datki; **Małopolski Szlak Papieski. Przebieg szlaku:** Kalwaria Zebrzydowska – Wadowice – Groń Jana Pawła II – Leskowiec – Hucisko – Zawoja – Polica – przełęcz Krowiarki – przełęcz Bory – Raba Wyżna – Nowy Targ – Turbacz – Rzeki – Gorc – Ochotnica Dolna – Lubań – Krościenko – Przehyba – Stary Sącz. Szczegółowe informacje o szlaku: Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK, Kraków, ul. Jagiellońska 6, tel.: (0-12) 422 28 40, www.cotg.krakow.pl; www.malopolska.pl/turystyka

nem czy wreszcie **Stary Sącz** z klasztorem klarysek i Błoniami, na których papież kanonizował założycielkę klasztoru – św. Kingę (zob. s. 23). Papież kochał góry, zwykł mawiać, że „człowiekowi potrzebne jest to piękno krajobrazu”. Śladami jego wędrówek wiedzie **Małopolski Szlak Papieski im. Jana Pawła II**. Jest to szlak pieszy powstały dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu papieża. Poprowadzono go wzdłuż istniejących znakowanych szlaków turystycznych PTTK, zaopatrując jednak w znaki własne szlaku papieskiego i tablice informacyjne.

ŚLADAMI ŻYDÓW MAŁOPOLSKICH

W wielu miastach małopolskich, w przededniu II wojny światowej mniejszość żydowska stanowiła 50% ogółu mieszkańców. Holokaust przeżyło niewielu, niewielu też wróciło do domów – większość wybierała emigrację. W 2002 r. w Polsce żyło 1055 Żydów, z czego w Małopolsce zaledwie 50.

OŚWIĘCIM

Do 1939 r. Żydzi stanowili ok. 50% ogółu mieszkańców miasta. Gdy w 1939 r. Niemcy zajęli Oświęcim, zburzono bożnicę i rozpoczęto przygotowania do realizacji planu eksterminacji ludności. W 1940 r. na obrzeżach miasta powstał hitlerowski obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau (zob. s. 16), w którym do 1945 r. zamordowano 1,5 mln ludzi, w większości pochodzenia żydowskiego. Odwiedzając miasto niewiele znajdziemy śladów kultury żydowskiej. Znajdujący się przy ul. Dąbrowskiego kirkut żydowski założono w połowie XVIII w. Na obszarze ponad 1,5 ha zachowało się ok. 1000 nagrobków. Na placu ks. Jana Skarbka 5 w parterowym budynku znajduje się Synagoga Stowarzyszenia Stu-

diowania Miszny (Chewra Lomdei Misznajot) wzniesiona ok. 1928 r. W latach 1999–2000 bóżnicę odrestaurowano i przekształcono na ośrodek kulturalny, równocześnie pełniący funkcje kultowe. W przylegającym do synagogi budynku mieści się Centrum Żydowskie, w którym organizowane są wystawy, konferencje i odczyty.

KRAKOWSKI KAZIMIERZ

Kazimierz jest jedynym miejscem w Polsce, gdzie zachowały się najwspanialsze zabytki kultury i sztuki potomków Dawida. Raz w roku, na czas trwania Festiwalu Kultury Żydowskiej miasto na powrót promienieje orientálną atmosferą, ukazując dziedzictwo wielowiekowej tradycji. Najważniejsze dla żydowskiego miasta zabytki znajdują się przy ul. Szerokiej. Jednym z nich jest najstarsza bożnica w Polsce: **Stara Synagoga**. Wzniesiono ją na przełomie XV i XVI w. Od 1964 r. mieści się tu oddział judaistyczny Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W 1557 r. wzniesiono na Kazimierzu **synagogę Remuh**, wokół której założono cmentarz. Kirkut ten do dziś jest celem pielgrzymek. Spoczywa tu m.in. zmarły w 1572 r. mistik i cudotwórca

Synagoga Stara w Krakowie, fot. P. Witołowski

Możesz Isserles, ten sam, który pisał: „Jeśli Bóg nie dał nam tego kraju za schronienie, los Izraela byłby nie do zniesienia”. Nieco dalej, przy ul. Miodowej znajduje się monumentalna **synagoga Tempel** z lat 1860–62. Wnętrze zdobią: malowidło ściennie oraz witraże. Świątynia ta, podobnie jak synagoga Remuh, wciąż pełni funkcje kultowe.

Wśród pamiątek z czasów późniejszych wymienić trzeba kilka miejsc związanych z Holocaustem. W Podgórzu – sąsiadującej z Kazimierzem dzielnicy Krakowa – zobaczy-

my dawną **aptekę Pod Orłem**, od 1983 r. zmienioną w Muzeum Pamięci Narodowej, która przybliży wojenne losy krakowskich Żydów. Także w Podgórzu zachowały się fragmenty muru okalającego getto (przy ul. Lwowskiej pomiędzy budynkami nr 25–29, przy ul. Limanowskiego za szkołą); ponadto pozostały ruiny obozu w Płaszowie i dawna fabryka Schindlera (przy ul. Lipowej 4).

BOCHNIA

Do Bochni Żydzi sprowadzili się w XV w., a przywileje nadane im przez Zygmunta Augusta zaowocowały rozbudową gminy żydowskiej.

Oprócz kirkutu we wschodniej części miasta, do dziś przetrwało niewiele śladów po bocheńskich Żydach. Przy ul. Brackiej 11 stoi dawna **rzeźnia drobiu**, jedyny ocalały budynek wchodzący w skład kompleksu przy synagodze. W dawnej synagodze przy ul. Trudnej 13 mieści się obecnie bank. Z historią społeczności żydowskiej w Bochni najlepiej zaznajomimy się w **Muzeum im. S. Fischera** na rynku (zob. s. 54), gdzie prezentowany jest bogaty zbiór judaików. Nieopodal, w XIX-wiecznym budynku nazywanym przez Żydów

Cmentarz żydowski w Krakowie, fot. M. Grychowski

„czerwoną kamienicą” mieściły się niegdyś cztery bożnice. Obecnie znajduje się tam restauracja.

NOWY WIŚNICA

W 1606 r. wygnanych z Bochni Żydów zaprosił do Nowego Wiśnicza książę Stanisław Lubomirski. Jednak po jego śmierci do XVIII w. Żydzi stopniowo tracili przywileje (w tym np. możliwość osiedlania się w pobliżu Rynku). Tradycyjne losy tej społeczności przypieczętowała II wojna światowa. Po Holokauście Żydzi nie wrócili już do Wiśnicza.

Za miastem, przy drodze do Limanowej, znajduje się kirkut założony ok. 1640 r. Najstarsze macewy pochodzą z 1667 r. Obecnie można tu zobaczyć **pomnik** upamiętniający zagładę Żydów i ich walkę o wolność Polski, wzniesiony z fragmentów zniszczonych przez hitlerowców nagrobków.

NOWY SĄCZ

Pierwsze wzmianki o społeczności żydowskiej w Nowym Sączu pochodzą z 1469 r. Za panowania Zygmunta Starego, dzięki licznym przywilejom, Żydzi mogli prowadzić handel oraz najmować i budować kamienice. Po 1830 r.,

kiedy słynny cadyk Chaim Halberstam osiedlił się w Nowym Sączu i założył tam jesziwę, miasto zasłynęło jako ważny ośrodek filozofii chasydzkiej w Małopolsce. Holokaust przeżyli nieliczni.

Dzieje nowosądeckich Żydów poznamy w galerii sztuki **Dawna Synagoga** z 1746 r. (odbudowanej pod koniec XIX w.). Po II wojnie światowej zdewastowaną synagogę odrestaurowano i w 1982 r. udostępniono turystom. Przy ul. Jagiellońskiej stoi niewielka bożnica **Bajs Nusun**, zbudowana u schyłku XIX w. Po II wojnie przeszła w prywatne ręce, a w 1992 r. odnowiono ją. Obecnie jest to jedyna czynna w Polsce synagoga chasydzka. Za mostkiem na Kamienicy (ul. Rybacka), na obszarze ponad 3 ha, rozciąga się **kirkut** założony na przełomie XIX i XX w.

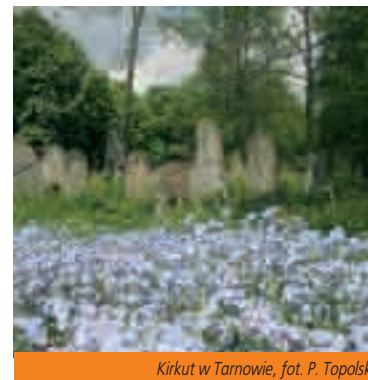
BOBOWA

Niewielkie miasteczko leżące ok. 30 km na północny wschód od Nowego Sącza zasłynęło nie tylko z wyrabianych tu przepięknych koronek klockowych. Jest to także główny ośrodek chasydzki w Polsce, licznie odwiedzany przez pielgrzymów z całego świata. Pod koniec XIX w. osiedlił się tu rabin Oświęcimia i Wisznicy,

Festiwal Kultury Żydowskiej, fot. M. Grychowski

Bima w Tarnobrzegu, fot. P. Topolski

Kirkut w Tarnobrzegu, fot. P. Topolski

Szlomo Halberstam (1848–1906), protoplasta dynastii cadyków bobowskich. Założona przez niego jesziwa stała się czołową uczelnią żydowską w Europie środkowowschodniej. Nieopodal rynku w Bobowej stoi kamienno-drewniana **synagoga** z 1756 r., a w południowo-wschodniej części miasta znajduje się **kirkut**, na którym spoczywają chasydscy przywódcy.

TARNÓW

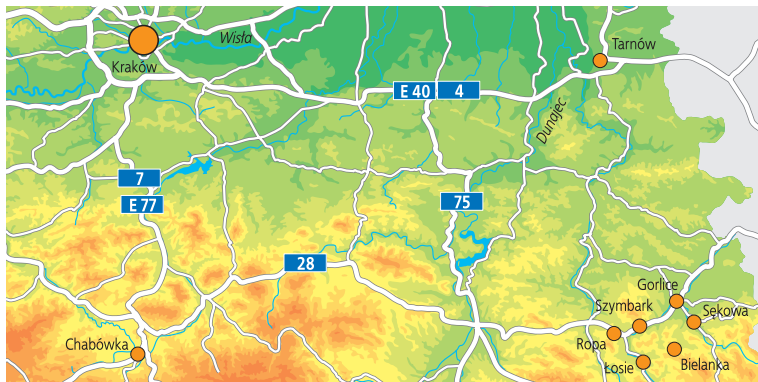
Tarnów był jednym z największych skupisk ludności żydowskiej w Małopolsce (do 1939 r. żydzi stanowili ok. 45% ogółu mieszkańców miasta). W czerwcu 1942 r. rynek i kirkut były świadkami zamordowania ok. 3 tys. osób; pozostałych przy życiu wywieziono do obozu w Bełżcu. **Tablicę pamiątkową** informującą o tych wydarzeniach wmurowano w ścianę domu przy ul. Żydowskiej. Nieopodal wznosi się **bima** – pozostałość po najstarszej tarnowskiej synagodze. Przy ul. Zdrojowej na ścianach kamienic przetrwały liczne **napisy** w językach jidisz i polskim. Budynek **mykwy** (łaźni) wzniesionej w 1904 r. w stylu mauretańskiego znajduje się przy ul. Lwowskiej, podobnie jak **pomnik** upamiętniający więźniów oświęcimskich. Godny uwagi jest **kirkut**, zajmujący teren o po-

wierzchni 3 ha. W tarnowskim **Muzeum Okręgowym** (zob. s. 54) znajduje się bogata kolekcja judaiców, m.in. pamiątki po dr. Eljaszu Goll-dammerze (1851–1912), wiceburmistrzu Tarnowa w latach 1906–11.

Informacje praktyczne

Centrum Żydowskie w Oświęcimiu, pl. ks. Skarbka 5, tel.: (0-33) 844 70 02, info@ajcf.pl, www.ajcf.pl; czynne: XI–II 8.30–18.00, III–X 8.30–20.00. Centrum jest zamknięte w soboty i święta żydowskie; **Stara Synagoga** w Krakowie, oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, ul. Szeroka 24, tel.: (0-12) 422 09 62, www.mhk.pl; otwarta: 3 IV–29 X pn. 10.00–14.00, wt.–nd. 10.00–17.00; pozostała część roku: pn. 10.00–14.00, śr.–czw. i sb.–nd. 10.00–16.00, pt. 10.00–17.00; wstęp: 7 zł, ulg. 5 zł; **synagoga Remuh**, ul. Szeroka 40; otwarta: pn.–pt., nd. 9.00–16.00; wstęp: 5 zł, ulg. 2 zł; **synagoga Tempel**, ul. Miodowa 24; otwarta: pn.–pt., nd. 9.00–16.00; wstęp: 5 zł, ulg. 2 zł; **apteka Pod Orłem**, oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, pl. Bohaterów Getta 18, tel.: (0-12) 656 56 25; otwarta: V–X pn. 10.00–14.00, wt.–sb. 10.00–17.30; pozostała część roku: pn. 10.00–14.00, wt.–czw., sb. 9.00–16.00, pt. 11.00–18.00; wstęp: 4 zł, ulg. 3 zł; **Galeria Dawna Synagoga** w Nowym Sączu, ul. Berka Joselewicza 12, tel.: (0-18) 444 23 70; czynna: śr.–czw. 10.00–15.00, pt. 9.00–17.30, sb.–nd. 9.00–14.30; wstęp: 6 zł, ulg. 4 zł

DZIEDZICTWO TECHNICZNE

Techniczne dziedzictwo Małopolski bywa często niesłusznie pomijane podczas zwiedzania, a przecież zabytki kultury przemysłowej mogą być równie frapujące jak muzea.

KRAKOWSKI SZLAK TECHNIKI

Krakowski Szlak Techniki jest pierwszym w Polsce miejskim szlakiem dziedzictwa przemysłowego. Trasa rozpoczyna się na XIX-wiecznym Dworcu Kolejowym, a kończy w fabryce emalii Oscara Schindlera, przy ul. Lipowej (to właśnie tam rozgrywały się sceny uwiecznione potem przez Stevena Spielberga w filmie *Lista Schindlera*). Na szlaku można zobaczyć także XIX-wieczny browar, wiekowe wiadukty, bulwary wiślane i budowle inżynierskie np. most Piłsudskiego czy pozostałości mostu Podgórskiego. Jednym z ciekawszych obiektów jest, mieszczące się w starej zajezdni tramwajowej, Muzeum Inżynierii Miejskiej.

MUZEUM LOTNICTWA POLSKIEGO

Jedne w Polsce Muzeum Lotnictwa Polskiego znajduje się w Krakowie na terenach dawnego lotniska wojskowego Rakowice-

Czyżyny. Muzeum istnieje od 1964 r. i zgromadziło ponad 200 samolotów z różnych epok, śmigłowców i szybowców. Unikatem jest kolekcja jedynych zachowanych na świecie samolotów z lat 1909–20. Zdziwiają również repliki radzieckich MIG-ów. Znajdziemy tu też kolekcję współczesnych myśliwców i ... silników lotniczych.

TARNÓW. POMNIK POLSKIEGO EDISONA

O tym genialnym samouku przed stu laty pisały gazety w całej Europie. Dziś jedyny na świecie pomnik Jana Szczepaniaka (1872–1926), światowej sławy wynalazcy, znajduje się w Tarnowie, na skwerku przy Zespole Szkół Ogólnokształcących i Technicznych (ul. Brodzińskiego 9). Szczepaniak opracował metodę fotografii z użyciem barwnych filtrów, skonstruował kamery filmowe i projektory, które zaprezentował z powodzeniem na I. Wystawie Fotograficznej w Krakowie. W 1902 r. obity tkaniną kulooodporną pojazd króla Hiszpanii Alfonsa XIII, uratował monarchę przed zamachowcem. Wynalazcę odznaczono za to zaszczytnym tytułem Kawalera Orderu Izabeli Katolickiej. Szczepaniak zmarł w 1926 r. w Tarnowie.

CHABÓWKA. POCIĄG POD CHMURKĄ

Skansen taboru kolejowego w Chabówce to gratka dla miłośników starych lokomotyw, lubiących pikniki pod parą i przejażdżki starymi pociągami. Muzeum na wolnym powietrzu powstało w 1991 r. Ekspozycję tworzą lokomotywy spalinowe i parowe, wagony, plugi i inne zabytkowe obiekty. Urokliwe wehikuły często wykorzystywane były na potrzeby filmów, m.in. *Szatan z siódmej klasy*, *Summer Love* i *Złoto Dezerterów*. Skansen w Chabówce oferuje też możliwość przejażdżki pociągiem retro (wiekowe lokomotywy kursują wokół Krakowa oraz na liniach: Kraków Główny – Kraków Nowa Huta, Chabówka – Zakopane i Chabówka – Mszana Dolna/Dobra). Rokrocznie w Chabówce organizowana jest „Parowozjada”, podczas której prezentuje się całe dziedzictwo kolejowe skansenu.

INNE ZABYTKI TECHNIKI

W Małopolsce zobaczyć można także inne atrakcje dotyczące tej dziedziny ludzkiej twórczości. Jedną z nich jest projektowany w regionie gorlickim Szlak Nafty. Będzie on prowadził przez miejsca związane z wydobywaniem oraz przetwarzaniem ropy naftowej, m.in.: Gorlice (pomnik Ignacego Łukasiewicza – wynalazcy

Chabówka – skansen taboru kolejowego, fot. B. Cisowski

Informacje praktyczne

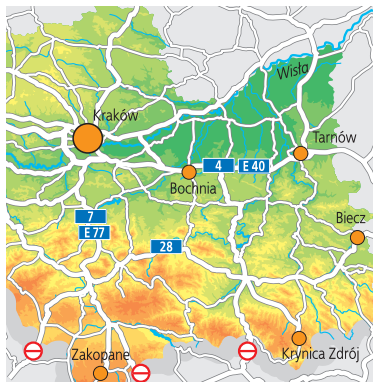
Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, ul. Wawrzyńca 15, tel.: (0-12) 421 12 42, muzeum@mimk.com.pl, www.mimk.com.pl; czynne: wt.–nd. 10.00–16.00; wstęp: 5,5 zł, ulg. 3,5 zł; na stronie muzeum także opis Krakowskiego Szlaku Techniki; **Krakowskie Muzeum Lotnictwa Polskiego** w Krakowie, ul. Jana Pawła II 39, tel./faks: (0-12) 642 87 00, tel.: (0-12) 642 87 01, 642 40 70, 642 40 71, info@muzeumlotnictwa.pl, www.muzeumlotnictwa.pl; czynne: wt.–pt. 9.00–17.00, sb.–nd. 10.00–16.00, pn. 9.00–17.00 wyłącznie plener; wstęp: 7 zł, ulg. 4 zł; **Skansen taboru kolejowego w Chabówce**, tel.: (0-18) 26 76 200 w. 345 (rezerwacja noclegów), w. 366 (kasa biletowa, przewodnicy), w. 143 (informacje na temat przejazdów retro); skansenchabowka@interia.pl, www.parowozy.pl/skansen; czynny: pn.–nd. 7.00–19.00; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł.

lampy naftowej i kapliczka na skrzyżowaniu ulic Węgierskiej i Kościuszki, w której po raz pierwszy zapalono uliczną lampę naftową), Szymbark (słup sygnalizacyjny niegdyś oświetlany ropą, a dziś pełniący rolę kapliczki), Ropa (odwierty z XIX w.), Łosie (wóz maziarski), Bielanka (tu produkowano maź i dziegieć), Sękowa (ekspozycja urządzeń naftowych przy drodze na Wapienne).

Most Piłsudskiego w Krakowie, fot. G. Liszka

SZCZEGÓLNE MUZEA

SZCZEGÓLNE MUZEA

Dzieje miast, historie polskich rodów, przyrodę oraz pasje Małopolan możemy poznać we wspaniałych muzeach rozsianych po całym regionie. Spośród setek większych i mniejszych placówek, nie sposób pominąć kilku prawdziwych pereł. Oto one.

KRAKÓW

Wawel. Śladami polskich władców. Najcenniejszym zabytkiem polskiej architektury i kultury jest dawny zamek królewski na Wawelu wraz z katedrą, w której koronowano królów Polski (więcej o Wawelu zob. s. 34). Obecnie mieści się tam jedno z najważniejszych w Polsce muzeów (oddział Państwowych Zbiorów Sztuki). Odwiedzającym udostępniono sześć stałych ekspozycji. Komnaty Królewskie oraz Prywatne Apartamenty są wyposażone w zabytkowe meble, a ich ściany zdobią włoskie i holenderskie obrazy z XV–XVII w. oraz przepiękne arras-y. Zwiedzić można też Skarbiec, Zbrojownię i ekspozycję Sztuka Wschodu oraz rezerwat archeologiczno-architektoniczny: Wawel Zaginiony. W sezonie letnim nie można zapomnieć o odwiedzeniu Smoczej Jamy.

Wawel – ekspozycja sztuki Wschodu, fot. Arch. UMWM

■ Zamek Królewski na Wawelu, Wawel 5, tel.: (0-12) 422 19 50, Biuro Obsługi Turystów: tel.: (0-12) 422 51 55 w. 291, www.wawel.krakow.pl; wstęp na wzgórze wawelskie: IV–IX pn.–nd. 6.00–20.00, X–III pn.–nd. 6.00–18.00; większość wystaw czynna: wt. i pt. 9.30–17.00, śr.–czw. 9.30–16.00, sb.–nd. 10.00–16.00; w poniedziałek czynne tylko wystawy: Komnaty Królewskie, Wawel Zaginiony, w godz. 9.30–13.00; Smocza Jama: VI, IX–X codziennie 10.00–17.00, VII–VIII 10.00–18.00; Ogrody Królewskie: V–X wyłącznie w dni bezdeszczowe wt. i pt. 10.30–17.00, śr., czw. i nd. 10.30–15.30, sb. 11.30–17.00; wstęp: Komnaty Królewskie, Skarbiec i Zbrojownia: 15 zł, ulg. 8 zł; Prywatne Apartamenty Kólewskie: 20 zł, ulg. 15 zł; Sztuka Wschodu, Wawel Zaginiony: 7 zł, ulg. 4 zł; Smocza Jama: 3 zł; trasa Ogrody Królewskie: 5 zł.

Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha. Japonia w miniaturze. Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha powołano do życia w 1994 r. z inicjatywy Fundacji Kioto-Kraków, Andrzeja Wajdy i Krystyny Zachwatowicz. Powstanie i nazwa muzeum wiążą się z krytykiem sztuki, Feliksem Jasieńskim Manghą (1862–1901), który – zafascynowany Krajem Kwitnącej Wiśni – przybrał pseudonim Manggha i zgromadził ogromną, cenną kolekcję japońników.

Głównym celem działalności Manggha jest promowanie kultury, sztuki i historii polskiej oraz japońskiej, poprzez organizację seminariów, koncertów i spektakli teatralnych. Stałą ekspozycję *Manggha – dawna sztuka japońska* tworzą zbiory Jasieńskiego.

Centrum ma swoją siedzibę w nowoczesnym, przeszklonym budynku zaprojektowanym przez wybitnego architekta Arata Isozaki.

■ Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, ul. Marii Konopnickiej 26, tel.: (0-12) 267 37 53, centrum@manggha.krakow.pl, www.manggha.krakow.pl; czynne: wt.–nd. 10.00–18.00; wstęp: 5 zł, ulg. 3 zł, (rodziny: rodzice + minimum 2 dzieci do 18 lat) 8 zł.

Muzeum Narodowe. Muzeum z wielkimi tradycjami. Ogromne zbiory założonego w 1879 r. Muzeum Narodowego liczą ok. 780 tys. egzemplarzy zlokalizowanych w poszczególnych oddziałach. Dzięki takiej ilości zabytków kultury narodowej, krakowskie muzeum znajduje się w czołówce najlepszych europejskich placówek.

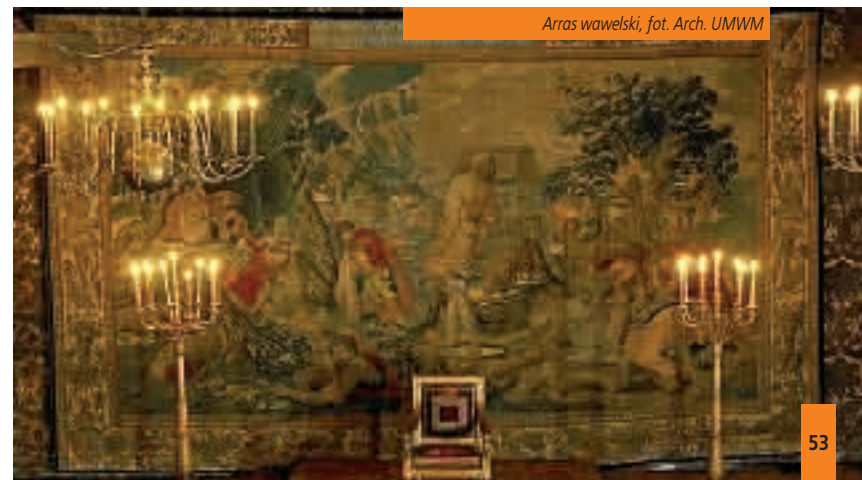
W Gmachu Głównym przy al. 3 Maja, znajdują się trzy galerie: Galeria Sztuki Polskiej (prezentuje rzeźby i płótna największych artystów polskich XIX i XX w., m.in. Młczewskiego,

Wyczółkowskiego i Wyspiańskiego); Galeria Rzemiosła Artystycznego (obejrzyć tam można stylowe meble, krakowskie witraże oraz wyroby z kamieni szlachetnych, złota i srebra z X–XVIII w., a także kolekcję barwnych kilimów), Galeria Broń i Barwa w Polsce (gratka dla miłośników rycerstwa i militariów, ekspozycje tworzą eksponaty zarówno średniowieczne, jak i nowożytne).

Oprócz wystaw stałych muzeum organizuje też ciekawe wystawy czasowe.

■ Muzeum Narodowe w Krakowie, al. 3 Maja 1, tel.: (0-12) 295 55 00, www.muz-nar.krakow.pl; czynne: wt., czw. 10.00–16.00, śr., pt.–sb. 10.00–19.00, nd. 10.00–15.00; wstęp: Galeria Sztuki Polskiej: 9 zł, ulg. 6 zł; pozostałe wystawy stałe: 6 zł, ulg. 4 zł; bilet jednodniowy: 18 zł, ulg. 12; czwartek – wstęp bezpłatny.

Muzeum Czartoryskich. Pejzaż z Damą z gronostajem. Cecylia Gallerani przywędrowała do Krakowa po sławę i zaszczyty: Rzecz nie o postaci żywej, lecz o portrecie pędzla Leonarda da Vinci. To wizerunek *Damy z gronostajem*, który jest diamentem kolekcji książąt Czartoryskich mieszczącej się w muzeum ich imienia przy ul. św. Jana 19.

Arras wawelski, fot. Arch. UMWM

SZCZEGÓLNE MUZEA

Poczesne miejsce w Muzeum Czarotoryskich zajmuje też *Pejzaż z miłosiernym Samarytaninem* pędzla Rembrandta. W muzeum tym warto obejrzeć kolekcję rzemiosła artystycznego, w szczególności wyroby orientalne, oraz galerię sztuki starożytnej. W zbiorach znajdują się również rodowe pamiątki książąt Czarotoryskich.

II Muzeum Czarotoryskich, ul. św. Jana 19, tel.: (0-12) 422 55 66, biuro@fundacja-czarotoryskich.krakow.pl, www.muzeum-czarotoryskich.krakow.pl; czynne: V–X wt. i czw. 10.00–16.00, śr, pt.–sb. 10.00–19.00, nd. 10.00–15.00; wstęp: 9 zł, ulg. 6 zł, rodzinny 18 zł; czwartki latem i niedziele zimą – wstęp bezpłatny.

Dama z gronostajem, fot. Arch. Fundacji Książąt Czarotoryskich przy Muzeum Narodowym w Krakowie

BOCHNIA. MŁODOPOLSKIE ZŁOTO

W XVI-wiecznym budynku dawnego klasztoru Dominikanów, od 1959 r. mieści się Muzeum im. Stanisława Fischera. Wśród cennych dzieł znajdują coś dla siebie zarówno miłośnicy sztuki pozaeuropejskiej pochodzącej z Azji, Afryki oraz Ameryki Południowej, jak i polskiej. W muzeum zgromadzono ok. 19 tys. eksponatów (m.in. judaika, starodruki, fotografie). Skarbem placówki jest kolekcja malarstwa okresu Młodej Polski (obrazy m.in. Jacka Malczewskiego, Józefa Pankiewicza czy Alfonsa Karpińskiego). Godny polecenia jest dział etnograficzny prezentujący różnorodność kultury mieszkańców południowej Polski. Szczególnie ciekawa jest kolekcja XIX-wiecznej, ludowej snycerki.

II Muzeum im. Stanisława Fischera w Bochni, Rynek 20, tel.: (0-14) 612 24 26, www.muzeum.bochnia.pl; czynne: wt.–pt. 10.00–16.00, sb.–nd. 10.00–14.00; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł; w niedziele wstęp bezpłatny; fotografowanie: 5 zł, filmowanie: 10 zł.

TARNÓW

Muzeum Etnograficzne. Kolorowe tabory. W tarnowskim Muzeum Etnograficznym znajduje się jedyna w Polsce wystawa poświęcona Romom: *Cyganie. Historia i kultura* powstała w 1990 r. W muzeum na kolorowych planszach przedstawiono m.in. szlak migracyjny Cyganów z indyjskiej praojczyzny i historię prześladowań Romów rozpoczętą w XV w. i trwającą po II wojnę światową. Ekspozycję uzupełniają fotografie, przedmioty użytkowe oraz archiwalia. Latem na dziedzińcu muzealnym powstaje skansen, w którym eksponowane są stare wozy tabory. Rokrocznie w sierpniu rozpoczyna się również Tabor Pamięci Romów – kilkudniowa wędrówka wozami po ziemi tarnowskiej.

II Muzeum Etnograficzne, ul. Krakowska 10, tel.: (0-14) 622 06 25, www.muzeum.tarnow.pl; czynne: wt., cz. 10.00–17.00, śr., pt. 9.00–15.00, sb.–nd. 10.00–14.00; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł.

Muzeum Diecezjalne, fot. T. Sala

Muzeum Diecezjalne. Twarze świętych. Muzeum Diecezjalne w Tarnowie zostało założone w roku 1888. Mieściło się w zabytkowych kamienicach z XVI w. w sąsiedztwie tarnowskiej katedry. Najważniejszą częścią zbiorów jest kolekcja gotyckich rzeźb i malarstwa z terenu Małopolski, ważnych dla poznania dziejów polskiej kultury średniowiecznej. W muzeum można też obejrzeć rozmaite tkaniny kościelne (ornaty, kapy itp.) – najstarsze pochodzą z czasów średniowiecza, najmłodsze – z XIX w. W dziale sztuki ludowej na uwagę zasługują obrazy ludowe malowane na szkle. Zbiory Muzeum Diecezjalnego uzupełnia kolekcja obrazów z ok. 1900 r. (m.in. płótna Jacka Malczewskiego i Wojciecha Weiss'a) oraz zbiór porcelany i zegarów – z tej samej epoki.

II Muzeum Diecezjalne, pl. Katedralny 6, tel.: (0-14) 621 99 93, 626 45 54, www.diecezja.tarnow.pl/muzeum; czynne: wt.–sb. 10.00–15.00, nd. 9.00–14.00, przerwa obiadowa 12.00–13.00, wstęp bezpłatny.

BIECZ. ŚWIAT RETORT I ALEMBIKÓW

Niezwykle Muzeum Aptekarstwa eksponujące dzieje farmacji ziemi bieckiej, mieści się w tzw. Domu z Basztą, gdzie znajdowała się pierwsza apteka na Podkarpaciu założona w 1557 r. przez Marcina Bariana-Rokickiego. W stylowych wnę-

Obraz Nikifora, fot. Arch. UMWM

trzech muzealnych odtworzono wyposażenie dawnych aptek, laboratorium z medykamentami. Wśród eksponatów znajdują się księgozbiory medyczne, osobliwości przyrody (np. krokodyla skóra) i recepty sprzed czterech wieków.

II Muzeum Aptekarstwa, oddział Muzeum Ziemi Bieckiej, Dom z Basztą, ul. Węgierska 2, muzeum.biecz.pl; czynne: sezon zimowy pn.–sb. 9.00–14.00, sezon letni pn.–sb. 9.00–16.00; wstęp: 4 zł, ulg. 2 zł.

KRYNICA. MATEJKO Z KRYNICY

W XIX-wiecznej willi Romanówka od 1994 r. ma swoją siedzibę Muzeum Nikifora. Zgromadzone tam 77, uznanych za najlepsze, prac artysty i skrzynię, w której przechowywał swój warsztat malarski. Ekspozycję wzbogacają katalogi wystaw, zaproszenia oraz książki i publikacje poświęcone Nikiforowi – krynickiemu Łemkowi, prymitywiście samouku, którego prace stawiane są na równi z dziełami Hirshfelda i Bouchanta. Artysta zmarł w 1968 r. w Krynicy pozostawiając dorobek liczący kilkadziesiąt tysięcy prac. Dopiero w 2003 r. dowiedziano, że naprawdę nazywał się Epifaniusz (Epifan) Drowniak.

II Muzeum Nikifora w Krynicy, Bulwary Dietla 19; czynne: wt.–sb. 10.00–13.00 i 14.00–17.00, nd. 10.00–13.00 i 14.00–16.00; wstęp: 6 zł, ulg. 4 zł; środa wstęp bezpłatny.

ZAKOPANE

Muzeum Tatrzańskie. Tajemnice gór. Najwspaniałszą ekspozycję przyrodniczą w Polsce można zobaczyć w Muzeum Tatrzańskim założonym w 1889 r. Trzon muzeum stanowiły podarowane przez Tytusa Chałubińskiego – znawcę Tatr – minerały, mchy i zielnik. W kilku salach zaprezentowano zbiory etnograficzne dotyczące kultury mieszkańców Podhala i Spiszu.

¶ Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego, Gmach Główny, ul. Krupówki 10, tel.: (0-18) 201 52 05, www.muzeumtatrzańskie.com.pl; czynne: wt.–sb. 9.00–17.00, nd. 9.00–15.00; wstęp: 6,24 zł, ulg. 5,35 zł.

Muzeum Stylu Zakopiańskiego. Sztuka i codzienność. W latach 1892–94 według projektu Stanisława Witkiewicza zbudowano willę Koliba. Uznaje się ją za pierwszy dom wzniesiony w stylu zakopiańskim, nawiązującym do folkloru góralskiego. Od 1993 r. w Kolibie znajduje się Muzeum Stylu Zakopiańskiego. Ekspozycję tworzy m.in. „izba góralska” z pierwszymi zakopiańskimi zbiorami etnograficznymi: narzędziami góralskimi, sprzętami domowymi i instrumentami muzycznymi.

¶ Muzeum Stylu Zakopiańskiego, oddział Muzeum Tatrzańkiego, ul. Kościeliska 18, czynne: śr.–sb. 9.00–17.00 i nd. 9.00–15.00, wstęp: 5,35 zł, ulg. 4,28 zł.

KALENDARIUM NAJWAŻNIEJSZYCH IMPREZ

styczeń	Bukowina Tatrzańska	Góralski Karnawał	www.bukowinatatrzańska.pl
marzec/ kwiecień	Lipnica Murowana	Konkurs Palm Wielkanocnych i Rękodzieła Wielkanocnego	www.it.tarnow.pl/region
kwiecień	Kraków	Międzynarodowy Festiwal Teatralny Krakowskie Reminiscencje Teatralne	www.reminiscencje.pl
czerwiec	Małopolska	Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego	www.malopolskie.pl/mddk
czerwiec	Kraków	Wianki	www.biurofestiwalowe.pl
czerwiec	Kraków	✪ Małopolski Piknik Lotniczy	www.pikniklotniczy.krakow.pl
czerwiec	Kraków	Festiwal Kultury Żydowskiej	www.jewishfestival.pl
czerwiec	Stary Sącz	Festiwal Muzyki Dawnej	www.festiwal.starysacz.pl
lipiec	Kraków	Międzynarodowy Festiwal Teatrów Ulicznych	www.teatrko.pl
lipiec	Zdąń, Uście Gorlickie	Łemkowska Watra	www.lemkounion.republika.pl
sierpień	Maków Podhalański, Oświęcim	Tydzień Kultury Beskidzkiej	www.tydzienkulturybeskidzkiej.beskidy.pl
sierpień	Kraków	Muzyka w Starym Krakowie	www.capellacracoviensis.pl
sierpień	Zakopane	Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziemi Górskich	imprezye-zakopane.pl
sierpień	Kraków	Festiwal Opera Viva	www.opera.krakow.pl
sierpień	Krynica Zdrój	✪ Europejski Festiwal im. Jana Kiepury	www.kiepurafestival.pl
wrzesień	Zamek w Dębnie	✪ Turniej Rycerski o Złoty Warkocz Tarłówny	www.powiatbrzeski.p
wrzesień	Małopolska	Muzeobranie	www.mik.krakow.pl
październik	Tarnów	Międzynarodowy Festiwal Komedii Talia	www.teatr.tarnow.pl
listopad	Kraków	Krakowskie Zadaszki Jazzowe	
grudzień	Kraków	Konkurs i Wystawa Szopek Krakowskich	www.mhk.pl

HOTELE

ANDRYCHÓW

Beskid * 34-120 Andrychów, ul. 1 Maja 4, tel.: (0-33) 870 25 00

BĘBŁO

Zajazd Krystyna ** 32-089 Wielka Wieś, Bębło 165, tel./faks: (0-12) 419 30 02, www.zajazd-krystyna.com.pl

BIECZ

Centennial *** 38-340 Biecz, Rynek 6 i ul. Węgierska 13, tel./faks: (0-13) 447 15 76, www.centennial.com.pl

Grodzka * 38-340 Biecz, ul. Kazimierza Wielkiego 35, tel. (0-13) 447 11 21

BOCHNIA

Best Western Millennium *** 32-700 Bochnia, ul. Poniatowskiego 24, tel.: (0-14) 611 15 61, faks: (0-14) 611 15 60, www.hotelmillennium.pl

Cold *** 32-700 Bochnia, ul. Starynka 5, tel.: (0-14) 612 28 02, faks: 612 28 03, www.hotelcold.pl

Zalesie *** 32-700 Bochnia, ul. Dąbrowskiego 1A, tel.: (0-14) 611 90 04, www.hotel-zalesie.com

Sutoris ** 32-700 Bochnia, ul. Solna 2, tel.: (0-14) 615 36 67, www.kopalniasoli.pl

Florian * 32-700 Bochnia, ul. Piotra Galasa 4, tel.: (0-14) 612 22 29, faks: (0-14) 611 31 58, www.igloonet.bochnia.pl/florian

BRZESKO

August *** 32-800 Brzesko, ul. Mickiewicza 66, tel./faks: (0-14) 663 10 83, www.hotelaugust.pl ✪

Mark I *** 32-800 Brzesko, ul. Mickiewicza 29, tel./faks: (0-14) 663 59 00, www.mark1.pl

Ceny za pokój 2-os. z łazienką w granicach:

hotel ***** – od ok. 200 EUR
hotel **** – 300–850 zł
hotel *** – 120–670 zł
hotel ** – 70–360 zł
hotel * – 80–260 zł

CHRZANÓW

MOKSIr ** 32-500 Chrzanów, ul. Sokoła 24, tel./faks: (0-32) 623 35 66, www.chrzanow.pl

CHYŻNE

Zajazd Chyżne ** 34-481 Chyżne, Chyżne III, tel.: (0-18) 263 16 30, faks: (0-18) 263 16 35, www.zajazd-chyżne.pl

GŁOGOCZÓW

Twardowski ** 32-444 Głogoczów, Głogoczów 661, tel.: (0-12) 273 77 95, faks: (0-12) 273 77 96, www.hotel-twardowski.com

GORLICE

Margot *** 38-320 Gorlice, ul. Sportowa 11, tel./faks: (0-18) 355 15 00, www.hotelmargot.pl

Glinik * 38-320 Gorlice, ul. Szopena 43, tel./faks: (0-18) 353 67 66, www.turystyka.glinik.pl

JODŁÓWKA

U Jacka ** 32-765 Rzezawa, Jodłówka, tel.: (0-14) 686 73 50, www.ujacka.pl

KALWARIA ZABRZYDOWSKA

Merkury ** 34-130 Kalwaria Zabrzędowska, ul. Sądowa 11, tel./faks: (0-33) 876 62 77, www.merkury.com.pl

KĘTY

Piwnica Rycerska *** 32-650 Kęty, Rynek 8, tel./faks: (0-33) 845 25 05, www.rycerska.home.pl ✪

Relax ** 32-650 Kęty, ul. Młodzieży Polskiej 1, tel./faks: (0-33) 845 20 88, www.relax.mix.pl

KLECZA DOLNA

Marten ** 34-124 Klecza Górna, Klecza Dolna III A, tel.: (0-33) 823 27 60, faks: (0-33) 872 23 83, www.hotelmarten.pl

KRAKÓW

Crown Piast Hotel ***** 31-342 Kraków, ul. Radzikowskiego 109, tel.: (0-12) 683 26 00, faks: (0-12) 683 26 65, www.hotelpiast.pl

Grand ***** 31-016 Kraków, ul. Sławkowska 5–7, tel.: (0-12) 421 72 55, faks: (0-12) 421 83 60, www.grand.pl

Holiday Inn ***** 31-072 Kraków, ul. Wielopole 4, tel.: (0-12) 619 00 00, faks: (0-12) 619 00 05, www.globalhotels.pl

Radisson SAS ***** 31-101 Kraków, ul. Straszewskiego 17, tel.: (0-12) 618 88 88, faks: (0-12) 618 88 89, www.krakow.radissonsas.com

Sheraton Kraków Hotel ***** 31-101 Kraków, ul. Powiśle 7, tel.: (0-12) 662 10 00, faks: (0-12) 662 11 00, www.sheraton.com.pl/krakow

Symposium ***** 30-363 Kraków, ul. Kobieczyńska 47, tel.: (0-12) 261 86 00, faks: (0-12) 261 87 99, www.hotel.symposium.com.pl

Amadeus ***** 31-027 Kraków, ul. Mikołajska 20, tel.: (0-12) 429 60 70, faks: (0-12) 429 60 62, www.hotel-amadeus.pl 📍

Copernicus **** 31-002 Kraków, ul. Kanonicza 16, tel.: (0-12) 424 34 00, faks: (0-12) 424 34 05, www.hotel.com.pl/copernicus 📍

Demel **** 30-085 Kraków, ul. Głowackiego 22, tel.: (0-12) 636 16 00, faks: (0-12) 636 45 43, www.demel.com.pl

Novotel Kraków Centrum **** 30-105 Kraków, ul. Kościuszki 5, tel.: (0-12) 299 29 00, faks: (0-12) 299 29 99, www.orbis.pl

Orient **** 31-589 Kraków, ul. Sołtysowska 25A, tel.: (0-12) 646 91 00, faks: (0-12) 646 92 02, www.hotelorient.pl

Ostoya Palace Hotel **** 31-109 Kraków, ul. Piłsudskiego 24, tel.: (0-12) 430 90 00, faks: (0-12) 430 90 01, www.ostoyapalace.pl

Qubus **** 30-527 Kraków, ul. Nadwiślańska 6, tel.: (0-12) 296 35 92, faks: (0-12) 296 35 92, www.qubushotel.com

Alef *** 31-068 Kraków, ul. św. Agnieszki 5, tel.: (0-12) 424 31 31, faks: (0-12) 424 31 32, www.alef.pl

Alexander *** 31-131 Kraków, ul. Garbarska 18, tel.: (0-12) 422 96 60, faks: (0-12) 422 97 61, www.alexhotel.pl

Apis *** 31-406 Kraków, al. 29 Listopada 137, tel.: (0-12) 617 65 00, faks: (0-12) 617 65 10, www.hotelapis.pl

Astoria *** 31-056 Kraków, ul. Józefa 24, tel.: (0-12) 432 50 10, faks: (0-12) 432 50 20, www.astoriahotel.pl

Atrium *** 31-149 Kraków, ul. Krzywa 7, tel.: (0-12) 430 02 03, faks: (0-12) 430 01 96, www.hotelatrium.com.pl

Batory *** 32-420 Kraków, ul. Sołtyka 19, tel.: (0-12) 294 30 30, faks: (0-12) 294 30 33, www.hotelbatory.pl

Chopin *** 31-547 Kraków, ul. Przy Rondzie 2, tel.: (0-12) 299 00 00, faks: (0-12) 299 00 01, www.chopinhotel.com

City SM *** 30-426 Kraków, ul. Gajowa 16, tel.: (0-12) 266 60 21, faks: (0-12) 267 18 86, www.hotelcity.pl

Classic *** 31-014 Kraków, ul. św. Tomasza 32, tel.: (0-12) 424 56 00, faks: (0-12) 421 95 86, www.orbis.pl

Cracovia *** 30-111 Kraków, al. Focha 1, tel.: (0-12) 422 86 66, faks: (0-12) 421 95 86, www.orbis.pl/cracovia

Elektor *** 31-024 Kraków, ul. Szpitalna 28, tel.: (0-12) 423 23 17, faks: (0-12) 423 23 27, www.hotelelektor.com.pl

Erazm *** 30-233 Kraków, ul. 28 Lipca 17A, tel.: (0-12) 625 41 42, faks: (0-12) 625 43 44, www.erazm.pl

Ester *** 31-053 Kraków, ul. Szeroka 20, tel.: (0-12) 429 11 88, faks: (0-12) 429 12 33, www.hotel-ester.krakow.pl

Express by Holiday Inn *** 31-323 Kraków, ul. Opolska 14, tel.: (0-12) 614 57 00, faks: (0-12) 614 57 01, www.krakowexpress.pl

Floryan *** 31-021 Kraków, ul. Floriańska 38, tel.: (0-12) 431 14 18, faks: (0-12) 431 23 85, www.floryan.com.pl

Fortuna *** 31-110 Kraków, ul. Czapskich 5, tel.: (0-12) 411 08 06, www.hotel-fortuna.com.pl

Fortuna-Bis *** 31-110 Kraków, ul. Piłsudskiego 25, tel.: (0-12) 430 10 25, faks: (0-12) 430 10 77, www.hotel-fortuna.com.pl

Francuski *** 31-015 Kraków, ul. Pijarska 13, tel.: (0-12) 422 51 22, faks: (0-12) 422 52 70, www.orbis.pl

Irbis *** 30-206 Kraków, ul. Księcia Józefa 24A, tel.: (0-12) 427 84 90, faks: (0-12) 427 10 18, www.irbishotel.pl

Jan *** 31-006 Kraków, ul. Grodzka 11, tel.: (0-12) 430 19 69, faks: (0-12) 430 19 92, www.hotel-jan.com.pl

JB *** 31-752 Kraków, ul. Ujastek Mogiński 7, tel.: (0-12) 680 71 00, faks: (0-12) 680 71 54, www.hoteljb.com.pl

Justyna *** 31-571 Kraków, al. Jana Pawła II 70, tel.: (0-12) 649 80 00, faks: (0-12) 643 02 22, www.hoteljustyna.pl

Karmel *** 31-057 Kraków, ul. Kupa 15, tel.: (0-12) 430 66 97, faks: (0-12) 430 67 26, www.karmel.com.pl

Kazimierz *** 31-055 Kraków, ul. Miodowa 16, tel.: (0-12) 422 28 84, faks: (0-12) 421 66 29, www.hk.com.pl

Kontrast *** 30-437 Kraków, ul. Forteczna 22, tel./faks: (0-12) 262 30 51, www.hotel-kontrast.pl

Logos *** 31-123 Kraków, ul. Szuińskiego 5, tel.: (0-12) 632 33 33, faks: (0-12) 632 42 10, www.hotel-logos.pl

Maltański *** 31-101 Kraków, ul. Straszewskiego 14, tel.: (0-12) 431 00 10, faks: (0-12) 431 06 15, www.donimirski.com

Matejko *** 31-157 Kraków, pl. Matejki 8, tel.: (0-12) 422 47 37, faks: (0-12) 422 47 80, www.matejkohotel.pl

Niebieski *** 30-144 Kraków, ul. Flisacka 3, tel.: (0-12) 431 27 11, faks: (0-12) 431 18 28, www.niebieski.com.pl

Novotel Kraków Bronowice *** 30-150 Kraków, ul. Armii Krajowej 11, tel.: (0-12) 622 64 00, faks: (0-12) 622 64 05, www.orbis.pl

Pegaz *** 31-201 Kraków, ul. Bratysławska 2, tel./faks: (0-12) 617 64 00, www.hotel-pegaz.pl

Petrus *** 30-321 Kraków, ul. Pietrusińskiego 12, tel.: (0-12) 269 29 46, faks: (0-12) 269 29 37, www.petrus.net.pl

Pod Białym Orłem *** 31-015 Kraków, ul. Pijarska 17, tel.: (0-12) 422 11 44, faks: (0-12) 429 18 10, www.podorlem.com.pl

Pod Kopcem *** 30-204 Kraków, al. Waszyngtona, tel.: (0-12) 427 03 55, faks: (0-12) 427 01 01, www.hotel.fm.pl

Pod Różą *** 31-021 Kraków, ul. Floriańska 14, tel.: (0-12) 424 33 00, faks: (0-12) 424 33 51, www.hotel.com.pl/podroz

Pod Wawelem *** 31-101 Kraków, pl. Na Groblach 22, tel.: (0-12) 426 26 26, faks: (0-12) 422 33 99, www.hotelpodwawelem.pl

Polonez *** 30-059 Kraków, ul. Reymonta 15, tel.: (0-12) 292 82 94, faks: (0-12) 292 82 93, www.hotelpolonez.pl

Polonia *** 31-156 Kraków, ul. Basztowa 25, tel.: (0-12) 422 12 33, faks: (0-12) 422 16 21, www.hotel-polonia.com.pl

RT Galicya *** 30-403 Kraków, ul. Rzemieślnicza 4, tel.: (0-12) 269 07 72, faks: (0-12) 266 74 33, www.rthotels.com.pl

RT Monopol *** 31-046 Kraków, ul. św. Gertrudy 6, tel.: (0-12) 422 76 66, faks: (0-12) 269 15 60, www.rthotels.com.pl

RT Regent *** 31-059 Kraków, ul. Bożego Ciała 19, tel.: (0-12) 430 62 34, faks: (0-12) 430 59 77, www.rthotels.com.pl

RT Rezydent *** 31-006 Kraków, ul. Grodzka 9, tel.: (0-12) 429 54 10, faks: (0-12) 429 55 76, www.rthotels.com.pl

Ruczaj *** 30-409 Kraków, ul. Ruczaj 44, tel.: (0-12) 269 10 00, faks: (0-12) 269 20 30, www.ruczajhotel.com.pl

Saski *** 31-014 Kraków, ul. Sławkowska 3, tel.: (0-12) 421 42 22, faks: (0-12) 421 48 30, www.hotelsaski.com.pl

Secesja *** 31-065 Kraków, ul. Paulińska 24, tel.: (0-12) 430 74 64, faks: (0-12) 430 74 05, www.hotelesecesja.krakow.pl

Senacki *** 31-001 Kraków, ul. Grodzka 51, tel.: (0-12) 422 76 86, faks: (0-12) 422 79 34, www.senacki.krakow.pl

Warszawski *** 31-154 Kraków, ul. Pawia 4–6, tel.: (0-12) 424 21 00, faks: (0-12) 424 22 00, www.hotelwarszawski.pl

Wentzl *** 31-008 Kraków, Rynek 19, tel.: (0-12) 430 26 64, faks: (0-12) 430 26 65, www.wentzl.pl

Wilga *** 30-502 Kraków, ul. Przedwiośnie 16, tel./faks: (0-12) 294 44 29, www.hotel.wilga.krakow.pl

Wit Stwosz *** 31-027 Kraków, ul. Mikołajska 28, tel.: (0-12) 429 60 26, faks: (0-12) 429 61 39, www.wit-stwosz.com.pl

Wyspiański *** 31-033 Kraków, ul. Westerplatte 15, tel.: (0-12) 422 95 66, faks: (0-12) 422 57 19, www.hotel-wyspianski.pl

Bona ** 30-376 Kraków, ul. Tyniecka 167B, tel.: (0-12) 267 59 87, faks: (0-12) 267 57 73, www.hotelbona.com.pl

Campanile ** 31-023 Kraków, ul. św. Tomasza 34, tel.: (0-12) 424 26 00, faks: (0-12) 424 26 01, www.campanile.com.pl

Europejski ** 31-875 Kraków, ul. Lubicz 5, tel.: (0-12) 423 25 10, faks: (0-12) 423 25 29, www.he.pl

Felix ** 30-426 Kraków, Os. Złota Jesień 15B, tel.: (0-12) 649 13 31, faks: (0-12) 648 06 02, www.puhit.com.pl

Florian ** 31-436 Kraków, ul. Czerwonego Prądnika 19, tel.: (0-12) 413 37 37, faks: (0-12) 413 68 68, www.hotel-florian.pl

Habitel ** 30-499 Kraków, ul. Opatkowska 1, tel./faks: (0-12) 264 95 66, www.habitel.pl

Hotel Studencki Nawojka ** 30-059 Kraków, ul. Reymonta II, tel.: (0-12) 633 39 36, faks: (0-12) 633 55 48, www.nawojka.bratniak.krakow.pl

Hotel Studencki Piast ** 30-067 Kraków, ul. Piastowska 47, tel.: (0-12) 622 33 00, faks: (0-12) 637 21 76, www.piastratniak.krakow.pl

Ibis ** 30-102 Kraków, ul. Syrokomli 2, tel.: (0-12) 299 33 00, faks: (0-12) 299 33 33, www.orbis.pl

Junior ** 30-394 Kraków, ul. Skotnicka 272, tel.: (0-12) 262 42 19, faks: (0-12) 262 42 04, www.junior.sindbad.krakow.pl

Krakus ** 30-717 Kraków, ul. Nowohucka 35, tel.: (0-12) 652 02 02, faks: (0-12) 656 54 78, www.hotel-krakus.com.pl

Krystyna ** 30-968 Kraków, ul. Lusińska 9A–9B, tel.: (0-12) 654 71 65, faks: (0-12) 654 78 56, www.hotel-krystyna.krakow.pl

Monika ** 31-425 Kraków, ul. Langiewicza 6, tel.: (0-12) 413 84 80, faks: (0-12) 412 77 39, www.hotelmonika.pl

Panorama ** 30-349 Kraków, ul. Lipińskiego 3, tel.: (0-12) 260 64 00, faks: (0-12) 260 64 02, www.hotel-panorama.pl

Pollera ** 31-024 Kraków, ul. Szpitalna 30, tel.: (0-12) 422 10 44, faks: (0-12) 422 13 89, www.pollera.com.pl

Pugetów ** 31-038 Kraków, ul. Starowiślna 15A, tel.: (0-12) 432 49 50, faks: (0-12) 429 61 13, www.donimirski.com

Rokk ** 30-403 Kraków, ul. Rzemieślnicza 5, tel./faks: (0-12) 269 15 66, www.rokk.pl

Royal ** 31-048 Kraków, ul. św. Gertrudy 26–27, tel.: (0-18) 421 58 49, faks: (0-12) 421 58 57, www.royal.com.pl

Sport Hotel ** 31-134 Kraków, ul. Zarzeczne 124A, tel.: (0-12) 626 43 63, faks: (0-12) 626 43 37, www.sporthotel.krakow.pl

Start ** 30-347 Kraków, ul. Kapelanka 60, tel.: (0-12) 269 22 10, faks: (0-12) 269 04 05, www.hotelstart.com.pl

System Pop ** 31-357 Kraków, ul. Josepha Conrada 35, tel.: (0-12) 290 80 00, faks: (0-12) 290 80 01, www.hotelsystem.pl

Zajazd Szlachecki ** 31-752 Kraków, ul. Zakładowa 3A, tel.: (0-12) 684 22 81, faks: (0-12) 684 23 04, www.zajazd-szlachecki.pl

Alf * 30-705 Kraków, ul. Klimeckiego 24, tel.: (0-12) 656 19 42, faks: (0-12) 656 13 55, www.hotelalf.pl

Hotel Nauczycielski Krakowiak * 30-150 Kraków, ul. Armii Krajowej 9, tel.: (0-12) 662 64 55 faks: (0-12) 637 73 25, www.ap.krakow.pl

MISTiA * 31-153 Kraków, ul. Szlak 73A, tel.: (0-12) 633 29 26, faks: (0-12) 633 51 54, www.mistia.org.pl

Perła * 30-435 Kraków, ul. Zakopiańska 180B, tel.: (0-12) 267 31 92, faks: (0-12) 267 40 27, www.hotelperla.com.pl

Prokocim * 30-820 Kraków, ul. Szara 20, tel.: (0-12) 658 57 83, faks: (0-12) 658 92 25, www.hotelprokocim.pl

Royal * 31-048 Kraków, ul. św. Gertrudy 28–29, tel.: (0-12) 421 35 00, faks: (0-12) 421 28 58, www.royal.com.pl

KRYNICA ŹRÓJ
SPA dr Irena Eris **** 33-380 Krynica Źródł, ul. Czarny Potok 30, tel.: (0-18) 472 35 00, faks: (0-18) 472 35 01, www.hotelspa.pl

Grant *** 33-380 Krynica Źródł, ul. Kościuszki 36A, tel./faks: (0-18) 471 60 60, grant.naczasie.pl

Motyl *** 33-380 Krynica Źródł, ul. Leśna 1, tel.: (0-18) 477 75 00, faks: (0-18) 477 70 975, www.hotelmotyl.pl

Pegaz *** 33-380 Krynica, ul. Czarny Potok 28, tel.: (0-18) 477 76 40, faks: (0-18) 471 53 92, www.pegaz.krynica.com.pl

SAOL *** 33-380 Krynica Źródł, ul. Zdrojowa 16, tel.: (0-18) 471 58 58, faks: (0-18) 471 58 33, www.hotel.saol.com.pl

Rapsodia ** 33-380 Krynica Źródł, ul. Ebersa 5, tel.: (0-18) 471 63 41, faks: (0-18) 471 27 85, www.hotelrapsodia.friko.pl

KSIĄŻ WIELKI
Krakus * 32-210 Książ Wielki, ul. Warszawska 13, tel.: (0-41) 383 80 23, faks: (0-41) 383 80 59, www.bobi.pl

LASKOWA
Trawers ** 34-602 Laskowa, Laskowa 697, tel.: (0-18) 337 88 10, faks: (0-18) 337 88 11, www.laskowa-ski.pl

LIBERTÓW
Nefetete *** 30-444 Libertów, ul. Szlachecka 2, tel./faks: (0-12) 270 33 33, www.nefetete.pl

LIBUSZA
Mimoza ** 38-306 Libusza, Libusza 1, tel.: (0-13) 447 51 94, www.hotelmimoza.republika.pl

LIManOWA
Jaworz ** 34-600 Limanowa, ul. Sikorskiego 28, tel.: (0-18) 337 14 82, faks: (0-18) 337 40 04, www.snieznica.limanowa.pl

Siwy Brzeg * 34-600 Limanowa, ul. Bronisława Czecha 4, tel.: (0-18) 337 23 87, faks: (0-18) 337 16 23, www.cit-ldk.pl

MAŁE CICHE
Tatry *** 34-531 Murzasihle, Małe Ciche 91, tel./faks: (0-18) 207 70 11, www.polskietatry.pl

MODLNICA
Margerita *** 32-085 Modlnica, Modlnica 3A, tel./faks: (0-12) 419 28 71, www.margerita.pl

MODLNICZKA
Witek *** 32-085 Kraków-Modlnica, Modlniczka 124A, tel.: (0-12) 662 35 00, faks: (0-12) 662 35 55, www.hotelwitek.com.pl

NIEDZICA
Lokis *** 34-441 Niedzica, Zamek 76, tel.: (0-18) 262 85 40, faks: (0-18) 262 85 50, www.lokis.com.pl

Pieniny ** 34-441 Niedzica, ul. Kanada 38, tel./faks: (0-18) 262 93 83, hotel.pieniny@niedzica.pl

NOWE BRZESKO
Maria *** 32-120 Nowe Brzesko, ul. Targowa 2, tel.: (0-12) 385 01 10, faks: (0-12) 385 20 43, www.hotel-maria.iapp.pl

NOWY SĄCZ
Orbis Beskid *** 33-300 Nowy Sącz, ul. Limanowskiego 1, tel.: (0-18) 443 57 70, faks: (0-18) 443 40 49, www.orbis.pl

Nad Kamienicą ** 33-300 Nowy Sącz, ul. Nadbrzeźna 59, tel.: (0-18) 421 39 59, faks: (0-18) 441 48 54

Panorama ** 33-300 Nowy Sącz, ul. Romantowskiego 4A, tel.: (0-18) 443 71 10, faks: (0-18) 442 36 00

NOWY TARG

Góralski Raj *** 34-400 Nowy Targ, os. Szufłow 12B, tel.: (0-18) 264 67 63, faks: (0-18) 264 67 63, www.goralski-raj.pl

OSIECZANY

Pod Dębami ** 32-400 Myślenice, Osieczany k/Myślenic, tel./faks: (0-12) 272 03 44, www.poddebami.pl

OŚWIĘCIM

Galicja *** 32-600 Oświęcim, ul. Dąbrowskiego 119, tel.: (0-33) 843 61 15, faks: (0-33) 843 61 16, www.hotelgalicja.com.pl

Olimpijski ** 32-540 Oświęcim, ul. Chemików 2A, tel.: (0-33) 842 38 41, faks: (0-33) 847 41 94, www.sport-olimp.dwory.pl

Kamieniec * 32-600 Oświęcim, ul. Zajazdowa 2, tel./faks: (0-33) 843 25 64, www.hotelkamieniec.com.pl

PACZÓLTOWICE

Villa Pacoldi *** 32-063 Krzeszowice, Paczółtowice 328, tel.: (0-12) 258 85 00, faks: (0-12) 258 60 20, www.krakow-valley.com

RABKA

Sława ** 34-700 Rabka, ul. Zakopiańska 2, tel.: (0-18) 267 61 20, faks: (0-18) 267 98 26, www.slawa.rabka-zdroj.pl

RYTRO

Perła Południa *** 33-343 Rytro, Rytro 380, tel./faks: (0-18) 446 90 31, www.perla-poludnia.pl ☑

Janina nad Popradem ** 33-343 Rytro, Rytro II, tel./faks: (0-18) 446 90 11, www.kosynier.pl

SĄSPÓW

Green Hotelik ** 32-048 Jerzmanowice, Sąspów 122, tel.: (0-12) 389 09 00, faks: (0-12) 389 09 02, www.greenhotelik.pl

SIEDLEC

Lech ** 32-744 Łąpczyca, Siedlec 151, tel./faks: (0-14) 611 77 84, www.hotel-lech.com.pl

SKAWINA

Dworek Skawiński *** 32-050 Skawina, ul. Kublińskiego 4, tel.: (0-12) 276 03 45, faks: (0-12) 276 03 40, www.dworek-skawinski.pl

Tomi ** 32-050 Skawina, ul. Ogrody 6a, tel.: (0-12) 276 97 00, faks: (0-12) 276 97 00, www.hotel-tomi.pl

STARY WIŚNICZ

Atlas ** 32-720 Nowy Wiśnicz, Stary Wiśnicz 410, tel.: (0-14) 612 91 25, faks: (0-14) 685 59 30, www.hotelatlas.pl

STRONIE

Dwór Senator * 34-145 Stronie, Zakrzów, tel.: (0-33) 879 74 26, faks: (0-33) 879 75 09, www.dwor-senator.pl

SUCHA BESKIDZKA

Kasper Suski ** 34-200 Sucha Beskidzka, ul. Zamkowa 1, tel.: (0-33) 874 16 39, faks: (0-33) 874 37 06, www.kasper-suski.turystyka.net

Monttis ** 34-200 Sucha Beskidzka, ul. Spółdzielców 1, tel.: (0-33) 874 25 84, faks: (0-33) 874 24 55, www.monttis.com.pl

SZARÓW

Azalia ** 32-014 Brzeziny, Szarów 343, tel.: (0-12) 284 01 31, faks: (0-12) 284 14 23, www.hotel-azalia.pl

SZCZAWNICA

Batory *** 34-460 Szczawnica, ul. Park Górny 13, tel.: (0-18) 262 02 07, faks: (0-18) 262 02 07, www.batory-hotel.pl

SZYCE

Granica Park Hotel ** 32-085 Modlnica, Szyce 33, tel.: (0-12) 419 13 31, faks: (0-12) 638 25 99, www.parkhotel.com.pl

TARNÓW

Bristol *** 33-100 Tarnów, ul. Krakowska 9, tel.: (0-14) 621 22 79, www.bristol.tarnow.com.pl

Cristal Park *** 33-101 Tarnów, ul. Traugutta 5, tel./faks: (0-14) 633 23 82, www.cristalpark.pl

Tarnovia *** 33-100 Tarnów, ul. Kościuszki 10, tel.: (0-14) 621 26 71, faks: (0-14) 621 27 44, www.hotel.tarnovia.pl

TĘGOBORZE

Litwiński ** 33-312 Tęgoborze, Tęgoborze 336, tel./faks: (0-18) 444 90 25, www.hotel-litwinski.pl

TOMASZOWICE

Dwór w Tomaszowicach *** 32-085 Modlnica, Tomaszowice 30, tel./faks: (0-12) 419 20 00, www.dwor.pl

WIELICZKA

Salin *** 32-020 Wieliczka, ul. Kościuszki 5, tel.: (0-12) 288 24 78, faks: (0-12) 288 24 78, www.hotelsalin.pl

Galant ** 32-020 Wieliczka, ul. Niepołomska 16D, tel.: (0-12) 289 27 50, faks: (0-12) 278 24 24, www.galant.wel.pl

Galicja ** 32-020 Wieliczka, ul. Dembowskiego 20, tel.: (0-12) 291 40 40, faks: (0-12) 291 40 47, www.hotelgalicja.pl

Regis * 32-020 Wieliczka, ul. Czarnochowska 13, tel.: (0-12) 289 52 50, faks: (0-12) 278 26 90, www.hotel-regis.pl

WIERCHOMLA

Wierchomla SKI & SPA Resort *** 33-350 Piwniczna Zdrój, Wierchomla Mała 42, tel.: (0-18) 414 33 33, faks: (0-18) 414 33 44, www.wierchomla.com.pl

ZAKOPANE

Belvedere **** 34-500 Zakopane, ul. Droga do Białego 3, tel.: (0-18) 202 12 00, faks: (0-18) 202 12 50, www.belvederehotel.pl

Litwor **** 34-500 Zakopane, ul. Krupówki 40, tel.: (0-18) 201 71 90, faks: (0-18) 202 02 50, www.litwor.pl ☑

Villa Marilor **** 34-500 Zakopane, ul. Kościuszki 18, tel.: (0-18) 200 06 70, faks: (0-18) 206 44 10, www.hotelmarilor.com

Czarny Potok *** 34-500 Zakopane, ul. Tetmajera 20, tel.: (0-18) 202 02 04, faks: (0-18) 202 02 95, www.trip.pl

Daglezja *** 34-500 Zakopane, ul. Piłsudskiego 14, tel.: (0-18) 201 40 41, faks: (0-18) 201 43 47, www.daglezja.com.pl

Giewont *** 34-500 Zakopane, ul. Kościuszki 1, tel.: (0-18) 201 20 11, faks: (0-18) 201 20 15, www.orbis.pl

Gromada *** 34-500 Zakopane, ul. Zaruskiego 2, tel.: (0-18) 201 50 11, faks: (0-18) 201 53 30, www.hotele.gromada.pl

Kasprowy *** 34-500 Zakopane, Polana Szymoszkowa 1, tel.: (0-18) 201 40 11, faks: (0-18) 201 57 00, www.orbis.pl

Patria *** 34-500 Zakopane, ul. Żeromskiego 12, tel.: (0-18) 200 04 15, faks: (0-18) 206 37 22, www.hotelpatria.pl

Sabała *** 34-500 Zakopane, ul. Krupówki 11, tel.: (0-18) 201 50 92, faks: (0-18) 201 50 93, www.sabala.zakopane.pl

Skalny *** 34-500 Zakopane, ul. Pardałowka 3B, tel.: (0-18) 201 91 00, faks: (0-18) 201 91 02, www.skalny.com.pl ☑

Wersal *** 34-500 Zakopane, ul. Tetmajera 14A, tel.: (0-18) 202 31 23, faks: (0-18) 202 31 00, www.hotelwersal.pl

Helios ** 34-500 Zakopane, ul. Słoneczna 2A, tel.: (0-18) 201 38 08, faks: (0-18) 201 36 36, www.hotel-helios.pl

Kasprowy Wierch ** 34-500 Zakopane, ul. Krupówki 50B, tel./faks: (0-18) 201 27 38, www.kasprowy.zakopane.pl

Nosalowy Dwór ** 34-500 Zakopane, ul. Balzera 21D, tel.: (0-18) 201 14 00, faks: (0-18) 201 14 01, www.nosalowydwor.zakopane.pl

Gerlach * 34-500 Zakopane, ul. Chramcówki 25, tel./faks: (0-18) 206 86 23, www.gerlach.zakopane.top.pl

Hotel Górski PTTK Kalatówki * 34-500 Zakopane, Polana Kalatówki skr. poczt. 194, tel.: (0-18) 206 36 44, faks: (0-18) 201 28 27, www.kalatowki.pl

Zawoja *** 34-223 Zawoja, Zawoja 1550, tel.: (0-33) 874 51 00, faks: (0-33) 874 51 11, www.hotel-lajkonik.pl

Mosorny Groń ** 34-223 Zawoja Policzne, tel.: (0-33) 877 65 00, faks: (0-33) 874 51 52, www.hotel.mosornygron.pl

ZGŁOBICE

Dunajec ** 33-113 Zgłobice, ul. Krakowska 85, tel.: (0-14) 674 11 11, faks: (0-14) 674 11 13, www.hoteldunajec.pl

ZIELONKI

Twierdza ** 32-087 Zielonki, Zielonki 225, tel.: (0-12) 285 08 08, faks: (0-12) 285 00 08, www.twierdza.com.pl

ZŁOCKIE

Klimek SPA **** 33-370 Muszyna, Złockie 107, tel.: (0-18) 477 82 22, faks: (0-18) 477 71 82, www.hotelklimek.com.pl

GASTRONOMIA

Brzesko. Restauracja Galicyjska, ul. Kościuszki 61, tel.: (0-14) 663 14 89

Bukowina Tatrzańska. Karczma Pod mie-
dzom, ul. Sportowa 1, tel.: (0-18) 207 81 69,
207 76 89

Bukowina Tatrzańska. Karczma U Wróbla,
ul. Kościuszki 202, tel.: (0-18) 207 72 09

Głogoczków. Karczma Biesiada, Głogoczków 710,
tel.: (0-12) 273 76 98

Jazowsko. Karczma u Wojtków, Jazowsko 271,
tel.: (0-18) 444 73 34

Jurków. Zajazd Mogielica, Jurków 169, tel.:
(0-18) 333 21 79, faks: (0-18) 334 00 36

Kęty. Restauracja Rycerska, Rynek 8, tel./faks:
(0-33) 845 25 05, 845 28 24

Kluszkowce. Restauracja U Szperlinga, ul. Styl-
chyn 1, tel.: (0-18) 265 03 02, 502 116 414

Kraków. Wiśniowy Sad, ul. Grodzka 33, tel.:
(0-12) 430 21 11

Krzyszkwice. Oberża Wilczy Głód, Krzysko-
wice 294, tel.: (0-12) 272 32 70

Książ Wielki. Karczma Antolka, ul. Antol-
ka 21A, tel.: (0-41) 383 87 00

Lipnica Górna. Gospoda pod Kamieniem, Lipni-
ca Górna 304, tel.: (0-12) 685 24 80

Lubień. Karczma u Piotra, Lubień 285, tel.:
(0-18) 268 22 44

Łącko. Restauracja Pod Jabłonią, Łącko 628,
tel.: (0-18) 444 53 75, 605 250 979

Małe Ciche. Karczma Tatrzański Bór, Małe
Ciche, tel.: (0-18) 208 42 08

Miechów. Karczma Siedlisko, ul. Strze-
żów II 46, tel.: (0-41) 383 39 00

Mszana Dolna. Centrum Konferencyjno-Ban-
kietowe Folwark Stara Winiarnia, ul. Ogro-
dowa 2, tel.: (0-18) 331 23 82

Myślenice. Restauracja Stek, ul. Jordana 5, tel.:
(0-12) 274 00 40, 601 423 717, faks: (0-12) 274
00 40-20

Nowy Sącz. Restauracja Champion, ul. Nawo-
jowska 30, tel. (0-18) 440 02 65 66

Nowy Targ. Góralsko Strawa, ul. Ludzimierska
29, tel.: (0-18) 266 69 23

Oświęcim. Zajazd Artur, ul. Zgodna 1 G, tel./
faks: (0-33) 844 40 60

Ryto. Chata U Stacha, Ryto 380, tel.: (0-18) 446
90 31-33, 477 82 80, faks: (0-18) 446 90 31

Szczawnica. Karczma Pienińska, ul. Główna 240,
tel.: 604 789 636, faks: (0-18) 262 13 01

Tarnów. Restauracja Ke Moro, ul. Żydowska
13, tel./faks: (0-14) 627 64 45

Tarnów. Restauracja Pasaż, pl. Kazimierza
Wielkiego 2, tel.: (0-14) 627 82 78

Węgrzce. Gospoda U Przyjaciół, ul. Bosutów-
Boleń 26, tel.: (0-12) 285 73 83

Wysowa. Gościńska Chata, Wysowa 131, tel.:
(0-18) 353 02 90, 353 21 74, 353 02 40

Zakopane. Restauracja Gazdowo Kuźnia,
ul. Krupówki 1, tel./faks: (0-18) 201 72 01

Zakopane. Karczma Sabala, ul. Krupówki 11,
tel.: (0-18) 201 50 92, faks: (0-18) 201 50 93

Zakopane. Redykołka, ul. Kościeliska 1, tel.:
(0-18) 206 63 32, faks: (0-18) 206 63 32

Zakopane. Żabi Dwór, ul. Strążyska 26, tel.:
(0-18) 206 28 34, 601 464 133

Zator. Restauracja Myśliwska, Rynek, tel.:
(0-33) 841 21 25, 696 433 863